

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KONU: YERLİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA
İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ

Yüksek Lisans Tezi

Burcu Başak ALP

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KONU: YERLİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA
İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ

Yüksek Lisans Tezi

Burcu Başak ALP

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KONU: YERLİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA
İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE CUMHURİYETİ	i
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	i
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE	i
Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik.....	i
davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural	i
ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve	i
sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan.....	i
ederim.(...../...../200....).....	i
Tezi Hazırlayan Öğrencinin.....	i
Adı ve Soyadı.....	i
.....	i
İmzası.....	i
.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ: MONDROS MÜTAREKESİ DÖNEMİNE KADAR TÜRK- İNGİLİZ İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	3
I. BÖLÜM: MONDROS ATEŞKEŞ ANTLAŞMASI VE UYGULANIŞI	19
1. Mondros Ateşkes Antlaşmasının İmzalanması	19
2. İzmir'in İşgali	24
3. İstanbul'un İşgali	27
II. BÖLÜM: BASINDA MANDA VE HİMAYE KONUSU	32
1- Amerikan Mandası Konusu.....	32
III. BÖLÜM: İNGİLİZ MUHİBLERİ CEMİYETİ VE MUSTAFA KEMAL	52
IV. BÖLÜM: İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ	61

1. Kuruluşu	61
2. Programı	64
3. Cemiyetin İdare Heyeti ile İlgili Hükümler	67
a- Heyet-i Faâle ile İlgili Hükümler	68
b- Hanımlara Mahsus Heyet-i Faâle ile İlgili Hükümler.....	69
c- Heyet-i Muâvenet ile İlgili Hükümler	69
d- İstanbul ve Diğer Vilayetlerdeki Şubelerle İlgili Hükümler	69
e- Cemiyetin Varidâtı ile İlgili Hükümler	70
4. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Faaliyetleri	84
V. BÖLÜM: İNGİLİZ MUHIPLERİ CEMİYETİ'NDEKİ ÇÖZÜLME VE CEMİYETİN SONA ERİŞİ	104
1- İngiliz Muhipleri Cemiyetinde Çözülme	104
2. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Sona Erişi.....	108
SONUÇ:	110
KAYNAKÇA	115
Arşivler	115
Gazete ve Dergiler	115
Kitaplar ve Makaleler.....	116
Ansiklopediler	122

ÖNSÖZ

“Yerli Kaynaklar Bağlamında İngiliz Muhipleri Cemiyeti” Konulu yüksek lisans tez çalışmamda alan taraması yaparken kaynakların imkanlar dahilinde birinci elden olmasına özen gösterdim. Çalışmalarında kaynak Tarama Yöntemi kullanılmıştır. Dönemin zengin basın hayatı, konuyu değerlendirmeme yardımcı olmuş ve o dönemi yaşayan kişilerin yazdıkları eserler birinci elden kaynak şeklinde tezimin bel kemiğini oluşturmuştur.

Bu konuyu seçmemdeki amaç; Milli Mücadele sürecinde karşılaşılan sorunlardan biri olan ve Milli Mücadeleye “muhalif” noktasında bulunan İngiliz Muhipleri Cemiyetinin kuruluşu, yöneticileri, tüzüğü, örgütlenmesi ve faaliyetleri hakkında aydınlatıcı bilgileri gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktır.

Çalışmamın birinci bölümde Mondros Ateşkes Antlaşması doğrultusunda başlayan işgaller karşısında ülkede meydana gelen kurtuluş arayışları incelenmiş; bu arayışlar doğrultusunda ortaya çıkan manda ve himaye konusunun basında yarattığı tartışmalara da ikinci bölümde değinilmiştir. Üçüncü bölümde Mustafa Kemal’in İngiliz Muhipleri Cemiyeti’ne bakışı ve bu cemiyete karşı aldığı tedbirler incelenmiştir. Dördüncü bölümde İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin, üyeleri, tüzük ve yönetmeliği, faaliyetleri konuları işlenmiş, son bölümde ise Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasıyla birlikte cemiyet içindeki görüş farklılıkları, çözülme ve dağılma süreci incelenmiştir.

Hazırlamış olduğum bu tezin bilim dünyasına katkı olması umuduyla, çalışmalarında desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK’a saygılarımı sunuyorum.

KISATMALAR

a.g.e:.....adı geçen eser

a.g.m:.....adı geçen makale

A.Ü. S.B.F.:.....Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi

ATASE:Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

bkz:.....Bakınız

B.T.T.D:.....Belgelerle Türk Tarih Dergisi

C:.....cilt

Çev:.....çeviren

s:.....sayfa

T.T.K:.....Türk Tarih Kurumu

TİTE:..... Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

GİRİŞ: MONDROS MÜTAREKESİ DÖNEMİNE KADAR TÜRK- İNGİLİZ İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

19. yüzyıla Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla ilgili “Doğu Sorunu” damgasını vurmuştu. Osmanlı Devleti'nin stratejik konumu büyük devletlerin çıkarları için son derece önemliydi. Özellikle Rusya'nın sıcak denizlere çıkma isteği dönemin en güçlü devleti İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ni 19. yy.'ın sonlarına kadar ayakta kalmasını sağlayan bir siyaset uygulamasını sağlamıştır.

Yıkılma sürecine giren Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na bir olup bitti sonucu sokulmasıyla iyice çöküntüye uğradı, savaşı yenik bitirince büyük bir parçalanma süreci içine girdi. Osmanlı Devleti savaşı kaybedince normal bir ateşkesten çok kayıtsız şartsız bir teslim belgesine benzeyen Mondros anlaşmasına göre Osmanlı Devleti'ni parçalama planları hemen yürürlüğe koyuldu. Bir ateşkes anlaşmasında bulunmaması gereken hükümlerle, ülke, Anlaşma Devletlerince işgale başlandı.

Yaşanan işgaller ve baskı ortamında bir gurup tam bir karamsarlığa düşmüştü. Hiçbir şey yapılamayacağı görüşündeydiler. Bazıları ise düşmanın her istediğini yerine getirmekten başka çarenin kalmadığını düşünüyorlardı. Bunlar dışında kalanlar ise, ne pahasına olursa olsun, işgal eylemlerine ve baskılara karşı geliyorlardı. Yurtseverlik sıfatında birleşenler gizli ve açık dernekler kurarak yerel düzeyde örgütlenme ve mücadeleyi sürdürdüler. Böylece buldukları yerlerde gizli ve açık dernekler kurarak karar organları oluşturarak, gerektiğinde çete çarpışmalarına girerek ulusun kurtuluş azmini gösterdiler.

Yurt genelinde yapılan çalışmaların, gösterilen çabaların başarı kazanmasını iki neden engelliyordu. Birincisi bu çabalar yerel nitelikliydi, birbirinden kopuktu. Güçlü düşmana karşı direnme gücüne, tam olarak sahip olabilecek askeri kuvvet oluşturulamıyordu. İkincisi, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'nin, parçalanma pahasına da olsa barış yapılmasını istemesi ve bu amaçla direnme hareketlerini önlemek için her çareye başvurmasıydı.

İşgaller karşısında Türk milleti siyasi olarak Müdüfaai Hukuk Cemiyetleri, askeri olarak ise Kuvayi Milliye adı altında örgütleniyordu. İşgallerden kurtuluşun mücadele ile olacağını savunanlar, cemiyetler kuruyordu. Bunun yanında kurtuluşun, Osmanlı Hükümeti'nin o dönem uyguladığı politikalara bağlı kalınarak ya da güçlü devletlerin manda ve himayesiyle bağlı kalınacağını düşünen cemiyetler de kurulmuştu. Ermeniler ve Rumlar ise dış devletlerden aldıkları destekle kendi devletlerini kurmak için faaliyetlere girişmişlerdi. Bu amaçlarla Osmanlı Devleti'nde üç gurup cemiyet kuruldu.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti de ülkenin içinde bulunduğu bu karmaşa ortamı içerisinde kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin koruyuculuğu altına girmesini savunan Cemiyet 1919'da kuruldu. Cemiyet başka Damat Ferit Paşa ve Said Molla olmak üzere bazı hükümet üyeleri ve aydınlar ile İngiltere tarafından destekleniyordu. Cemiyete üye olanlar özellikle İstanbul'da Saray'a yakın çevrelerde, basında, bazı tacirler arasında ve başka diğer büyük kentlerdeki ileri gelen - eşraf sayılan- kişiler arasında kendini gösteriyordu. Cemiyet bir yandan Milli Mücadele'yi yıpratma amaçlı propagandalar yaparken bir yandan da İngilizlerin sömürgesi olan Müslüman Devletleri kalkındıracağı haberini yayıyordu.

Sıkı bir şekilde İngiliz propagandacılığı yapan Cemiyet, ülkede kurulan diğer cemiyetlerle de işbirliği içinde bulunmuştur. Fakat Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda yaşanan iktidar kavgaları cemiyete de yansımış, cemiyet içindeki üyelerin uyuşmazlıkları nedeniyle cemiyet içinde iki gurubun meydana gelmesine sebep olmuştur. Böylece kendi içinde çözülme ve parçalanmalar yaşanmıştır.

Bu çözülme ve parçalanma süreci içerisinde ülkede Mustafa Kemal'in önderliğinde sürdürülen Ulusal Kurtuluş Hareketinin başarıları cemiyet ve üyelerini daha büyük bir karamsarlığa itmiştir. Kurtuluş hareketinin başına geçen Mustafa Kemal ile bütün ulus bir devlet, yepyeni bir devlet çatısı altında toplandı. Ulusa gerçek egemenliğin sahibi olduğu inancı aşılandı. TBMM'nin oluşması ve çalışmaya başlamasıyla, adım adım büyüyen yeni siyasal varlık, bu uğurda ilerleyenlerin özverileri ve Mustafa Kemal'in siyasal ve askeri alandaki büyük örgüt ve hareket gücü ile zafer kazanıldı.

Giderek etkisini kaybeden cemiyeti toparlama çabaları sonuç vermemiş, Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanması üzerine üyelerin bir kısmı İngilizlere sığınmış, bir kısmı da yurt dışına kaçmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vatanı ihnet suçuyula hazırlanan “Yüzellilikler” listesinde bazı yöneticiler de yerlerini almıştır.

İngiliz Muhiplerini ve ortaya çıkış sebeplerini daha iyi anlayabilmek için tarih boyunca Türkler ve İngilizler arasında geçen olayların gelişiminin izlenmesi gereklidir. Bu gelişmeler cemiyetin zeminini oluşturan olaylardır. Bu nedenle tarihte, Türkler ve İngilizler arasında geçen olayları ve ilişkileri ana hatlarıyla incelenmesi yapılmalıdır.

Ortaçağda İngilizlerin Türkler ve Şark Dünyası hakkındaki bilgileri yok denecek kadar azdı. Türk kelimesi bütün Müslümanlar için kullanılan bir kelimeydi. (1)

Ortaçağ İngiltere'si Türklere ve Şart Dünyasına ait bilgileri Jean de Bourgogne'in “Sir John Mandeville'in Seyahatleri” adlı eserinden öğreniyorlardı. Bu eser etkisini Rönesans'tan sonra dahi gösterdi. Eser Hıristiyanları Haçlı seferlerine katılmalarını sağlamak için yazılmıştı.

16. y.y.'a gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin hızla ilerleyişi ve gücünün artışı İngilizleri “Türk büyüklüğünün sebepleri nelerdir?” sorusuna yöneltmişti. Bu soru üzerinde İngilizlerce yazılmış ve başka dillerden İngilizceye çevrilmiş birçok kitap bulunmaktadır. (2)

Osmanlı İmparatorluğu'na ait bilgi içeren ilk İngilizce eser “The Order of the great Turdses Courte, of hys menne of warre and of all hys conquestes with the

1 Hamit Dereli, Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler, Anıt Matbaası, İstanbul 1951, s.8

2 Bu konuda yazılmış eserler hakkında bilgi için bkz. Hamit Dereli, Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler, Anıt Matbaası, İstanbul 1951, s.23

summe of mahumetes doctryne” adını taşıyordu. Eser 1544’te Richard Graftan tarafından Fransızcadan çevrildi. (3)

Türklerle İngilizlerin ilk ilişkileri I. Haçlı Seferi sırasında olmuştur. (4) Bu karşılaşmayı 1396’da Niğbolu Muharebesi izlemiştir.

Batı 16. y.y.’a gelindiğinde bilim ve teknik alanındaki gelişmeler sayesinde güçlerini arttırma politikası doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamıştı. İngiltere’nin de bu isteklerinin arkasında bazı nedenleri vardı. Bunlardan bir o sırada çatışma halinde olduğu İspanya’ya karşı Osmanlılarla dostluk kurmaktı. Böylece İspanya’nın deniz gücüne karşı bir güç oluşturabilirlerdi. Diğer bir sebep de Uzakdoğu ile olan bağlantısını Osmanlı üzerinden gerçekleştirebilirler, bu arada da Osmanlı Devleti gibi önemli bir hammadde ve Pazar kaynağından faydalanabilirlerdi. Bu düşünce ve emeller İngiltere’yi Osmanlı’ya yaklaştıran sebeplerdi. Böylece İngiliz tüccarları Osmanlı Devleti ile ekonomik ilişkileri harekete geçirdiler.

Bu doğrultuda 1553 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Anthony Jenkinson adlı bir İngiliz tüccarı ve seyyahını İngilizlerin Osmanlı Devleti’nde ticaret yapmaları için bir “Ticaret Müsaadenamesi” vermiştir. Bu müsaadenameye göre, kendisine veya adamlarına Osmanlı topraklarındaki iskelelerde gümrük resmini ödemek koşuluyla ticaret yapmak, Fransızlar ve Venediklilerin haiz oldukları imtiyazlardan da faydalanması, hatta Fransız ve Venedik konsoloslarına ayrıca harçlık ödememesi gibi önemli haklar tanınmıştı. (5) Ancak bu hakların getirdiği kolaylıklara rağmen Türk – İngiliz ilişkileri bu müsaadename’den sonra da bir hareketlilik göstermemiştir.

3 Hamit Dereli, a.g.e., s.25

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 19. Asrın Başlarına Kadar Türk – İngiliz Münasebetlerine Dair Vesikalar, Belleten, C.13, sayı:51, s.573.

5 Akdes Nimet Kurat, Türk – İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553 – 1952), T.T.K. Basımevi, Ankara 1952, s.5. Türk – İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553–1610), T.T.K. Basımevi, Ankara 1953, s.10

Osmanlı Devleti ile herhangi bir aracı olmadan doğrudan doğruya ticari faaliyette bulunmak isteyen İngiliz tüccarları Edward Osborne ile Richard Staper 1575 yılında, John Wight ve Joseph Clements adlı iki adamını İstanbul'a gönderdiler. Bu kişiler ileride yapılacak ticari faaliyetlerin zeminini hazırlamak için İstanbul'a gelmişlerdi. Nitekim bu faaliyetler sonucunda 1578 Temmuzunda William Horborne adlı kişi mümessil olarak yola çıktı ve Ekim 1578'de İstanbul'a geldi. (6)

William Harborne sayesinde İstanbul'da 3. Murat ve Elizabeth arasında gidip gelecek olan mektupların ilkinin Mart 1579 yılında geldi. Böylece İngiltere'ye ilk ticaret imtiyazı verilmiş oldu. (7)

Mart 1579 tarihli mektuptan sonra Kraliçe ve 3. Murat arasındaki mektup alışverişi devam etmiştir. 1579 tarihli mektuba Kraliçenin cevabı da 25 Ekim 1579 tarihinde gelmiştir. Böylece İngilizler ve Türkler arasında karşılıklı bir yazışma dönemi açılmış oldu. (8)

Bu dönemde Osmanlı imparatorluğunu İngiltere'ye bağlayan kapitülasyonların ilki şeklinde görülebilecek olan 1580 tarihli ferman yayınlandı. 1580 tarihli Ahidname'nin alınmasında Harborne'un olduğu kadar tercüman Mustafa Çavus'un da (9) etkisinin olduğu görülmektedir. Ahidname bu tarihten sonraki Türk – İngiliz ilişkilerine temel teşkil etmiş, yıllar boyunca daha da genişletilerek devam etti. Bu durum 1923 Lozan Antlaşması'nda kapitülasyonların tamamen kaldırılmasına kadar devam etmiştir.

6 Orhan Burian, Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1951, s.6

7 Bu imtiyaz metni için bkz. Orhan Burian, a.g.e., s.8. Mektubun Türkçe ve İngilizce metni için bkz., Ali Kemal Meram, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul 1969, s.13,14, 15, 16.

8 Susan Skilliter, William Harborne: İlk İngiliz Elçisi, Türk-İngiliz İlişkileri 1583–1984 (400. Yıl dönümü), Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 1985, s.24.

3. Murat'ın İngilizlere verdiği bu Ahidname ile yola çıkan Londralı tüccarlardan bir grup “Levant Company” adında bir şirket kurdular. Şirket Kraliçe Elizabeth tarafından 11 Eylül 1581’de tasdik edildi. Böylece İngilizlere Türk pazarları açılmış oldu. Levant Company, 1825 yılındaki tasfiyesine kadar faaliyet de bulunmuş ve Türk – İngiliz ekonomik ilişkilerinin temelini teşkil etmiştir.

İngiltere, Osmanlı Devleti ile ticaretin geliştirilmesi için çalışmalarda bulunurken, bu çalışmaların resmi makamlarla resmi yollardan yapılabileceğine kanaat getirerek 1582’de İstanbul’a ilk elçi olarak William Harborne’u gönderme kararı aldı.

Osmanlı Devleti tarafında uygun görülen bu kararla William Harborne 29 Mart 1583’te İstanbul'a geldi. Top atışları ve Türk süvarileri ile karşılanan Harborne İstanbul'a Kraliçe adına “Orator Messenger, Deputie and Agent” olarak geldi. ⁽¹⁰⁾ kendisine İngiliz ticaretini yoluna koyup İngiliz tüccarını idare etmek, gerektiğinde konsolosluklar açıp, konsolos seçmek yetkisi verilmiştir. Harborne’a verilen bu yetkiler siyasi değil ticari nitelikteydi.

İngiltere’nin çıkarları ve amaçları doğrultusunda daimi İngiliz elçiliğinin açılmasına rağmen Osmanlı Devleti İngiltere’de bir elçilik açmamış, ihtiyaç duyduğu zamanlarda İngiltere'ye elçi göndermiştir.

Osmanlı Devleti Mart 1580’de Ahmed ve Nikola adında iki tüccarını Kraliçeye yazılmış bir mektup ile İngiltere'ye göndermiştir. Yine aynı şekilde Eylül 1580’de Garabit adlı bir Ermeni tüccarı da gönderilmiştir. 1607’de resmi bir sıfatı haiz bulunan bir elçi olarak Türk kaynaklarında bir kayda rastlanmasa da

9 Akdes Nimet Kurat, Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553–1610), T.T.K. Basımevi, Ankara 1953, s.31.

10 Harborne’un görevlendirme metni için bkz. Susan Skilitter, William Harborne: İlk İngiliz Elçisi, Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (4//. Yıldönümü) Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 1985, s.25.

Mustafa Çavuş adlı kişi de faaliyetlerde bulunmuştur. İngiltere'ye ilk resmi Osmanlı elçisi sıfatıyla 1619'da Hüseyin Çavuş gitti. ⁽¹¹⁾ İngiltere'de daimi Türk elçiliği 3. Selim zamanında 1794'de Yusuf Agâh Efendi'nin büyükelçiliğinde olmuştur. ⁽¹²⁾

XVII. y.y'a gelindiğinde Türk – İngiliz diplomatik ilişkilerinde aktif taraf olarak İngiltere'yi görürüz. Diğer Avrupa devletleriyle sömürgecilik rekabetine giren İngiltere, Osmanlı Devleti ile dostluk politikası güderek bir denge kurmak düşüncesi içindeydi. 1601'de daha önce verilmiş olan ticari imtiyazname genişletilmiş. Böylece İngilizler, Fransızlardan daha üstün bir duruma çıkarıldılar. ⁽¹³⁾ İki ülke arasındaki ticari faaliyetler 1620-1683 yılları arasında en parlak dönemini yaşamıştır. ⁽¹⁴⁾

Bu yüzyılda Osmanlı devlet adamlarındaki ve devlet işleyişindeki düzenin bozulmasının etkisi kendini meydana gelen gelişmelerde göstermeye başlamıştır. Özellikle 1683 yılında II. Viyana Kuşatması'ndaki yenilgiden sonra Osmanlı Devleti batı karşısında pasif hale geldi. Bu durum İngiltere ile olan ilişkilere de yansdı. Bu tarihe kadar güçlü taraf olan Osmanlı artık, İngilizlerin şartlarına göre şekillenen politikalarının uygulandığı güçsüz taraf haline geldi.

11 Kemal Girgin, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, T.T.K. Basımevi, Ankara 1994, s.84.

12 Nimet Kurat Akdes, Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlaması ve Gelişmesi (1553-1610), T.T.K. Basımevi, Ankara 1953, s. 175. Akdes Nimet Kurat, Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952), TTK Basımevi, Ankara 1952, s.8.

13 Akdes Nimet Kurat, a.g.e., T.T.K. Basımevi, Ankara 1952, s.9.

14 Ali İhsan Bağış, III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti, 1760 – 1815, Türk-İngiliz İlişkileri 1583 – 1984 (400. yıldönümü) Ankara 1985, s. 43.

Sanayi inkılabının getirdiği hammadde ve pazar arayışı var olan Rus tehlikesine, Avusturya tehdidini de ekledi. ⁽¹⁵⁾

Fransa'nın Avrupa'da üstün bir hale gelmeye başlaması üzerine İngiltere çıkarları doğrultusunda 1683'te başlayan Avusturya sorununda Avusturya'yı Fransa için bir tehdit oluşturması açısından Avusturya ve Osmanlı arasında bir anlaşma yapılması için önderlik rolünü oynamaya başladı. Nitekim Lord Pagel adlı İngiliz elçisi tarafların arasını bularak 1699'da Karlofça Anlaşması imzalanmıştır.

İngiltere'nin Osmanlılar ile etkili siyasi ilişkilerin başlaması 18. y.y.'da olmuştur. Bu dönemde İngiltere'nin Yakın Doğu'da yeni topraklar elde etmesi Osmanlı'ya olan ilgisini arttırmıştır. İngiltere'nin Ortadoğu'da Arap Şeyhlikleri, Uzakdoğu'da Singapur, Hong Kong, Yeni Zellanda, Kanada ve Güney Afrika gibi ülkelere yavaş yavaş hakim olmaya başlaması ⁽¹⁶⁾ ve 1757'de Hindistan'ı ele geçişi iki ülke arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olmuştur.

Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı gibi bir tehlike karşısında Osmanlı Devleti bir güvenlik arayışı içerisindeydi. Var olan Rus tehlikesi de başlı başına bir sorundu. İngiltere'de Rusya'nın ekonomik üstünlük yanında siyasal üstünlüğünü de sağlayabileceği endişesinden hareketle Osmanlı topraklarını Ruslara karşı bir set olarak tutmak politikasını gütmüştür. ⁽¹⁷⁾

15 Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, T.T.K. Basımevi, Ankara 1994, s.23; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi C.1, 1914 – 1990, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s.43.

16 Ünsal Yavuz, Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete, T.T.K. Basımevi, Ankara 1990, s.2; Ömer Kürkçüoğlu, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara 1978, s.15

17 Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.16.

İngiltere'nin bu politikasının isbatı olarak da 1787 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında Başbakan Pitt'in 27 Mart 1791'de Rusya'ya verdiği ultiyatomu görebiliriz. (18)

İki ülke arasındaki dönüm noktalarından biri de 1798'de Fransa'nın Mısır'ı ele geçişi olmuştur. Bu durum birbirlerine karşı olan İngiltere'yi ve Rusya'yı Osmanlı'nın yardımına yöneltmiştir. Bu ittifakların hemen arkasından da 30 Ekim 1799'da Osmanlı, ingili ticaret gemilerine Karadeniz'de birtakım ayrıcalıklar tanımıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda Osmanlı Devleti “denge politikasını” başlattı.(19) Bu politikayla İngiltere ve Rusya'yı kendi tarafında yer almakla birlikte aynı zamanda bu iki devleti karşı karşıya da getiriyordu.

19. yüzyıl İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yakın ilişkilerin sürdürüldüğü bir dönem olarak açılmıştır. Ancak bu yakın ilişkiler yüzyılın sonlarına doğru bir soğuma ve uzaklaşma dönemi haline gelmiştir. Böyle bir hale gelmesinde sömürgeciliğin ilgi alanının Afrika ve Uzakdoğu'ya çevrilmiş olmasının etkisi büyüktür. İngiliz dış siyasetinin esasını İngiliz sömürgeleri ve bu sömürgelere giden yolların güvenliğinin sağlanması olmuştur. Bu durumda onlar için Osmanlı'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunması esas teşkil ediyordu. Böylece İngiltere'nin sömürgesi Hindistan ile bağlantısını sağlayan ve Avrupa'dan, Cebelitarık Boğazı, Akdeniz ve Mısır güzergâhını takip ederek tekrar Hindistan'a ulaşan yolun yani “İngiltere İmparatorluk Yolu'nun” Rusya'ya karşı korunmasında Osmanlı önemli bir engel olarak görülüyordu. Giderek zayıflayan Osmanlı Devleti de varlığını korumak, dağılma ve yıkılmasını önlemek amacıyla değişen Avrupa'daki kuvvetler dengesinde yerini korumaya çalışıyordu.

18 Rıfki Salim Burçak, Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, 1791 – 1941, İstanbul 1946, s. 11-12.

19 Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.235. Mim Kemal Öke, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu, 1918 – 1926, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s.2.

Osmanlı Devleti Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ayaklanması sırasında, Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Bu yardım karşılığında da 8 Temmuz 1833'de Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandı.

Yakın Doğu'daki durumuna tehdit olarak algılayan İngiltere bu antlaşmayı 26 Ağustos'ta Osmanlı Devleti'ne verdiği bir muhtıra ile protesto etti. Böylece Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak İngiliz siyasetinin temel taşlarından biri haline geldi. Zamanla İngiltere, padişaha askeri ve sivil örgütünde ve maliyede reform yapması için telkinde bulunmaya başladı. (20)

Mehmet Ali Paşa tehlikesini ortadan kaldırmak için İngiliz desteğini etmek amacıyla tamamen İngiltere'nin çıkarlarına uygun olan, devletin mali ve ekonomik açıdan çökmesinin yolunu açacak 1838 Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi imzalandı. (21)

1856 Paris Antlaşmasından sonra İngiltere'nin politikasının temel ilkelerini İstanbul'daki büyükelçi 5. Canning şöyle sıralıyordu: Hindistan'la ulaşım ve İngiliz ticaretinin gerekleri. Canning, bu nedenlerde Osmanlı'nın siyasal anlamda desteklenmesinin İngiltere'nin çıkarları gereği olduğunu ve Paris Antlaşması'nın 7. maddesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün güvence altına alındığını bildiriyordu. Başbakan Lord Palmerston'da, 30 Mart 1862'de, İngiliz Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada "Türkiye'nin mali durumu sıhhatli bir duruma sokulmadıkça başka hiçbir yardım gerçek ve sürekli bir yardım sağlayamaz." Avrupa'nın sürekli barışa, Türkiye'de güçlü, bağımsız ve iyi yönetilen bir hükümetin kurulması kadar hiçbir şey hizmet edemez diyordu. (22)

20 Ömer Kürkçüoğlu, Türk – İngiliz İlişkileri (1919 – 1926), Ankara 1978, s.20. Metni için bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V. cilt: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, 1789 – 1856, T.T.K. Yayını, XIII. Seri, No: 16/5, Ankara 1947, s. 263 – 266.

21 Anlaşmanın metni için bkz. Ahmet Yücekök, Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmeleri, S.B.F.D., C: XXIII, No:1 (Mart 1968), s.381 – 421.; Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, Ankara 1974, s. 46, 47.

22 Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 24

1867’de Padişah Abdülaziz’in İngiltere’yi ziyareti ve 1869’da Süveyş Kanalı’nın açılması ile perçinlenen İngiliz politikası 1878 yılına kadar devam etmiştir.

1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşında İngilizler fiilen Osmanlı’nın yanında yer almadılar ve destek de vermediler. Yalnızca Rusların İstanbul’u işgal etmesini engellemek ve İngilizlerin Hindistan Müslümanlarının sempatisini kazanmak isteği ile donanmalarını Çanakkale önlerine gönderdiler. Osmanlı bu savaş sonunda ne kadar zayıf olduğu da gözler önüne serdi. Bu savaş, İngiltere’nin Osmanlı üzerinde uyguladığı politikalarda bir dönüm noktası olmuştur. Artık Osmanlı topraklarını ya kendisi ele geçirmek ya da bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletler kurulmasını destekleyip kışkırtmak olacaktı. Böylece Rusya’nın güneye inmesi önlenmiş olacaktı.

Değişen politika anlayışının neticesinde İngiltere’nin Berlin Antlaşması’ndan sonra Kıbrıs’ı işgal etmesi, 1880’de İngiliz kuvvetlerinin Mısır’a el koymalarıdır. Bu durum Osmanlı’nın devamı ve toprak bütünlüğünün sağlanmasının teminatı olarak görülen İngiltere’ye olan güvenin sarsılmasına sebep oldu. Böylece Osmanlı’nın devamını ve toprak bütünlüğünü sağlamak için başka yollara yönelindi. Bunlardan biri Arap ve Hintlilerin dostluğunu kazanarak Pan – İslam Federasyonu için çalışmak diğeri de Rus yayılcılığı ve İngiltere’ye karşı Bismarck politikasıyla giderek güçlenen Almanya ile ilişki içine girmekti.

19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de iktidara Gladstone liderliğinde Liberal Parti’nin gelmesiyle Türkiye’ye karşı uygulanacak politika kesinlik kazanmış oldu. Balkanlardaki Hıristiyan halklara ve Ermenilere karşı şiddet hareketlerinden bahseden İngiliz kamuoyu Osmanlı aleyhine bir tavır sergilemekteydi.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Avrupa’da beliren alman hegemonyası sorunu İngilizler üzerinde Rus yayılcılığından daha önemli bir konu haline gelmişti. Dünya üzerinde milliyetçi ve kapitalist bir emperyalizm etkisini gösterirken sahneye Amerika gibi bir sömürge devleti daha ortaya çıktı. Alman nüfuzu Osmanlı üzerinde etkisini giderek artırdı. İstanbul – Bağdat demiryolu projesi bu nüfuzu daha da ilerletmiştir.

İngiltere'nin Ortadoğu ve Osmanlı Devletiyle ilgili politikasının esasları şu şekilde belirlenmişti:

1- Osmanlı Devleti'ni parçalamak, Avrupa'da "kuvvetler dengesini" korumak yani kıtada herhangi bir gücün egemen olmasına mani olmak ki Almanya'nın 1870'den beri dengeleri sarstığı ortadaydı.

2- Padişah Halifenin kuvvet ve nüfuzunu ve dini etkilerini gidermek suretiyle İslam Birliği düşüncesini değerden düşürmek,

3- Arap Memleketlerine hâkim olarak Mısır ve Hindistan'ın güvenliğini sağlamak,

4- Hilafeti, İngiltere'nin himayesinde kurulacak Arap Birliği'nin eline geçirme,

5- Doğu Akdeniz'de kuvvet bulundurmak,

6- Irak petrollerini elde etmek,

7- İstanbul ve Boğazların kontrolünü ele geçirmek. ⁽²³⁾

Osmanlıyı Almanya'ya yaklaştıran birtakım gelişmeler olmuştur. 1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında bir anlaşmanın imzalanması, 8 -9 Haziran 1908'de İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Reval'de buluşarak yaptıkları görüşmede Osmanlı'nın yıkılarak topraklarının paylaşılması kararını almışlardı.

İngiltere, Lloyd George yönetiminde Ortadoğu politikasındaki hedeflerinden iki tanesine 1918 Mondros mütarekesiyle ulaştı. Irak petrolleri ve Boğazların denetimi. Bir diğer hedefi olan Bolşevik Rusya'yı Anadolu'dan tecrit ederek bölgeye etkisini engellemeyi başaramadı. Sömürgeleri arasında İslam ülkelerinin çok olmasından dolayı Osmanlı Hanedanına ait olan Hilafet kurumunu ortadan kal-

23 Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali, İstanbul 1981, s. 430; Kadir Kasalak, Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 105 ; Cengiz Dönmez, Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet; İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Ankara 1999, s. 12, 13.

dırmayı denediler. Ancak başarılı olamayınca bölgeyi etkin bir denetim altına almaya çalıştılar. Doğu Akdenizin güvenliği için Küçük Asya’da Britanya İmparatorluğu’na yakın devletlerin varlığının sağlanmasına çalışıldı. Önce Amerika’nın himayesinde bir Ermenistan Devleti kurulmak istendi. Amerika’nın kabul etmesi üzerine de Türkiye ile yapılacak barış anlaşmasında Ermenistan sınırının belirlenmesini Wilson’a vermeye çalıştı. (24)

Ruslara karşı oluşturmak istediği duvarı Kürtlerle kurmak isteyen İngiltere, Kürt ileri gelenlerinin görüş ayrılığı ve Kürtlerin geniş bir bölümünün Fransız nüfuz alanı içinde bulunması nedeniyle uygulayamamıştır.

Doğu Akdeniz’in güvenliğini sağlamak için bölgede dost bir devletin kurulması gerekiyordu ki buda Yunanistan’dı. Yunanistan bölgede İngiltere’nin askerlerine ihtiyaç duyulmadan ordusu ve donanması olarak İngiliz çıkarlarının bekçiliğini yapacaktı. Fransa ve İtalya’nın bu durum karşısındaki memnuniyetsizliğine Anadolu hareketinin gelişmesi ve güçlenmesi ile 1920’de İngiliz dostu liberal görüşlü Başbakan Venizelos’un seçimleri kaybedip iktidardan çekilmesiyle İngiltere’nin Türkiye’ye karşı izlediği politikanın değişmesine yol açmıştır.

XIX.’y.y’ın başlarından itibaren Orta Doğu ve Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarında değişiklik yapan İngiltere, Osmanlı’nın toprak bütünlüğünü korumak yerine onu yıkmaya yönelik bir politika uygulamaya başladı. İngiltere ile Rusya’nın 1908’de Reval Görüşmelerinde Osmanlıyı yıkmak ve topraklarını paylaşmak istemeleri bunun kanıtıydı.

Osmanlı Devleti’nde iktidarı ele geçirmiş olan İttihat ve Terakki Partisi’nin “Türkçülük” politikası, Enver Bey’in yönetimdeki etkinliğinin giderek artması Osmanlı Devletini Almanya’ya yakınlaştırıyordu.

Osmanlı Devleti’nde Alman nüfuzunun artmasıyla Türk-İngiliz ilişkileri gittikçe kötüleşti. Ayrıca Osmanlı’nın, İngiltere’nin Musul ve çevresindeki petrol aramalarına karşı çıkararak, petrol kuyularını kapattırması ilişkileri daha da kötü-

24 Ömer Kürkçüoğlu, Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926), A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 67-68.

leştirdi. ⁽²⁵⁾ Bu doğrultuda harekete geçen İngiltere “Osmanlı Devleti’ni hemen yıktıktan sonra, ya bu devletin yıkıntıları üzerinde kendilerine bağlı veya kendi kontrollerinde bağımsız devletler kurmak ya da stratejik noktalara doğrudan doğruya yerleşmek” ⁽²⁶⁾ şeklinde belirledikleri hedefi gerçekleştirmek için hareket ettiler.

İngiltere için jeopolitik ve stratejik önemi olan Osmanlı Devleti’nin topraklarına hâkim olmak çok önemliydi. Bu doğrultuda Anadolu’da siyasi hedeflerini tam olarak belirlemek amacıyla, 1915’te Âsya Türkiye’sini İnceleme Komisyonu” adıyla, bölgede İngiltere’nin menfaatleri için nasıl bir politika uygulanması için araştırmalar yapmak, İngiliz Hükümetine bilgi vermek için komisyon kurdular. Komisyonca 30 Haziran 1915’te hazırlanan raporda “İngiltere için Asya Türkiye’sindeki ekonomik menfaatlerini korumak vazgeçilmez hedeflerden birisi olmalıdır.” deniyordu. ⁽²⁷⁾

Bu rapor doğrultusunda Asya’daki Türk topraklarını kontrol altında tutmak için uygulanan en önemli politika ise Türkiye’yi İngiliz himayesine sokmak olmuştur.

İngiltere’nin Anadolu’ya karşı tutumunun değişmesindeki dönüm noktalarından birisi II. İnönü Savaşı olmuştur. Bu savaşı 1921 Eylülündeki Sakarya Savaşı izlemiştir. Bu savaşlar İngiltere’de Yunanistan’a karşı hayal kırıklığı yaratmış, Anadolu’nun gücü karşısında dominyonlarından istediği yardımı göremeyen İngiltere geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bu geri adımları atmasında Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu’nun gücünü kanıtlamasının yanında Fransa ve İtalya ile gireceği çıkar çatışması da etkili olmuştur.

25 Süleyman KOCABAŞ, Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere, Vatan Yayınları, İstanbul 1785, s. 119.

26 Fahir Armaoğlu, 20. yüzyıl Siyasi Tarihi, C.I, (1914–1990), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s. 45.

27 Mim Kemal Öke, Belgelerle Türk-İngiliz ilişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 5.

1. Dünya Savaşı başlamadan birkaç yıl önce Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti büyük toprak kayıplarına uğramıştı. Ülkenin ekonomisi iflasın eşiğindedi. Bunlarda yetmiyormuş gibi ülke içinde yaşanan huzursuzluklarla ülke içte ve dışarıda itibarını kaybetmiş görünüyordu. Bu durum ülke içindeki azınlıkları daha da alevlendirmiş, bağımsızlıklarını kazanabilmek için uygun zamanın geldiği inancını uyandırmıştı.

Osmanlı Devleti böyle bir durumdayken ülkede açılan bir kampanya sonunda halktan toplanan paralarla alınan “Reşadiye” ve “Sultan Osman” adındaki iki muhribin İngilizler tarafından Kraliyet Donanmasının ihtiyacı olduğu gerekçesi gösterilerek Osmanlı'ya verilmemesi iki ülkenin ilişkilerini daha da gerdi. Bu karar Osmanlı Hükümeti ve kamuoyunda hayal kırıklığı ve öfkeye sebep oldu. 27 Eylül 1914'te İngiltere Büyükelçisinin Bâb-ı Âli'ye başvurarak Türkiye'nin tarafsızlığı karşısında gemilerin geri verilebileceğini bildirmesine rağmen Hükümet ve halkın yaklaşımı değişmemiştir.

Bu sırada Akdeniz'de İngilizlerin takibine uğradığı için Türk karasularına sığınmak zorunda kalan Goben ve Breslav adlı iki gemi, Osmanlıyı aktif olarak savaşa sokmuştur. Osmanlı Devleti buna rağmen tarafsız olduğunu ispatlamak için bu iki gemiyi satın aldığı iddia etmesine rağmen İngiltere'nin Osmanlı'ya olan tutumunu değiştirmemiştir.

Osmanlı'nın satın aldığı iddia ettiği, “Yavuz” ve “Midilli” adlarını verdiği bu savaş gemileri 29 Ekim 1914 tarihinde Rusların Sivastapol ve Novorossık Limanlarını topa tutmasıyla, Osmanlı fiilen savaşa girmiştir. 5 Kasım 1914'te İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'ne, Osmanlı'nın da 11 Kasım 1914'te gönderdiği nota neticesinde savaşa resmen girilmiş oldu.

“Osmanlı Devleti kılıcını çekmiştir ve kılıçla ortadan kaldırılacaktır; Türk İmparatorluğu savaşa girmekle intihar etmiştir.” İngiliz Başbakanı Asquith tara-

findan Parlamento'da söylenen bu sözler savaş boyunca sürdürülecek olan resmi İngiliz görüşünü sergilemektedir. (28)

Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında 1. Dünya Savaşı'na girmesi zaten zayıflamış olan ilişkileri kopma noktasına getirerek iki ülke arasındaki ilişkiler “Doğrudan Savaş Dönemi (1914 – 1918)’ne girdi.

“Doğrudan Savaş Dönemi (1914 – 1918) boyunca İngiltere parçalama politikalarına yoğunluk verdi. Suudi, Katar ve Sabya topraklarının şeyhleriyle yaptıkları anlaşmalarla Arapları bağımsızlık vaatleriyle kışkırtarak Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırdı.

1. Dünya Savaşı sırasında, Üçlü İtilaf Devletleri'nin değişik zamanlarda yaptıkları İstanbul, Londra, Sykes Picot, Saint – Jean de Maurienne Anlaşmaları Osmanlı topraklarının kendi aralarında bölüştükleri paylaşım anlaşmalarıdır. Bu paylaşım anlaşmalarına bakıldığında daha savaş devam etmesine rağmen Osmanlı Devleti'ni yok etmek düşüncesi hâkimdi.

28 Galip Kemali Söylemezoğlu, Başımıza Gelenler, İstanbul 1739, s. 87; Taner Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1970, s. 3

I. BÖLÜM: MONDROS ATEŞKEŞ ANTLAŞMASI VE UYGULANIŞI

1. Mondros Ateşkes Antlaşmasının İmzalanması

Padişah Vahdettin devletin savaşa girmesini bir kaza eseri olarak görmüş ve savaşı sona erdirecek bir anlaşmanın yapılması için çok uğraşmıştır. Padişah bu konuda The Daily Mail gazetesine yaptığı bir açıklamada; “Siyasi durumumuzu, coğrafi mevkiimizi ve milli menfaatlerimizi ciddi olarak mülhaza etmiş olsaydık, harbe girişin tamamıyla akılsızca yapılmış bir hareket olduğunu apaçık görürdük. Ne yazık ki, Hükümetin basiretsizliği bizi felakete sürüklemiştir... İngiltere’de öteden beri Türklere karşı mevcut dostluk duyguları harp başladığı zaman hemen yok olmuş değildir... İngiliz milletine kuvvetli sevgi ve hayranlık duygularımı, Kırım Harbinde İngilizlerin müttefiki olan babam Sultan Abdülmecid’den miras aldım. Şimdi bu sebepten, memleketim ile Büyük Britanya arasında, öteden beri mevcut dostane münasebetleri yenileyip kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım” diyordu. (29)

Osmanlı Devleti’nin savaş sonunda içine düşmüş olduğu durum karşısında biran önce İtilaf Devletleriyle bir barış anlaşmasının yapılmasına karar verildi. Bu konuda savaş sırasında esir düşmüş olan ve Büyükkada’da tutulmuş olan İngiliz Generali Sir Charles Townshend’in aracılığına başvuruldu.

General Townshend 17 Ekim 1918’de ilk defa milliyetçi unsurlara kabinesinde yer veren İzzet Paşa ile yaptığı görüşmede şu ilkeler doğrultusunda mütareke yapıp yapamayacağını sordu:

1- Boğazların İngiliz donanmasına açılması

29 Gotthard Jaeschke Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çev: Cemal Köprülü, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s.1

2- Irak ve Suriye'ye Padişah yönetimi altında özerklik tanınması, (Bavyera, Saksonya vs. gibi)

3- Balkanlardaki sınırın 1913 Londra Antlaşmasında olduğu gibi kalması,

4- İngiliz ve Hintli savaş esirlerinin derhal serbest bırakılması,

5- Kafkaslar için bir özerkliğin kabulü,

6- Irak ve Suriye'den itilaf devletlerinin çekilmesi. (30)

Sadrazam İzzet Paşa adına, Bahriye Nazırı Rauf Bey ile General Townshend arasında yapılan görüşmede Osmanlı Devletiyle İtilaf Devletleri arasında yapılacak mütarekenin esasları şu şekilde kararlaştırıldı:

1- Osmanlı Devleti, İngiltere'nin dostluğunu kazanmayı ve onun tarafından korunması ister.

2- İngiltere yeni yeni askeri hareketlerde bulunmamalıdır,

3- Türk Hükümeti, Osmanlılara ait olup itilaf ordularının elinde bulunan yerlere muhtariyet vermeye hazırdır.

4- Osmanlı Devleti'nin mali, siyasi ve sınaî bağımsızlığı kabul edilmelidir.

5- Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olursa, bir buhranı önlemek için ona mali yardımda bulunulabilir.

6- Yukarıdaki esaslar dâhilinde sulh yapılması için, İngiltere Hükümeti'nin dürüstlüğü ve Osmanlı Devleti'ne yardımı sağlanacaktır. (31)

30 Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, c. III, 1914 – 1918 Genel Savaşı, Kısım 4, T.T.K. Basımevi, Ankara 1983, s. 723

31 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 723

Townshend, Amiral Calthorpe ile görüşmesi için serbest bırakıldı ve Midilli'ye hareket etti. Yapılan görüşmeler sonunda İngiltere 24 Kasım 1918'de Sadrazam İzzet Paşa'ya bir telgrafla mütareke şartlarının görüşülebileceği bildirildi.

Osmanlı padişahı tarafından iyimser duygular içinde hazırlanan talimatnamelerle birlikte hareket eden Osmanlı heyeti 26 Ekim'de Midilli Adası'na vardı. Tehdit ve baskı ortamında yapılan görüşmelerin sonunda 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesi imzalandı. ⁽³²⁾

Mondros Mütarekesi hükümet, ülke, basın da genellikle olumlu karşılanmıştı. Amiral Calthorpe'un Rauf Bey'e verdiği iki belge ile ülkeye dönen ⁽³³⁾ Hüseyin Rauf basına verdiği bir demeçte şöyle demişti:

“İmzaladığımız mütareke sonucunda devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın hukuku bütünüyle korunmuştur. Bu mütareke galip ile mağlup arasında yapılan bir mütareke değil, belki savaş durumundan çıkmak isteyen denk iki kuvvet arasında yapılabilecek bir savaşıma son vermek niteliğindedir.”

Bir gazetecinin kendisini bu denli sevindiren nedenleri sorması üzerine şu cevabı vermiştir:

“Birincisi, İngilizlerin Türklüğün yok edilmesini amaç edinmediklerini anladım. İkincisi memleketimizin sanıldığı gibi aksine işgal altına alınmayacağını gördüm. ... Size tekrar ediyorum ki İngilizler bize olağanüstü derecede iyi davranmışlardır.... Yalnız şurası önemli ki memleketimizde asayiş korumalıyız. Aksi olursa her şeyi kaybetmek tehlikesi vardır.”

32 Mütarekenin maddeleri için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, C. III Kısım 4 T.T.K. Basımevi; Ankara 1983, s. 742 – 746

33 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 1. kitap, Ankara 1991, s. 70; Yeni Gün, 2.11.1918; Salâhi Sanyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995, s. 9–10

Türk Basını, Bırakışmanın hafif olduğuna ve İstanbul'un işgal edilmek istenmediğine dair bir propaganda yayımına başlamıştı. Hatta bu yayın İngilizleri kuşkulandırmıştı. Dışişleri Bakanı Balfour, yüksek komiserliğe atanan Calthorpe'a gönderdiği 9 Kasım 1918 tarihli yönergesinde şöyle diyordu:

“Türkler Bırakışma koşullarının kendi lehlerinde olduğu iddiasında bulunmaya başladılar. Böyle bir izlenimin yaratılmasına fırsat vermemeliyiz. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldığını anlamaları gerekmektedir, bu Pan-İslamizm ve Pan-Turanizme ve İslamın genellikle siyasi maksatlar için istismarına öldürücü bir darbe indirecektir.”⁽³⁴⁾

Osmanlı uyruklu Rum ve Ermeni tercümanlarının çıkardıkları güçlüklerin yanı sıra mütarekenin maddelerinin ağırlığı, esnek ve kesinlik ifade etmeyen terimlerden meydana gelmesinden faydalanan İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak amacıyla işgallerine başladılar. İşgallerini özellikle mütarekenin 7. maddesinde yer alan “İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit ederek herhangi bir durum ortaya çıktığında, stratejik bakımdan önemli buldukları yerleri işgal hakkına sahiptirler.” ibaresine dayandırıyorlardı. Osmanlı Devleti de bu işgallere karşı bir direnişte bulunmuyor, İtilaf Devletlerine gönderdikleri protestolar ile karşılık veriyorlardı.

İtilaf Devletleri işgallerinin ilki 3 Kasım'da Ali İhsan (Sabis) komutasındaki VI. Ordunun güvenliği altında bulunan Musul'da İngilizler tarafından gerçekleştirildi. Bunu İngilizlerin 9 Kasım'da İskenderun'u, Fransızların 17 Aralık'ta Mersin'le Antep'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 27 Mart 1919'da Urfa'yı işgali izledi. Bir süre sonra Tarsus, Adana ve Pozantı'da işgal edildi. İngilizler özellikle işgal ettikleri bölgelerin ulaşımını kontrol altında tutmak maksadıyla demiryollarını kontrol altına almışlardır.⁽³⁵⁾ 6-12 Kasım tarihleri arasında Çanakkale istihkamlarına el konularak buraya bir İngiliz birliği çıkarıldı. 13 Kasım'da Dolmabahçe önlerine

34 Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971, s. 27

35 İşgal edilen demiryolu istasyonları için bkz. Şerafettin Turan, a.g.e., Ankara 1991, s. 74 - 75

İngiliz, Fransız, İtalyan gemilerinden başka Yunanistan devletlerinden oluşan karma bir donanma demirlemiş, buradan çıkan askerler İstanbul Boğazı istihkâm-ları ile bazı ulaşım noktalarını denetim altına almışlardı. ⁽³⁶⁾

İtilaf Devletleri'nin ülke içindeki işgalleri sürerken İttihat ve Terakki Partisi'nin üst yöneticileri ülkeyi terk ettiler. ⁽³⁷⁾ İttihat ve Terakki'nin 5 Kasım 1918 tarihinde kapanmasının ardından Teceddüt, Selamet-i Amme, Osmanlı Sulh ve Selamet Ahali İktisat ve Sosyal Demokrat adlarıyla bir dizi yeni partiler kuruldu. 8 Kasım akşamı istifasını saraya gönderen Ahmet İzzet Paşa kabinesinin yerine 11 Kasım'da Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu. 21 Aralık 1918 tarihinde İçişleri Bakanı Mustafa Arif, Vahdettin'in "siyasal etkenlerin zorunluluğu" yüzünden anayasanın 7. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak Mebuslar Meclisi'ni dağıttığını bildiren "irade"sini okudu.

İngilizlerin çeşitli sebeplerden dolayı ülkede uyguladığı tutuklamalarla bazı subaylar ve devlet adamları tutuklanıp o zamanki Harbiye Bakanlığı bahçesindeki ek yapı olan "Bekirağa Bölüğü'ne" konuluyorlardı. Buradaki insanların tutuklanması sebepleri arasında Ermenileri öldürmek, doğudaki aşiretleri İngilizlerin aleyhine kışkırtmak gibi sebeplerken 23 Ocak 1919'da aldıkları ve 5 Şubat'ta Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından Amiral Catthorpe'a verilen talimatlarla tutuklama sebeplerini genişletiyorlardı.

İngilizlere göre şu suçları işlemek tutuklama sebepleri olacaktır:

1- Mütarekenin hükümlerine uymakta kusur etmek,

2- Mütarekenin uygulanmasına engel olmak,

36 Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, 2. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayını, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1990, s. 111 – 113.

37 Ülkeyi terk edenler arasında Enver, Talat, Cemal Paşa üçlüsünün yanı sıra İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden Dr. Bahaettin Şakir, Dr. Nazım, Azmi ve Bedri ile ordu Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşalar da bulunmaktaydı.

- 3- İngiliz komutanlarına, subaylarına hakaret etmek,
- 4- Tutsaklara kötü davranmak,
- 5- Ermenilere ya da öteki ırklara karşı zorbalık etmek,
- 6- Malların yağmalanmasına, yok edilmesine katılmak,
- 7- Savaş yasalarıyla, törelerini çiğnemek. ⁽³⁸⁾

Bunlar gibi yoruma açık ve istenildiği şekilde kullanılabilen uydurma sebeplerden dolayı birçok insan yakalanmış, hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş, bazıları ise idam cezası ile öldürülmüşlerdir. Daha sonraları “Kara Liste” deyimiyile hazırlanan bu listeleri yapmak işi yüksek komiserliğin Ermeni – Rum şubesine verilmişti. Bu şubelerde İngiliz baş tercümanı ve Yüksek Komiserliği’nin adamı olan Andrew Ryan’a bağlıydı.

Damat Ferit Hükümetinin yaptığı “insan avı” tüm ülkede tutukluların sayısını arttırmış, İngilizlerden sonra Fransızların hatta ABD’nin de bu tür listeler düzenlemelerine yol açmıştır. ⁽³⁹⁾

2. İzmir’in İşgali

İtilaf Devletleri’nin uyguladığı işgal politikası sürerken Osmanlı Devleti çaresizlik içinde gelişmeleri izlemekten başka bir şey yapamaması üzerine 12 Mayıs 1919’da aralarında yaptıkları toplantıda İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine karar verdiler. ⁽⁴⁰⁾ Fakat bu karar daha savaşın ilk yıllarında İngiltere tarafından Osmanlı ülkelerinin paylaşılmasında Yunanlılara verilecek parça olarak saptanmıştı. Henüz savaş başlamadan önce İngiliz Dışişleri Bakanı Grey, Yu-

38 Hülya Özkan, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetler; (4 Mart 1919 – 16 Ekim 1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.30.; Bilal Şimşir, Malta Sürgünleri, Ankara 1985, s.38.

39 Bilal Şimşir, Malta Sürgünleri, Ankara 1985, s. 74.

40 Cemal Kutay, Etnik-i Eteryâ’dan Günümüze Ege’nin Türk Kalma Savaşı, İstanbul 1980, s. 308.

nanistan'ı kendi yanlarına çekebilmek için Megali idea doğrultusunda "İzmir" Yunanlılara verilen vaatler arasındaydı. (41)

Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkartılmasıyla görevlendirilen Calthorpe 14 Mayıs sabahı Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa ile Vali izzet Bey'e gönderdiği notada işgal kararını şöyle açıklamıştı:

"İzmir istihkâmları ile yöresi ve savunma düzenine sahip arazi, Mondros Ateşkes antlaşmasınının 7. maddesi gereğince bugün öğleden sonra saat:14.00'te Anlaşma Devletlerince işgal edilecektir."

İşgal sırasında Türk halkının uyması gereken kuralları şu şekilde belirttiler:

1- İşgal sırasında çıkacak olayları engellemek üzere çıkarmanın yapılacağı Pasaport ve Punto'da ki karakol mensupları, bütün askeri birlikler garnizonlarda bulunarak Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanının vereceği emri bekleyeceklerdir,

2- İngiliz birlikleri postahaneye el koyacaklar, sakıncalı görünmeyen Türk resmi telgrafları yerlerine ulaştırılacaktır,

3- İtilaf Donanması işgal sırasında asayiş ve sükûnu koruyacaktır,

4- Mukavemet gösterildiği takdirde şehir İtilaf kuvvetleri tarafından bombalanacaktır,

5- İzmir'i ihraç ve işgal hakkı Yunanistan'a verilmiştir. (42)

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliyle, işgalciler çeşitli taşkınlık ve katliamlara girişmişler, halka her anlamda büyük zarar vermişlerdir. Yunanlıların yaptıkları İzmir İşgal Kuvvetleri Kumandanı Albay Zafiriu'yu dahi rahatsız etmiş ve 18 Mayıs'ta yayınladığı beyannâmede şöyle diyordu:

41 David Walder, Çanakkale Olayı, Çev.: M. Ali Kayabol, İstanbul 1970, s. 54 Şerafettin Turan, a.g.e., Ankara 1991, s.108.

42 Türk İstiklal Harbi, C. II, Kısım 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.35.

“Her taraftan alınan malumata göre dâhil ve harici vilayâтта Rum ahalisi tarafından Türklere karşı silah istimal edilmekte ve emvâl-i menkuleleri yağma olunmaktadır. Bu tür olayların tekrarını men eder, asayişin temini hususunda sert hareket edeceğimi ihtar eylerim.” (43)

Yunan istilası ülkede de büyük tepkiye yol açmıştı. Ülkenin her yanında işgali kınayıcı mitingler yapılıyor, İstanbul'a gönderilen telyazılarında Yunan istilası lanetleniyor, istilayı önlemek için hükümetin etkin tedbirler alınması isteniyordu. Padişah ise bu gelişmeler karşısında, kendisini ziyarete gelen kurullara: “Ağzımızı açalım, bağıralım; sesimizi yükseltelim, ama elimizi kaldırmayalım” diyordu. (44)

Mustafa Kemal 2 Haziran 1919 tarihinde Sadarete gönderdiği telyazısında

“... Ne millet ve ne de ordu mevcudiyete karşı yapılan bu haksız tecavüzü hazm ve kabul etmeyecektir. Ancak Devlet ve ordu, milletin tahlis ve selametine âmâl buyuran zatı akdesi Hazreti Padişahiye olan sadakat-ı tamme ve ... Hükümet-i seniye'nin en kat'i teşebbüsât ve icraatta bulunarak hukuku milleti sıyanet edeceğine itminan-ı kâmil hasebiyle muhafazai sukûnet edilebilmekte olduğunu arzeylerim.” diyerek (45) halkın ve ordunun tepkisini dile getirerek işgale karşı boyun eğilmeyeceğini belirtmiştir.

İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşan, Batı Anadolu'da Yunan propagandaları ve Türklerin durumuyla ilgili yerinde incelemeler yapmak amacıyla Amiral Bristol başkanlığında oluşturulan komisyon, Batı Anadolu'da yaptığı incelemeler sonucunda 12 Ekim 1919'da hazırlanan raporda şu görüşlere yer vermiştir:

43 Türk İstiklal Harbi, a.g.e., s.44.

44 Celal Bayar, Ben de Yazdım, C.VI, İstanbul 1967 – 1968, s. 1872; İkdâm 25.5.1919; Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara 1995, s.60.

45 Salahi Sonyel, a.g.e., s. 60 – 61.

1- Mütarekeden sonra İzmir ve çevresinde Hıristiyan halkın hayatının tehlikede olduğuna dair barış konferansına yanlış bilgi verilmiştir. Bu bilgiyi vermiş olan hükümetler ve kişiler sorumludur.

2- İşgalden sonra Batı Anadolu'da yapılan öldürmelerin sorumluluğu Yunanlılara aittir.

3- Yunan askerlerinin derhal geri çekilmesi ve yerlerine İtilaf Kuvvetleri gönderilmesi lazımdır.

4- İzmir havalisinin milliyet prensiplerine göre Yunanistan'a katılması söz konusu olamaz. Çünkü buralarda Türk çoğunluğu hâkimdir.

Raporda Yunanlıların yaptıkları o kadar kötüleniyordu ki yayınlanmasına dahi izin verilmedi. İstanbul'daki sansür yüzünden Türk basını ancak haber olarak yayımladı. Rapora rağmen İtilaf Devletleri ve özellikle Yunanlıların istekleri ve uygulamaları durmamış, aksine ilerleyerek devam etmiştir.

Bu durum uyanmış olan Türk ulusal bilincinin ve Türk ulusunun örgütlenme faaliyetlerine hız kazandırmıştır.

3. İstanbul'un İşgali

Ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda politikalarına yön veren İngilizler Mart 1920 başlarından itibaren Türkleri İstanbul'dan atmak için planlar yapıyorlardı. Milli iradenin gelişmesinden ve ülke, içindeki gelişmelerden rahatsız olan İngilizler Ermenilerin ve İstanbul'daki yabancıların hayatlarını korumak gibi bahane sebeplerle yapacakları İstanbul işgalini meşru göstermeye çalışıyorlardı.

Meclisin İtilaf Devletleri'ni özellikle İngilizleri ürküten çalışmaları, özellikle Misak-ı Milli kararlarını almaları, ileride Türklere imzalatmayı düşündükleri

Sevr'i zorla kabul ettirebilmeleri ⁽⁴⁶⁾ gibi sebepler İstanbul'un işgalini gerekli kılıyordu.

İngilizler işgal hareketinden bir süre önce Batum'daki İngiliz tugayının büyük bir kısmını, Konya'daki İtalyan müfrezesini, Bulgaristan'daki Fransız kıtalarından bir kısmını, Malta'daki İngiliz Akdeniz Filosunu da İstanbul önlerine getirerek işgali kolaylaştırmaya çalıştılar. ⁽⁴⁷⁾

Gerçekte Paris Konferansı'nda 10 Mart tarihinde kararlaştırılan İstanbul'un işgali Müttefik Devletleri Komutanı General Wilson tarafından 16 Mart 1920'de gerçekleştirildi. ⁽⁴⁸⁾

General Wilson Türk Harbiye Nezareti'ne verdiği bildiri;

“Yüksek konseyin emri altında vazife gören İtilaf Devletleri fevkalade komiserlerinden aldığım bildiriye uyarak İstanbul'un işgali hususunda gereken askeri tedbirleri almakta olduğumu ekselanslarınıza arz ederim.”

Wilson tarafından yayınlanan bildiriye şu hususlar belirtiliyordu:

1- İşgal geçicidir.

2- Müttefik Devletler Padişah'ın otoritesini sarsmağa niyetli değillerdir. Bilakis Türk idaresine bırakılan yerlerde bu otoriteyi kuvvetlendirmek istemektedirler.

46 Ünsal Yavuz, İngiliz ve Fransız Resmi Belgelerinde İstanbul'un İşgalini Hazırlayan Gelişmeler, Belleten C. L VI, Sayı 215 – 217, s.984; Vahdet Keleşyılmaz, Bir Kuva-yı Milliye Gazetesine Göre Türk Barışı ve İngiltere, Atatürk Yolu Mayıs 1997, yıl 10, C. 5, sayı 19, s. 258 - 259

47 Türk İstiklal Harbi C.II. Batı Cephesi 2. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1965, s.101; Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk Komutan İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s. 247.

48 İtalyanlar, İstanbul'un işgal edileceğini ve milliyetçi önderlerin tutuklanacağı haberlerini önceden vermişlerdi. Hüseyin Rauf buna inanmamıştı. bkz. TİTE Arşivi 10/2707; Hüseyin Rauf – Mustafa Kemal telgraflaşması, 11.3.1920, Nutuk III, Belge No:253, s.1228.

3- Müttefik Devletler Türkleri İstanbul'da bırakmak arzularını devam ettirmektedirler. Ancak düzen bozulursa bu karar değişebilir.

4- Herkes normal işine devam etmeli ve düzen korunmalıdır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu yıkıntıları üzerinde yeni bir Türkiye kurmak mümkün olabilir. Bunun için hala başşehir olan İstanbul'daki Padişahın bütün emirlerini herkes dikkatle dinlemeli ve bunlara uymalıdır.

5- İstanbul'da bu emirlere uymayan bazı kişiler tutuklanmıştır. Hareketlerinin cezasını çekecekleri tabiidir. (49)

Buna karşılık İstanbul Hükümeti 16 Mart günü işgali bildiren ve halkı barış ve dinginliğe çağıran şöyle bir bildiri yayınlamakla yetiniyordu:

“İtilaf Devletleri siyasi temsilcilerinin sabahleyin hükümete verdikleri notada ve bugünkü akşam gazetelerinde çıkan bildirisinde görüldüğü üzere İstanbul, bugünden itibaren geçici olarak askeri işgal altına alınmıştır. Hükümet kendine düşen vazifeleri yapacağı için halkın, kendi iş ve güçleri ile meşgul olmaları tavsiye olunur.”

16 Mart 1923'le İstanbul'un resmen işgal edildiği gün İngilizler 10. Kafkas Tümeni Karargâhı ve bandosu erlerinin bulunduğu Şehzadebaşı Karakolu binasını bastılar. Bu olayda 6 er şehit, 15 er yaralandı. Daha sonra başta İngiliz kara ve deniz piyadeleri olmak üzere İtilaf Devletleri kuvvetleri imalathane ve depolara Türk askerlerini kapattılar. Harbiye Nezareti ve Bahriye Nezareti binalarını, telgrafhaneleri, Tophane'yi bastılar. Aynı gün Mebusan Meclisini basan İngiliz askerleri aralarında Hüseyin Rauf ve Kara Vasıf'ın bulunduğu milletvekillerini Malta'ya sürdüler. (50) Bu olaylar yaşanırken tevkifler de yapıyordu. Harbiye Nazırı

49 Atatürk, Nutuk, C.I, Ankara 1984, s.263.

50 Feridun Kandemir, Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler, İstanbul 1964, s. 165-168; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Mustafa Kemal, (1919-1922) C.II, İstanbul 1964, s. 222, 224; Türk İstiklal Harbi C.II. Batı Cephesi 2. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965, s. 101.; Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev C.I, 1919-1920, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 550.

Cemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, Ayan üyesi Mahmut Paşa, Aydın milletvekili Tahsin Bey, Edirne milletvekili Faik ve Şeref Beyeler İstanbul milletvekili Numan Bey, 25. Kolordu Kumandanı Sait Paşa gibi birçok askeri ve sivil kişiler tutuklandılar.

İstanbul'un işgali karşısında Anadolu'daki Milli Hareket, Geyve Boğazı'nın işgal edilerek şimendifer köprüsünün tahribi ile Ankara – Pozantı boyunca İtilaf Kuvvetlerinin tutuklanarak silahlarının alınmasını kararlaştırarak tepkisini ortaya koymuştur. ⁽⁵¹⁾

Mustafa Kemal İstanbul'un işgal haberini telgrafçı Manastırlı Hamdi'den ⁽⁵²⁾ öğrendikten sonra “İtilaf Devletleri ve Amerikan siyasi temsilcileriyle tarafsız devletler Dışişleri Bakanlıklarına ve İtilaf Devletleri Millet Meclislerine protestolar gönderildi. Burada İstanbul'un işgaliyle “Osmanlı ulusunun siyasi egemenliğine ve özgürlüğüne indirilen bu son darbenin” yirminci yüzyılda uygarlık ve insanlığın kutsal saydığı, özgürlük, ulus ve yurt duygusu gibi o günkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demek olduğunu söylüyor ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa dünyanın dikkatini çekiyordu. Mustafa Kemal aynı gün ulusa hitaben yayımladığı bildiride İtilaf Devletleri'nin ülkeyi bölüşmeye yol bulmak için giriştikleri teşebbüsler ve bunların engellenmesinden bahsedildikten sonra şöyle diyordu:

“Bugün İstanbul zorla işgal edilerek Osmanlı Devleti'nin yediyüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Bugün Türk ulusu uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve bütün geleceğini savunmaya çağrıldı. İnsanlık dünyasının beğenisi, İslam dünyasının kurtuluş dilekleri, yüksek halifeliğin yabancı etkilerden

51 Cengiz Dönmez, Milli Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet, İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Ankara 1999, s.49.

52 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev C.I, 1919–1920, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 549.

kurtarılmasına ve ulusal bağımsızlığın geçmişteki şanımıza yaraşır bir inançla savunulup sağlanmasına bağlıdır....” (53)

Bu gelişme ve olaylar karşısında istifa eden Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin yerini Salih Paşa Hükümeti almış. Onun da İstanbul'un işgali ve Anadolu'nun İstanbul ile ilişkilerinin kesilmesi üzerine 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa tekrar iktidara geldi.

İstanbul'un işgaliyle birlikte İngilizler, cemiyet mensuplarının istekleri doğrultusunda son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne sert bir tavır alarak Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra kendi siyasetlerine uymayan bazı vatansever asker ve sivilleri tutuklamışlar ve hatta Meclis'te bazı mebusları zorla tutuklayarak götürmüşlerdir. (54) Bu mebuslar arasında Rauf ve Asaf Beyler de yer almaktadır.

İngiltere, I. Dünya Savaşı'na kadar diplomatik yollardan bazen de askeri açıdan Türkleri desteklemiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı imparatorluğu'nun paylaşılması planlarına katılmakla beraber, Berlin Anlaşması'nda Osmanlı'nın ortadan kalkmamasını da istemiştir. Ancak 1. Dünya Savaşı ile birlikte İngiliz siyaseti de yön değiştirmiş, bu siyaset Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını hedefleyen bir siyaset haline dönüşmüştür. Bu değişiklikte temel etmen kuşkusuz İngiliz başbakanı Lloyd George'un eseri olmalıdır.

Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı imparatorluğu İtilaf devletlerinden özellikle İngiltere tarafından yenilgiye uğratarak Mondros Antlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır. Mondros Bırakışmasından itibaren imparatorluğun paylaşımında emperyalist devletlerin çıkarları çatışmış, azınlıkların sorunları, Amerika'nın Kesin bir tutum sergilememesi imparatorluğun paylaşımının sonuçlanmasını uzatmaktaydı.

53 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), a.g.e., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 561.

II. BÖLÜM: BASINDA MANDA VE HİMAYE KONUSU

1- Amerikan Mandası Konusu

1919 yılı sonlarına doğru emperyalist devletlerce ortaya atılan çözümler arasında "uluslar arası bir denetim" yoluyla yönetilmesi vardı.

Mondros mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri, savaş yıllarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti'ni parçalayarak paylarını almak amacıyla işgallere başladılar. Bunun sonucu ülkede milli birlik ve beraberlik bozulmuştur. Bu kaos ortamı içerisinde Türk aydın ve idarecileri de çeşitli kuruluş çareleri önerirken, bu önerilerini gerçekleştirebilmek için çalışmalar yapıyorlardı.

Türkiye'yi İngiliz himayesine vermekle kurtarabileceklerine inananlar Hürriyet ve İtilaf partisi ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin etrafında toplananlar ile ülkenin Amerika'nın güdümüne verilmesi görüşünü savunan Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin etrafında toplananlar⁽⁵⁵⁾ vardı. Her iki grupta ülkenin bir bütün kalarak, büyük bir devletin himaye veya güdümüne verilmesini istiyorlardı. Bununla birlikte kurtuluşlarını silahla sağlayabileceklerine inanan, büyük bir çoğunluğun oluşturduğu Türk halkı da vardı. Manda konusu Erzurum Kongresi'nden Sivas Kongresi'ne kadar başta İstanbul olmak üzere Türk basınında yoğun biçimde tartışılmıştır. Ancak Sivas Kongresi'nden sonra manda ve himaye konusundaki bu tartışmalar azalmaya başlamıştır.⁽⁵⁶⁾ Bu azalışta 1919 tarihli intihab kararnameinin yayınlanmasıyla birlikte yapılacak seçimlerin etkisi olmuştur. Amerikan Kongresi'nin de mandayı reddetmesiyle birlikte manda meselesi sonuçlanmıştır.

54 ATASE, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:452, Gömlek No:78, Tarih:20.03.1336, Katalog Sıra No: 13561.

55 Fahrettin Kırzioğlu, Amerikan Mandasını Kimler İstiyor ve Nasıl Öneriyorlardı, B.T.T.D., 1972 – 1973, Sayı:67-68, s. 30.

56 Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1969, s. 69

İngiltere himaye ve mandasını savunanlar ise Milli Mücadeleyi ve yürütenleri ittihatçılık yapmakla suçluyorlar ve bu durumun İngiliz himayesini engelleyeceğini düşünüyorlardı.

Başta Alemdar, Türkçe İstanbul, Sabah, Peyam gazeteleri Amerikan mandasına karşı İngiliz himaye ve müzaheretinin savunuculuğunu üstlenmişlerdi. Vakit, İstiklal, İleri gibi gazetelerde Amerikan mandasını savunurken, İkdam, Tasvir-i Efkâr, zaman gibi gazetelerle Anadolu basını bağımsızlığı savunmuştur. Türkler ve Milli mücadele aleyhinde yazılar yazılarak milletin geleceğinin çıkmazda olduğunu söyleyen resmi yazılar⁽⁵⁷⁾ ve Türk ordusuna asker alınmayacağını bildiren yazılar yayınlatarak milli mücadelenin gidişatını olumsuz yönde etkilemeye çalışan İngilizler bu gazeteleri amaçlarına giden yolda bir alet olarak kullanıyorlardı.

25 Mayıs 1919 tarihli Vakit gazetesinde Yusuf Razi mahlaslı bir şahıs tarafından yazılan “Himaye Değil İstiklal” adlı başmakalede⁽⁵⁸⁾ şunları yazmaktaydı:

“... Bir ecnebi devletin himayesi altına girmek, Cenab-ı Hakkın himayesine sığınmak yahut padişahımızın himayesi altında yaşamak gibi değildir. Ecnebi himayesi memleketin istiklal, siyasi ve iktisadisinin nihayeti demektir. Himayenin manası budur başka bir şey değildir.

... Biz yalnız muavenet ve müzaheret isteriz, yoksa ne İngilizler, ne Amerikalıların ne de hiçbir devletin himayesini talep edecek kimse yoktur.

Efendiler! Çanakkale siperleri önünde, denizden, karadan üzerlerine yağdırılan demir ve ateş tufanına karşı göğüslerini gererek feda-yı can eden şehitlerimizin kanları daha kurumadı. Mısır ve Tunus birer Türk eyaleti idi; Türkiye ne Mısır'dır, ne de Tunus.”

57 ATASE, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:249, Gömlek No:105, Tarih: 23.6.1335, Katalog sıra no: 7733.

58 Vakit, 25 Mayıs 1919, s. 1.

Aynı gazetenin 25 Ağustos 1919 tarihli Ahmed Emin Yalman tarafından yazılan “İngiltere ve Biz” başlıklı makalesinde ⁽⁵⁹⁾ Amerika’nın müzaheret ve muavenetini isteyen yazısında şunlar söyleniyordu:

“Türklerin iyi ve namuslu bir hükümet tesis etmeleri ve dünya yüzünde unsur-u sükûn teşkil etmeleri için İngiltere'nin gerek kendi noktai nazarından gerek cihanın münasebat-ı umumiyesi nokta-i nazarından sağlam teminata ihtiyacı vardır ki buda Avrupa işlerinde bitaraf dünya yüzünde devamlı bir sulh tesis etmesinde alakadar bir devletin bir müddet için bize müzaheret göstermesidir.

Muhtelif Avrupa Devletleri'nin rekabetlerini tahrik etmeksizin ve her birine mensup sermayedarların sırf ticari ve iktisadi bir esas üzerine serbest bir faaliyet de bulunmalarına mani olmaksızın bize bu müzahareti göstermeğe muktedir olan yegâne devlet Amerika'dır. ...Bizim vahdet ve istiklalimize ve serbest bir inkişaf imkânına sahip kalmamız şartıyla Amerika'nın bize bir müddet müzaheret ve muavenet göstermesi hem Türkiye meselesini İngiltere'nin arzu ettiği gibi suret-i katiyede halledecek ve Türk arazisine sahihsiz mal diye bakılamayacağını bütün cihana müessir bir surette hatırlatacaktır.

Türkiye meselesi hakkında bundan başka kati ve devamlı bir suret-i hâl yoktur. Ve cihanın bugünkü vaziyet-i umumiyesini ve memleketin ihtiyacat-ı hakikiyesini takdir edebilenler için başka bir suret-i hâlin tasavvuru bile mümkün değildir.”

İngiltere'nin savunuculuğunu yapan Sait Molla Yeni İstanbul gazetesinde “İngiltere ve Biz” başlıklı seri makalelerinden 9 Kasım 1918 tarihli olan yazısında ⁽⁶⁰⁾ 1809, 1840 ve 1858 yıllarındaki İngiliz yardımlarını anlatıyor. “Eski Türkler, ancak İngiliz Kavm-i necibinin samimi müzaharetiyle temin-i hayat ve refah edebilir.” Düşüncesini savunuyordu.” Daha fazla zarar görmemek için kendi menfaati-

59 Vakıf, 25 Ağustos 1919, s.1.

60 Yeni İstanbul, 9 Teşrin-i sani 1335, s.1-2.

miz icabı İngiltere ile beraber hareket etmemiz gerekir” düşüncesinde olan Sait Molla makalesine şöyle devam etmiştir:

“... Bu ana kadar sağcıların kapalı kalmasında İngiltere'nin menafi-i mahsusası olduğu Kablel inkâr değildir. Fakat aynı meseledeki menfaatimde müşterek meydanda idi. Biz ne zaman İngiltere'nin boğazlar ve şark meseleleri üzerindeki menfaati ihmal edersek daima iki zarar karşısında kalırdık. Birincisi ve en mühimi kendi menfaat-i hakikiyemizi yok yere feda etmiş olmak, ikincisi neticeden mağlup çekilmek. Limanımıza gelecek olan İngiltere donanması ilk defa olarak İstanbul'a gelmiyor. Bunda yüzotuz sene evvelde amiral _____ kumandasında olarak İstanbul'a girmişti...

Şu kadar ki İngiltere Boğazlar mukavelenamesinin hükmünü tekrar devletlere kabul ettirdi. Görülüyor ki biz akılsız bir mirasyedi gibi gönlümüzün istediği vadilerde koşarak perişan olurken daima İngiltere bizi tahlise yetiştiriyordu. İngiltere'nin son mühim muaveneti 93 muharebesinde pek bariz olarak tecelli etti. Elimizde imzaladığımız muahedenamede hududumuzu Ayastefanos'dan kesmeye razı olduğumuz halde Berlin Konferansında İngiltere bizi bizden çok müdafaa ederek o Ayestefanos'da kesilen hududu İşkodralara, Bosna-Hersek'lere kadar uzattı.

Kongrede Lord Salisbury'yi, Bekonsfild'i görenler İngiltere'den ziyade hükümet-i Osmaniye'nin murahhası zannederlerdi. Biz bu muavenetlerinde kadrini bilemedik, en sonra bir “İttihad-ı İslam” ile ortaya çıkan Jön Türkler, İngiltere'nin hayatına kanına susamışlardı. ... Mukadderatımız yine İngiltere'den ayrılmazdı. Zira Almanya memleketimizde temin eylediği Şimendifer İmtiyazları, Konya, Bağdat imtiyazları daha yüzlerce imtiyazat ve müsâadât ile memleketimizden çıkmamak üzere ciğergâhımızı eline almıştı. Alman tahkiminin yanında Rus tehlikesi... Biri içimize girip her an kanımızı emmekte bulunan bir düşman, diğeri atiyen gelmesi mahuz olan bir hasım. .. Bu Jön Türklerdeki dimağ her türlü fikr-i idareden mahrum idi. ... Nihayet iş bir dereceye geldi ki bu Jön Türkler memleketin bütün müncilerini idama mahkûm ettikten sonra ancak mecnunlarda görünen bir cüret ve iştia-ypı sebaare ile harbe atıldılar.

Nihayet memleketi enkaz haline getirdiler. Tali'in tesadüfüne bakın ki son noktada imdadımıza yetişenler içinde yine İngiltere bulunuyor, şayet Almanlar harbi kazanıp ta bütün dünya ile beraber bizi dahi tahakkümleri altına alsaydılar, bu dört sene zarfında gördüklerimizle sabitdir ki ticaretimizi, paramızı, ahlakımızı ve hayatımızı elimizden alacak ve memleketlerine sığamayarak çekirge gibi Anadolu'ya akın eden Almanlar 50 nihayet 80 sene sonra Türkiye'de Türk ırkını kökünden kal û bel eylemiş olacaklardı. İngiltere bizi mağlup ederek limanımıza girmiş ise yine bizi bu akıbet-i müdhişeden kurtarmıştır.

Sait Molla

Yine aynı gazetenin 11 Kasım tarihli olan “İngiltere ve Biz” başlıklı makalesinde (61)

“... Bu harb-i umumiye Almanya taraftarlığıyla ne kadar felaketlere maruz kalacağımızı takdir etmeyen ve İngiltere'nin kıymettar dostluğunu kaybettiğimizden dolayı müteessir olmayan eski bir Türk bulunamazdı.

Bugün millet-i Osmaniye, eski Türkler, yine İngiltere'nin himaye ve muhabbetine istinad ve o muhabbetle hayat ve refahını temin etmek istiyor, İngilizler insaniyet-i ananeye merbut büyük bir millet-i tahbibe olduklarından eski Türkler _____ ve zalimeden kurtularak yine rehakarı olan İngilizlere uzattıkları dost teşekkür ve muhabbeti _____ necibin red edeceğine ihtimal verilemez.

Amerika'nın, sabık reis-i cumhuru mösyö Rosveltin Avrupa siyasetinden sonra neşrettiği hatıratında müşarünileyh bizim maişet ve hayatımızı ne acı tasvir etmişti.

Hakikaten merde bir hayat geçiren, ulum içinde yaşayan bir millet olduğumuzu maa'-taasif bu büyük adamın sözleriyle bir kere daha tasdik ettim.

61 Yeni İstanbul, 11 Teşrin-i sani 1335, s.2.

Şununla müteselli oldum ki bizim bir rehber-i hayat, berdehakâr ile hayata çıkabileceğimiz müşarünileyhin tarz-ı siyasetinden anlaşılıyordu.

İngiltere'nin pek muhterem başvekili olan Mösyö Lloyd George'un eski muhafazakâr fırkasına mensup olmadığını biliyoruz. Fakat Mösyö Lloyd George gibi İngiltere bilhassa Londra mahiyetinde, o yüksek ilm irfan arasında ancak ve ancak ceka ve ilm ve kıyasetiyle inkişaf ederek temayüz eden bir büyük başvekilin afadatımızdaki mana-yı şamileyi zaten düşünmüş olduğunu ve pek car bir muhalesetle uzattığımız eli lütuf ve samimiyetle kabul ederek İngiliz kavm-i necibi ile eski Türkler arasındaki muhadeneti metin esaslara razı edeceğini kaviyyen ümid etmekte pek haklıyız.

..... iftihar ederek söylerim ki eski Türkler hayat-ı maişet-i mürefeheyeye cidden layıktır ve diyebilirim ki İngiltere bugüne kadar temas eylediği Müslüman akvam arasında eski Türklerin ne kadar munis ve İngiltere'nin amal-ı mahsusasına ne derece hâdım olduğunu bir kere daha görecektir.”

Sait Molla, İngilizlere yaranmak maksadıyla aynı gazetenin 14 Kasım tarihinde ⁽⁶²⁾ Sultan VI. Mehmed Vahidettin Han ile Âlem-i İslamın muhib ve mücahir-i hakikisi İngiltere Kralı ve Hindistan İmparatoru Haşmetlü George Hazretleri dediği kişilerin yan yana resimlerinin altında şunlar yazılı idi: “İki tacdarı müfahham hâli muhadenette.”

Sait Molla'nın bu faaliyetlerini takip eden Mustafa Kemal 28 Mayıs 1919'da Erkan-ı Umumiye reisi Cevdet Paşa'ya çektiği telgrafta, büyük devletlere karşı savaşıldığı bir sırada büyük devletlerden birinin himayesine sarılmanın doğru olmadığını bildiriyordu.

62 Yeni İstanbul, 14 Teşrin-i sani 1335, s.1.

Refi Cevat'ta, Alemdar'da yazdığı “Amerika değil İngiltere” başlıklı yazısında Amerika ve İngiltere arasında manda konusunda bir karşılaştırma yapıyor, İngiltere'nin manda yönetiminin seçilmesi gerektiğini şu sebeplere bağlıyordu: ⁽⁶³⁾

... İtiraf edelim ki Wilson Prensiplerinin daha memleketimiz hakkında bir tezahürünü göremedik, Wilson Prensipleri bir prensip halinde kaldı.

Amerika İzmir meselesi üzerine ortaya atılarak İngiltere'nin Belçika'nın işgalinde yaptığı harekete müşabe bir harekette bulunmuş olsaydı o zaman Amerika'ya ciddi bir temayül-ü hüsn ederdik.

Belçika'nın çiğnenmesi, İngiltere'nin küçük devletlerin hukukunu muhafaza nokta-i nazarından olan prensiplerine muhalif idi. İngiltere bu prensibini müdafa etti.

Amiral Bristol cenapları gazetelerde ilk mülakatlarında Ermeni meselesine pek ziyade temas ettiler. Amerika Heyeti, bu meseleyi başlı başına dört baldırı çıplağın yapacağına kanaat ediyor. Amiral: Sizler / dediği zaman bu kelime pek şümulü bir rızayı ihtiva ediyordu, Rum'un hukuku prensibe temas ediyor da Türkün hukuku neden prensiplere temas etmiyor.

Amerika mandayı kabul ettiği takdirde hiç şüphesiz bizde inkisar-ı hayale uğrayacağız, Amerika'da inkisar-ı hayale uğrayacaktır.

Bir kere bin türlü cereyanlar arasında çırpınan memleketimizi Amerika tanımaz. Memleketimizdeki Amerika müessesatı pek mahdut bir daire dâhilinde kalmıştır. ... Amerikalılar bir kere _____ idaremizin başına geçince ve bizlere has olan zihniyetleri öğrenince Türkiye'nin tasvir ettiklerinden büsbütün ayrı bir Türkiye olduğunu anlar anlamaz ne olacak?

63 Alemdar, 22 Ağustos 1919, s.1

Hâlbuki İngiltere bizi bizden iyi tanır. ... İngiltere bize karşı bu son insaniyeti yaparda ve hayatımızı tayin ederse bu badireden kolayca yakayı sıyırmış olacağız.”

Aynı gazetenin 18 Ağustos tarihli “Amerika mandater olacaksa...” başlıklı makalesinde (64) Refi Cevat “Amerika kendi haline bırakılması katiyen caiz görülmeyen Türkiye mandaterliğini deruhte ettiği anda memlekette olan mevcut olan türlü türlü kisveler altında icra-yı faaliyet eden İttihat ve Terakki’nin bu sefer yeni bir hüviyet ile yaşamasına ehemmiyet vermeyecektir. Bu ise ölümlerin en fecisidir.

Bu toprak yaşayacaktır, yaşamaya layıktır. İttihad Terakki eli ona şifa vermez, veremez. Çünkü nalbanttan dışçı, demirciden saatçi olamaz.” diyerek Amerikan mandasının kabulü halinde İttihatçıların söz sahibi olacaklarını düşünüyordu.

Kurucu ve üyeleri arasında Halide Edip ve Yunus Nadi’nin bulunduğu Wilson Prensipleri Cemiyeti, bu durum karşısında olan Sait Molla’yı sinirlendirmişti. (65) Sait Molla, Wilson Prensipleri Cemiyeti” başlıklı makalesinde “Milletimizin ekseriyet-i azimesi Amerika muhabbet ve tarihinden haberdar olmadığı gibi senelerden beri Türkler arasında hâl-i cidalde olan İngiliz muhabbetiyle, Alman taraftarlığı bizim gibi İngiliz muhabbeti taşıyanların galibiyet-i katiyesiyle neticelenmiş ve Anadolu’da büyük bir hürmet ve muhabbet inkişaf eylemiş olduğundan Türkiye’de ufak bir İngiliz müzaheretinin büyük ve vasi muvaffakiyet bahs olacağını pek aşıkardır. Bizim nazarımızda bu cemiyet hilaf-ı selahiyet hareketleri üzerine matufdur. ...” diyordu.

Sait Molla yayınladığı haberlerle halkın tepkisini çekmemek ve gerçek niyetinin anlaşılmasında için cemiyet hakkında çıkan söylentilere rağmen İngiliz hima-

64 Alemdar, 18 Ağustos 1919, s.1

65 Türkçe İstanbul, 16 Kanun-ı Evvel 1335, s.1

yesini istemediğini de bildirmiştir. ⁽⁶⁶⁾ Bu sebeple cemiyetin idarecileri 4 Eylül 1919 tarihinde şu şekilde bir açıklama yapmışlardır: ⁽⁶⁷⁾

“İngiliz Muhipleri Cemiyeti tarafından matbaamıza gönderilen varakayı aynen derc ediyoruz:

Cemiyetimizin gayesi ve maksadı hakkında şu aralık bazı şayanın devran-ı izahat-ı atıyyeye mecburiyet hâsıl etmiştir:

Cemiyetimiz her şeyden evvel vatanını sever ve bu muhabbetin lazime-i muhammesi olduğu kanaatiyle de İngiliz muhibbidir. Fakat İngiltere veya herhangi bir devletin (manda) sına değil, istiklalimize dokunacak mahiyette bir müdahalesine bile taraftar olmamıştır ve olamaz. İngiliz muhipliği memleketimizde cemiyetimiz tarafından ahdat olunmuş bir şey olmayıp gayri kabl lisan-ı vekayi-i azimeyi tarihiyyeye mahsûlü olmak üzere kendi kendine oluşan ve bizim için mahmul-ı mesaib bir mazi-i medidin tahdilât ve inkılabatı tesiriyle temenni ve tesis etmiş bir muhabbet-i kadimedir. İngiliz muhibliğinin menafi-i maddiye ve maneviyesi yalnız bize münhasır değildir. Bundan bütün âlem-i İslamın hissedar olacağını düşünmek ehemmiyetini ve gayemizin azamet ve mahiyetini takdire kifayet eder. Tarihi ve hukuku esasata istinat eden hakk-ı hayatımız zaten inkar olmadığı gibi eshab-ı adide ile müsâlemet-i alimin halden masuniyeti nokta-i nazarından da kâmekân istiklal-i tâmı herhalde mahfuz kalacağına inanan cemiyetimiz, bu kanaatinin fiilen tahkikini “İttihad-ı menafi hasebiyle” en ziyade İngiltere devlet-i fehimesinin muaveneti ve hayr-ı muvahanesi temin edeceği itikadında bulunduğu için memleketimizde min kadîm kökleşmiş olan İngiliz muhipliğinin bir kat daha büyümesine hizmet etmeyi ve caib-i vatanperveraneden add etmiştir.

Binaen aleyh meslek ve maksadımıza mugayyer şayanın cemiyetimizle hiçbir münasebeti olmadığını beyana müsaeret ederiz.”

66 İleri 4 Eylül 1335, s.1

67 Vakıf, 4 Eylül 1335, s.2

14 Ağustos'ta ⁽⁶⁸⁾ Alemdar “İngiltere'nin muhibbi sultan Mehmet Han Hazretlerinin Morning Post Gazetesi'ndeki beyanatı, İngiltere'de son derece iyi bir tesir yaptı. Dünyanın en adil ve namuslu, en haşmetli devleti olan İngiltere ile zavallı vatanımızın eski şevketini elde etmek için aralarında siyasi bir mukarenet kurulması için Alemdar'ın da çorbada bir tuzu bulunursa ne büyük bahtiyarlık” diyerek İngiliz himayesini savunuyordu.

Başta Alemdar ve Türkçe İstanbul gazetelerinin yoğun İngilizci haberlerine karşın Açığsöz gazetesinde yayınlanan “Türkiye'nin düşmanı” ⁽⁶⁹⁾ başlıklı yazıda şunlar söyleniyordu:

“Türkiye'nin, yeni Türk ve Müslüman kudretinin asıl düşmanı İngilizlerdi. Biz bunu biliyorduk, bildiğimiz için harb-i umumiye de beş sene onlarla savaştık. Fakat bu düşmanlık, bütün kahpelikle, bütün alçaklığıyla asıl şimdi mütarekeden sonra şu iki sene tarafında kendini gösterdi. Bu öyle bir iddia değildir. Bizim, Türklerin, Müslümanların bir zannı da değildir. Vukualarda teyit olmuştur. İngiliz siyasetinin senelerden beri geçirdiği safhaları tetkikle meydana çıkarılmış bir hakikattir.

(Türkiye'nin Düşmanı) _____ altında yazacağımız üç makalenin şu birincisinde, bu malfuz düşmanın mütarekeden sonra bize ne gibi suikastlarda bulunduğu, ikincisinde bunun sebeplerini, üçüncüsünde de İstanbul'daki hükümet mühümlerinin hala o Ferid (Paşa) denilen adamın bu düşmanlığa nasıl ve ne için alet olduklarını izah edeceğiz.

Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki muharebe, Mondros'ta imzalanan mütareke name ile kalân bitmiştir.

İtilaf devletleri müttefiklerimizle de mütareke akd ettikten sonra, evvela Almanlarla sulh akdi için Paris'de (Versay) sarayında bir konferans akd etdiler,

68 Alemdar, 14 Ağustos 1335, s.1

hatırlarda kalmış olacak ki bu konferans alman sulhunu müzakere ederken, o zaman Fransız başvekili olan (Klemansa) konferansa Türkiye'nin taksimini müzakere etmeyi teklif etti. Bu teklifi Venezibs teşvik etmişti. İngilizler fikirlerini sordular. LLloyd George, konferansa Hind Müslümanlarının, _____ büyük adamlarından (Agâhan) Hazretleriyle İngilizlerin Hindistan ve ale umumiyesiyi çıkardılar. Bunlar Hindistan'ın böyle bir taksime asla razı olmayacağını, aks-ı takdirde Hindistan'da kıyamet kopacağını konferansa anlattılar. Lloyd George, mademki öyledir, İngiltere Hükümeti bu taksimi mevzubahs edemez.” dedi. Konferansı coşturdu.

Mütarekenin bu ilk aylarında İstanbul'a giren İngiliz askerleri, Fransızların yaptıkları taşkınlıklara mukabil ciddi duruyorlar, hatta birazda nevâşikâr gibi tavır alıyorlardı. Gerek İstanbul'daki İngilizlerin böyle hareketleri gerek versay konferansında Lloyd George'un yukarıda zikrettiğimiz beyanatı bazılarımızı, “Aferin İngilizlere, canım İngilizler bizim dostumuzdur. Bu kadar Müslüman tebaası var. Hiç bize fenalık etmek işlerine gelir mi?” gibi budalaca fikirlere saptırdı.

Hâlbuki mesele hakikatte bir İngiliz hilesinden ibaretti. İngilizler beş sene harp ettikleri Türkleri avuçları içine almak istiyorlardı. Şarktaki nüfuzlarının devamı için buna mecbur idiler. “İngilizlerin şark için korktukları Rusya yıkılmıştı. Artık bir tek düşmanları kalmıştı. Türkiye ... Türklerin padişahı, bütün Müslümanların halifesi olduğu için, Türkiye, bu fırsattan istifade edilerek ele alırsa, İngiltere; kendisine bütün dünyaya hükümran olmak kudretini bahş eden şarktaki nüfuzu saltanatından artık emin olabilirdi. Bu işi cebr ve zor ile temin etmekten ise, tatlı dil, güler yüzle meydana getirmek muallâkti. Çünkü Rusya'da (Bolşevizm) gündün güne kuvvet buluyordu. Bolşevikler bütün dünyayı Bolşevik yapmak gayesini takip ettikleri için İngilizler Bolşevik Rusya'ya karşı bir endişe duyuyorlardı. ... Ortada henüz böyle bir ittifak hareketi yokken İngilizler kurnaz davranmak,

Müslüman âlemine kendilerinin Türkiye'yi himaye ettiklerini anlatmak suretiyle İslamların kalbini kazanmak istiyordu.

Hâlbuki mütarekenin akıbetinde Avrupa'ya kaçan merhum Talat Paşa ile refikası harbi umumiyenin Türkiye aleyhinde bitmesiyle partinin gayb edilmiş olmayacağını pekâlâ bildikleri için Avrupa'da bütün Asya'ya hâkim bir propaganda eşinesi vücuda getirmeğe ve bu şike vasıtasıyla İslam-ı dilmene hakikati anlatmaya muvaffak oldular. Bolşevikler, İslamların düşmanına düşmandılar.

İngilizler işte bu netice karşısında siyasetlerini birdenbire değiştirdiler. Konferanslarda Türkiye'nin aleyhinde tertibat aldılar. İzmir'e Yunan askeri çıkarttılar. Mustafa Kemal Paşa gibi ali ümmet ve vatanperver bir kumandan, Anadolu'da milleti ikaz yolunda ciddi hareketler vücuda getirdiği zaman, İngilizler vakıalardan Türkdü, cebr ve zora başladı. İstanbul'da İttihat ve Terakki hükümetinden gayri memnun oldukları için, mahza o hükümete küfür edenler debiye-yi millete olmayacak ağır hükümler verdikten milleti fena ve yanlış telakkilere maruz bıraktıran bazı herifler, Anadolu'daki hareketi de aynı gayretle tenkid ediyorlardı. İngilizler bunu fırsat saydılar.

Bu adamları para ile ele aldılar. Bu suretle İstanbul'da kendi entrikalarına alet olan bir hükümet tesis ettiler. Fakat bütün bunlar Anadolu'daki istiklal hareketini boğmak için kâfi gelmiyordu. İzmir'e çıkarılan Yunan askeri, Anadolu'ya doğru yürüyecek olursa Hindistan'da, Mısır'da vesair İslam diyarlarında aksi tesir yapacaktı. Çünkü bilhassa Hindistan'da Türkiye aleyhinde her gün nümayişler yapılıyor. ... Bundan kurtulmak için padişaha bir hatt-ı hümayun, şeyhülislama fetvalar çıkarttılar. Halife ve Şeyhülislam dini makamlarından bütün âlem-i İslam'a Anadolu'nun bağı olduğunu hareket-i milliyeyi vücuda getiren Anadoluluların katli lazım geldiğini söylüyorlardı.

Cemiyetin aktif üyelerinden olan Said Molla ile 17 Ocak 1920 tarihli yapılmış bir mülakatta kendinin verdiği cevaplar açıkça İngiliz müzaharetini istediğini gösteren cümlelerdi: ⁽⁷⁰⁾

“Mukadderatımızın Paris’te müzakere olunduğu bir sırada ahval-i hazıra hakkında İ.M.C. müesseselerinden ve reis-i seniyesi Said Molla Beyin efkar ü mutalaat-ı siyasiyesini öğrenmek istedik. Bir muharririmizi nezdine gönderdik:

– Ahval-i Hazıra hakkında mütalaanızı öğrenebilir miyim?

– Ahval-i Hazıra birkaç kısma ayrılabilir, bu günlerde meclis-i umumiyenin küşadı, hükümetin devletlerden birinin muavenet veya himayesine taleb etmesi, Anadolu ahvali gibi mütalaa dermeyan edilebilecek muhtelif mesail vardır. Fakat bence Paris’de mukadderatımızı tayin edecek olan heyetin müzakeresi gibi tefridata hakim bir mesele varken diğerleri hakkındaki mutalaayı mevzuubahs eylemeğe lüzum görmem. Bina-aleyh buna dair mütalaatı söyleyeceğim. Ululemrde şunu beyan edeyim ki bu müzakeratın neticesi hakkında yekbin bulunmak biraz _____ olmağa mütevakıftır.

Maiyetine infaz nazar edebilmek için Lloyd Corc, ile Klemanso’nun Londra’daki mülakatını müteakkib her iki rical-i hükümetin Türkiye halkının hatırat-ı esasiyemi hakkında müttehîd (birleşmiş) kaldıklarını neşr etmelerini ve sonra Lloyd George’un mukadderatımız hakkındaki afadatına atf-ı ehemmiyet etmek iktiza eder.

Bunun Ceziyetini bilemesem de cereyan-ı ahvalden istidlâl ederek bu nazariyenin de ileri sürülebileceğini iki buçuk ay evvel delailiyle bir makam-ı aliyeye takdim eylediğim mefsil-i lahyede yazmışdım. Sırası geldiği zaman bu karşısında bulunarak neşr edeceğim.

– Muhibler cemiyetinin ahval-ı umumiyemiz hakkında bir teşebbüsü varmıdır?

70 Alemdar, 17 Kanun-ı Sani 1920, s. 3.

– Bunu müfredatıyla beraber bildirmeğe salahiyetim olmamakla beraber temin ederim ki cemiyet, vazifei vataniyesini büyük bir cesaret-i medeniye ile ifa etmiştir. Cemiyeti tesis eyleyenlerden bulunduğum cihetle o zaman düşündüğümü zü şimdi size söyleyebilirim. Bu cemiyet bir an evvel izah eylediğim vechle İngiltere’de lehimizde olan temeyyülatı takviye eylemek ve bilhassa milletin ekseriyet-i azimesinin hissiyatını isbat eylemek üzere teşekkül etti. Bunana hemen hemen muvaffak oldu. Mütarekeden sonra merakez-i medeniye’nin hiçbirinde lehimizde nümayişler görülmedi. Yeni halde Londra’da bu maksadla mitingler akd olundu. Bizzat “Theodore Morrison’dan aldığım bir mektubda cemiyetimizin te’sirat hissesinden bahsediyordu. Bu zat aynı zamanda Times’de bizi müdafa etmek lütfunu da gösteriyordu. O zaman İngiltere’deki rical-i siyasiyenin nutuklarını gördünüz. Birçok merakez-i medeniyede sabık Türkiye imparatorluğundan bahis makaleler görülmesine rağmen bizzat Lloyd George’un Türkiye imparatorluğunu ne suretle yad ettiğini işittik, General Sortis’in Capten Bennett’in, Lord edington’ın, Ağa Han’ın, Emir Ali’nin, Lord Emittle’in, Sir Jim Mansher’in Miralay Algerton Durand’ın Amiral Sir Edmund’ın, sir Edward Eladson’ın, Yakub Hasan’ın, Lord Yarmoor’ın İslamiye reisi Marmuduke Picthall’ın ve daha birçok zevatın avam kamarasında ve haricde bizi ne surette müdafa ettiğini biliyoruz. Son zamanlara kadar aleyhimizde İngiltere’den bir beyanat-ı resmiye işitildi. Bilakis Balfour ne kadar teveccühkar göründü. Fakat Anadolu harekâtından ve merkez-i hilafet ve saltanatda bile hala ittihadcı mebusların tayin veya intihabından sonra teşebbüsâtımızdan fazla şeyler beklemek doğru olamaz. Biraz evvel söylemişdim ki seyyiat-ı maziye faillerinin tecziyesiyle imha edilebilir. Fakat o seyyiatın devamı bilakis memleketin hayatına taalluk eder.

– Cemiyet İngilizlerden maddeten ve manen bir muavenet gördü mü?

– Cemiyetde şahsen ve ailetten İngiliz dostları mevcut bulunmasına ve İngilizlerin şahs itibarıyla bu zevata ibraz-ı muhabbet eylemekte olmasına rağmen cemiyetin İngiltere’den böyle bir muavenet görmesi gayr-ı kabildi. Çünkü biraz evvel izah eylediğim vechle İngiltere hükümeti, İngiltere’de Türkiye’nin lehinde veya aleyhinde olanlar ortasında (tabir-i caizse) bitaraf kalarak Türkiye’nin ahvalini tedkik ile meşgul oluyor ve neticeyi bu tedkikine istinad ettirmek istiyordu.

Binaen aleyh herhangi bir muavenet-i maddiye ve maneviye ile bu ahvali suni bir surette bir tarafın lehine celb eyleyerek bitaraflığını ihlal letmek Lloyd George kabinesi için gayr-i kabildi. Ba-husus bu kadar felaketlerden sonra Türkiye'de husule gelen ahval-i ruhiyenin hakikatını anlayarak ona göre takib-i siyaset edecek olan bir devletin böyle muavenetlerle hareketler vücuda getirmesi o devletin kendi kendisini aldatması olurdu ki Lloyd George kabinesi için bu kabil değildir. Eğer İngiltere böyle bir muavenet göstermiş olsaydı Anadolu hareketının zuhuruna imkan tasavvur edilebilir miydi? Pek kuvvetle zannediyorum ki İngiltere burada tatbik etmek isteyeceği siyaseti bu uzun mütareke senesinde bu kadar felaketlerden sonra hakiki çehremizin kendi kendine zuhur edeceğini farz ederek bu çehrenin bu suretle kendiliğinden tezahür eylesine ta'lik ediyordu. Onu bilmelidir ki bu çehrede "İttihad Terakki" yazılı olduğu görüldükçe İngiltere'nin bize ufak bir muavenet göstermesini beklememeliyiz. Emin olmalıyız ki İngiltere bize bundan sonra muavenet edecekse İngiltere'de tarihe istinad eden muhafazakarlık amaliyle kendi tabiyetinde bulunan Müslümanların memnun edilmesi esasına müsteneddir. Yoksa İngiltere İran ile akd-ı itilaf eyleyip Basra'da müstakilen Bağdat ve havalisinde taht-ı himayesinde bir idare teşkil ettikten sonra Türkiye'ye dest-i muavenetini uzatmakta bir menfaati olmadığını takdir etmeliyiz. Yalnız boğazların vaziyeti ve Anadolu menafi iktisadiyesi varid-i hatır olabilir ki bu hususta İngiltere bizimle değil fakat müttefikleriyle hallimesele edebilir. Şu halde bu muavenete nailiyet için Türkiye'de dünyanın nefretini celb eden bazı hareketin bundan sonra olsun vukua gelmek ihtimali olmadığını göstermekliğimiz İngiltere'de ve alem-i İslamda bizi müdafa edenleri hareket-ı müstakimanemizde takviye eyleyerek herhalde bir anasır-ı muzır olmayacağımızı isbat eylemekliğimiz icab edib bazı erbab-ı fesadın dedikodusu gibi İngiltere'nin burada menafi-ı maddiye temin ederek tarafdar celb edeceğini ve herhalde bize muhtac olduğunu zannetmek büyük bir belahettir.

Himaye taraftarlarınının 30 Mayıs 1919 tarihli gazetede yayınladıkları "İngiltere ve Biz" başlıklı makalede himaye fikri daha kabul edilebilir bir şekilde gösterilerek talep ediliyordu:

"Tarihi uzun uzun karıştırmağa muhtaç olmaksızın yalnız meşrutiyetimize takdim eden birkaç senelerle meşrutiyet senelerini ve harb-i umumiye takdim eden

zamanları şöylece hatırımızdan geçirir isek İngiltere siyasetinin neyi istihadaf ettiğini görebiliriz. Her şeyden evvel Bulgar Harbinin ihtimal-i zuhurunu herhalde bizden çok evvel hüsn ve idrak eden İngilizler evvelince fetanet ve kudretleriyle çalışmışlar ve bu harbi körükleyen amal ve efkârı tesirimiz bırakmak neye mütevakıf ise ona bi'l-fiil teşebbüs etmişlerdir.

Fakat Osmanlı mülkünü o zamanki zihniyet ile muhafaza-i azmine düşmüş olanlar her ceryanın önüne kapılarak fırtınaya tutulmuş yaprak gibi muhtelif istikametlerde çırpınmaktan başka bir şey yapmamışlardı. Memleket ise maruz kalacağı zorbaları bir kabristan sukûtuyla karşılamaktan başka azm ve hayat asarı gösterememiş olan bir siyasetle bir gün menfaat üzerine kaim olan ve muvazene-yi düvelliye denilen hayulanın yıkılacağını takdir edememiştir.

..... İngiltere bu günde bizi şu vaziyetden kurtaracak yegane bir halaskarımız olabilir. Fakat zan ederiz ki bu günkü müşevves anlarda atılacak adımların hedeften şaşmaması için gözlerimizi dört değil, sekiz açmalıyız. Onun için bize lazım olan düstûr-u siyâset:

Evvela temamiyet ve istiklaliyet ve ondan sonra İngiltere'den taleb-i himayet ve muavenet...

2- İngiliz Himayesi Konusu

Erzurum Kongresinin yapıldığı sıralarda manda ve himaye konusu basında yoğun bir şekilde tartışmalara yol açmıştı. 28 Temmuz 1919'da, istiklal fikrinin savunuculuğunu yapmış olan Açığsöz gazetesinde ⁽⁷¹⁾ manda taraftarlarına “sefiller” deniyor ve onları şu şekilde eleştiriyordu: “Birbirimize karşı muhabbet kalmadı. Vatan düşüncesi kalmadı. Sandalye mevkii kavgasına başladık. Şahsi ihtiraslarla birbirimize girdik. Fedakârlık damarlarımız kurudu. Tarihimizi, şan ve şerefimizi unuttuk. Öyle hale geldik ki, şunun bunun himayesini, vesayetini kabul etmeyi düşünecek kadar sefil derecelere düştük.”

İstiklal fikrini savunan bu haberlere karşın Alemdar gazetesinde yayınlanan haberde İngiltere himayesi savunuluyor ve Refi Cevat imzalı makale şöyle bitiyordu. ⁽⁷²⁾ “1- Ahali ne istiyor? İngiltere gibi adil bir hükümet! 2- Şayet bir himaye vazı icab ederse hangi devletin himayesi kabul olunacağı?”

– Türk istiklaliyeti tammesini temin için adil bir hükümetin (himaye değil) müzaheret ve refakat-ı siyasiyesine muhtaçtır. Bu hükümet de ancak ve ancak İngiltere, İngiltere, İngiltere’dir!”

Damat Ferit ve yanındakilerin bütün Osmanlı İmparatorluğu’nu içine alan bir İngiliz himayesi temin edilmesi ile ilgili çalışmaları sistemli bir şekilde devam etmekteydi. İstanbul’da İngiliz yüksek Komiseri Amiral Calthorpe’un 29 Mayıs 1919’da İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a gönderdiği kapalı telde Türkiye bir himaye altına girecekse, Fransa’nın “çürümüş olması” ve Amerika’nın uyruk yönetiminde gereken tecrübeye sahip bulunması yüzünden, “Padişah’tan en son köylüye kadar” bütün Türkiye’nin bu güdümün Büyük Britanya’ya verilmesi dileğinde olduğunu belirtiyordu. ⁽⁷³⁾

21 Mayıs 1919 tarihli Alemdar gazetesinde çıkan Refi Cevat imzalı “ingilizleri istiyoruz” başlıklı yazıda o güne gelinceye dek Türkleri birçok siyasal “badire”den kurtaran İngilizlerin, İzmir’in işgali çıkmazından da “elimizden tutarak” kurtaracakları görüşü savunuluyordu. ⁽⁷⁴⁾

Kurtuluş Savaşı döneminde, İngilizleri gücendirme korkusu içinde yaşayan Anadolu’daki milliyetçi aydınların içinde bulunduğu ruhsal durumu Falih Rıfki Atay’ın şu sözleri çok güzel yansıtmaktadır: “İstanbul’un vatanperver ve milliyetçi

71 Açıksöz, 28 Temmuz 1919, s.1.

72 Alemdar, 1 Ağustos 1335, s.

73 Salahi R. Sanyel, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığında 1919 İngiliz - Osmanlı Gizli Antlaşması, Belleten C. XXXIV, s. 133–136, s. 442.

74 Alemdar, 21 Mayıs 1919, s.1

takımı da Anadolu direnişinden kesin bir sonuç bekliyor mu idi? Hayır. Birinci Dünya Savaşında varını yoğunu yitiren, biten, tükenen, nihayet artakalmış silahlarının çoğunu teslim eden bir memleket, gerilla çeteleriyle İtilaf Devletleri'nin ordularına ve donanmalarına nasıl karşı koyabilecekti? Üstelik şimdi İzmir'den içeriye doğru bir de istila ordusu sürmüşlerdi. Ama Türk milletinin her şeye boyun eğmeyeceğini gösteren bir dayatma hareketi barış pazarlığı bakımından elbette faydalı idi. O şartla ki, Anadolu, pek ihtiyatlı davranmalıydı. Hele İngilizleri gücendirmemeye dikkat etmeliydi.” (75)

Erzurum Kongresi'nin yapıldığı sıralarda gerek basın gerekse komutanlar arasında yoğun bir şekilde tartışılan manda ve himaye sorununa Mustafa Kemal'in yorumu bu konuya son noktayı koymaktaydı: (76)

“...Hakikaten bu maddenin irade ediliş şeklinde, ihtimal ki, mandacılıkta pek ileri giden ve sonu gelmez propagandalarıyla umûmi efkârı karıştıranları susturmak ve belki bundan daha çok onların iddialarına bir cevap olmak üzere bir çeşit özellik vardır. Madde metni mantıkla okunur ve incelenirse, ne manda ve ne de Amerikanın mandaterliğini istemek düşüncesinin bulunmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde: 7- Milletimiz çağdaş gayelerin büyüklüğüne inanır ve teknik, sınai ve iktisadî durumumuzu ve ihtiyacımızı takdir eder. Bu bakımdan devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklâli ve vatanımızın bütünlüğü korunmak şartıyla altıncı maddede belirtilen sınırlar içinde milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin teknik, sınai ve iktisadî yardımını memnunlukla karşılırsınız ve bu adaletli ve insanca şartları taşıyan bir barışın da bir

75 Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün Hatıraları 1914 – 1919, Ankara 1965; Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e I, İstanbul 1974, s.212 – 213.

76 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.: I, İstanbul 1973, s. 107 – 109.

an önce gerçekleşmesi, insanlığın selâmeti ve dünyanın huzuru adına en özlü millî gayemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa "Herhangi devletin teknik sınaî ve iktisadî yardımını memnunlukla karşılıyoruz" sözlerinden manda fikrini çıkarırlar bulunabilir. Fakat mandanın mana ve maksadının bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi, bu açıklık çerçevesinde yapılacak yardımları memnuniyetle karşılamaktayız ve karşılıyoruz. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakır demiryollarının yapımı için bir İsveç firmasının teknik, sınaî, iktisadî yardımını memnuniyetle kabul ettik ve meselâ Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an önce kurulup yapılmalarında ve bütün öteki demiryollarımızın, yollarımızın limanlarımızın yapımları teklifinde bulunacak yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını memnuniyetle kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklâlini ve vatanımızın bütünlüğünü bozmaya yönelmiş gizli emelleri olmasın. Bu maddede geçen "milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devlet" ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılması da mümkün değildir. Çünkü bu esaslara saygılı dünya devletleri arasında yalnız Amerikalılar yoktur. Meselâ İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vasıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de söz konusu olabilir mi? Bir de eğer üstü kapalı şekilde Amerika Devleti kastedilmek istenseydi, "herhangi devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesiyle yetinmek gerekirdi. Bu bakımdan maddenin açıkladığı şartlar çerçevesinde teknik, sınaî, iktisadî yardımın iyi karşılanacağı hususunun bütün devletler için söz konusu olduğu açıktır"

Said Molla'nın İngiliz himayesini isteyen açıklamaları karşısında Açıksöz gazetesinde "Şimdi de İngiliz himayesini istiyorlar" başlıklı yazıda himaye meselesi açıkça reddediliyordu. ⁽⁷⁷⁾

77 Açıksöz, 26 Temmuz 1336, s.1.

Alemdar namında verak parayı sefilin 13 Temmuz tarihli nüshasının baş makalesinde bu milletin ikiyüz sene evvel istiklalini zayi ettiğini, Damat Paşanın geçen seneki ilk sadaretinde İngiliz veya Amerika himayesine girmek ciheti teker-rür eylemişken bu fikirler Kuva-yı Milliye'nin İstanbul'a hâkim olduğu gün kendilerini cez edeceğini söyleyerek bu fikri ileri sürüyor. Görülüyor ki bu Ferid Paşa ayanı, şimdiye kadar yaptıkları hıyanetlerin cezasız kalmaması için vatani düşmana teslim etmeyi, milletini düşmanlarına çiğnetmeyi düşünüyor.

Yunan taarruzundan memnun İngiliz himayesini talebe musır olan bu sefil-ler bilsinler ki Anadolu, daima hür ve müstakil yaşamak azmindedir. Anadolu'nun imanı İngiliz parası, İngiliz mel'aneti ile haleldâr olamaz.”

Yine aynı gazetenin 30 Mayıs tarihli “İngiliz artık olduğu gibi görünüyor”⁽⁷⁸⁾ başlıklı makalesinde de Türklerin asıl düşmanlarının İngilizler olduğundan bahsediliyordu.

78 Açıksöz, 30 Mayıs 1337, s.1

III. BÖLÜM: İNGİLİZ MUHİBLERİ CEMİYETİ VE MUSTAFA KEMAL

Damat Ferit ve yanındakilerin mütarekenin başından beri İngilizlere yardım ve onların himayesine girme çalışmaları sonucunda İngiltere hükümeti ile saray arasında imzalanan 12 Eylül 1919 tarihli anlaşma yapıldı. ⁽⁷⁹⁾ Anlaşma hükümlerine bakıldığında bunların Damat Ferit ve sarayın siyasetiyle uyumlu şartlar olduğu görülmüyordu. İstanbul Hilafet ve saltanatın başkenti olarak kalacak, ulusal akıma karşı Türkiye'de kurulacak yarı meşrutî yönetime karşı tepkilerde İngiltere Hükümeti yardımda bulunacaktı. İngiltere Hükümeti Türkiye'nin bütünlük ve bağımsızlığını kendi güdümünde güvenlik altına alacaktı.

Sarayın ve İngilizlerin arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından 30 Mart 1919 tarihli anlaşma da ⁽⁸⁰⁾ incelenmelidir. Bu anlaşmanın şartlarına bakıldığında şunlar görülmekteydi:

1- Avrupa ve Asya'da ister doğrudan Sultanın egemenliği altındaki ülkelerde, ister özgür alanlarda İngiltere 15 yıl boyunca Türkiye'nin yabancılara karşı

79 Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, Ankara 1963, s.203–206, Atatürk'ün Hayatı ve Eseri 1. Doğumundan Samsun'a çıkışına kadar, Güven Basımevi, Ankara 1963. Sina Akşin: İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1983, Salahi Sonyel: İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin ışığı altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Anlaşması, Belleten cilt XXXIV, s. 437–451. İngilizce metin için ayrıca bkz. s.451. 12 Aralık 1919'da, Atatürk Heyet-i Temsiliye başkanı sıfatıyla Erzurum'daki XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e Sivas'tan gönderdiği kapalı telde şunlar yazıyordu. “Zat-ı şahanenin tasvibini iktiran ve İngiliz murahaslarıyla sabık sadrazam Damat Ferit arasında takarrur ve imza olunan 12 Eylül tarihli muahede-i hafıya sureti bu kere Dersaadette elde edilmiştir. Teyit ve mevsukiyeti için aslının ele geçmesine çalışılmaktadır.” Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV., Ankara 1964, s.35

80 Yusuf Hikmet Bayur: Atatürk Hayatı ve Eseri 1. Doğumundan Samsun'a çıkışına kadar, Güven Basımevi, Ankara 1963, s. 270, 271, 272

bağımsızlığını korumak ve iç güvenliğini sağlamak için gerekli bulduğu yerleri işgal edecektir,

2- Ermenistan diğer büyük devletler ile anlaşacak olan İngiltere'nin isteğine göre bağımsız veya yarı bağımsız bir cumhuriyet olacaktır,

3- Boğazlarda bütün tahkimat yıkılacak ve buraları İngilizler tarafından işgal edilecektir,

4- İngiltere'ye bir dostluk nişanesi olarak Sultan tarafından Osmanlı Bakanlıklarına İngiliz müsteşar tayin edilmesine muvafakat edilecektir,

5- Her vilayette bir İngiliz konsolos tayin edilecek ve 15 yıl süre ile bunlar aynı zamanda Türk valilere müşavir olacaklardır,

6- Parlamento seçimleri ile mahalli seçimler İngiliz konsolosların nezareti altında yapılacaktır,

7- İngiltere'nin ister başkentte isterse taşrada mali denetleme hakkı olacaktır,

8- Anayasa doğu milletlerinin istidat ve siyasi kabiliyetlerine göre sadeleştirilecektir,

9- Sultan imparatorluğun dış siyasetini yönetmekte kesin olarak hür olacaktır.

Padişahın ve saray çevresinin İngilizlere karşı güttüğü politika ile bu politikayı gerçekleştirmek için kullandığı İngiliz Muhipleri Cemiyeti de ülke içinde sıkı bir gelişim gösteriyordu. Ancak Atatürk bu kuruluşun faaliyetlerini dikkatle izliyor ve bu faaliyetler hakkında Türk Milletini sık sık uyarıyordu.

Atatürk, Nutuk'ta cemiyet ile ilgili düşüncelerini şöyle belirtmekteydi: ⁽⁸¹⁾

"İstanbul'da muhtelif maksatlarla hafi ve alenî olmak üzere de bir takım fırka ve cemiyet unvanı altında teşekküller vardı.

İstanbul'da mühim addolunacak teşebbüslerden biri İngiliz Muhipler Cemiyeti idi. Bu isimden İngilizlere muhip olanların teşkil ettiği bir cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve menfaat-i şahsiyelerini sevenler ve şahıslarıyla menfaatlerinin masuniyeti çaresini Lloyd George hükümeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlardır. Bu bedbahtların, İngiltere Devletinin, kül halinde, bir Osmanlı Devleti muhafaza ve himaye etmek emelinde olup olamayacağını, bir defa mülahaza edip etmedikleri cay-i teemmüldür.

Bu Cemiyete intisap edenlerin başında Osmanlı Padişahı ve halife-i ruy-i zemin unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nezaretini işgal eden Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Cemiyette İngiliz milletine mensup bazı sergüzeştçiler de vardı. Mesela; Rahip Frew gibi. Ve muamelât ve icraattan anlaşıldığına göre, cemiyetin reisi Rahip Frew idi.

Bu cemiyetin, iki cephe ve mahiyeti vardı:

– Biri aleni cephesi ve medeni teşebbüsatla, İngiliz himayesini talep ve temine matuf mahiyeti idi.

– Diğeri hafi ciheti idi.

Asıl faaliyet bu cihette idi. Memleket dâhilinde teşkilat yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, şuur-ı milli'yi felce uğratmak, ecnebi müdahalesini teshil etmek gibi hainane teşebbüsat, cemiyetin bu hafi kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Molla'nın cemiyetin aleni teşebbüsatında olduğu gibi hafi cihetinde de ondan daha ziyade olduğu görülecektir.'

Mustafa Kemal, Sait Molla'nın 23 Mayıs 1919'da bütün belediye başkanlarına çektiği telgrafa karşı 26 Mayıs 1919 tarihinde bütün illere ve mutasarrıflıklara bir tamim gönderdi. ⁽⁸²⁾ Bu tamim de: "Sait Molla'nın telgrafının kamuoyunu

81 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk): Nutuk 1919–1920, C.1, Ankara 1989, s. 8–10

82 Atatürk, Nutuk, a.g.e., C.III, Belge No:25, s.10-11

birlikten uzak, çeşitli siyasi doğrultulara yönelttiğini, milli ve siyasi bağımsızlığımızı ancak biletlin tek vücut olarak savunmasıyla sağlanabilecektir.” demiştir.

Mustafa Kemal ile Bahriye Nazırı Salih Hulusi Paşa arasında 21 Ekim 1919 tarihinde imzalanan Amasya Protokolünün gizli altıncı maddesinde “İngiliz Muhipleri Cemiyeti mensuplarının kapı kapı dolaşarak ahaliye kâğıt mühürletmesine mani olunacaktır.” İbaresini (83) Mustafa Kemal’in cemiyete karşı aldığı ilk somut tedbirdir.

İngiltere'nin siyasi amaçlarına ulaşabilmesi için uğruna büyük paralar harcayarak kurdukları (84) cemiyet siyasi, askeri, ekonomik ve eğitim – öğretim alanlarında da çalışmalar yapmıştır.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile ilgili en önemli belgeler, Sait Molla'nın “Üstad” dediği Papaz Frew'ya yazdığı ilki 11 Ekim 1919 tarihiyle başlayıp 5 Kasım 1919 tarihine kadar yazılmış olan oniki adet mektuptur. (85) Mektupların içeriklerine bakıldığında başta Sait Molla olmak üzere İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ve İngiliz taraftarlarının yaptıkları ihanet faaliyetleri açıkça görülmektedir.

Heyet-i Temsiliye'nin 27 Teşrin-i Sani 1335 günü saat 5:4 te Mustafa Kemal başkanlığında yapılmış oturumundaki tutanakta bu mektuplardan bahsedilmektedir. (86) Toplantıda mektuplar okunarak, Mustafa Kemal Paşa tarafından bu

83 Uluğ İğdemir, Heyet-i Temsiliye Tutanakları, TTK. Basımevi, Ankara 1989, s.135; Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara 1991, s.73; Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.II, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.423

84 ATASE, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1756, Gömlek No:26, Tarih:30.12.1338, Katalog Sıra No:11403

85 Celal Bayar; Ben de Yazdım, C. 7, İstanbul 1969, s. 2206–2207, Cemal Kutay: Tarih Konuşuyor, Mart 1964, C. 1, sayı 2, s. 156, Bayar ve Kutay eserlerinde bu mektupların nasıl elde edildiğini ve mektupların 30 adet olduğunu ve 12 adedinin elde edildiğini bildirmektedir. Kutay eserinde Lion Meb'usu M. And Ferburg'un Fransız Parlamentosu kürsüsünde okuduğu metinler arasında mektuplardan birini de yayınlamıştır. Mektup için ayrıca bkz. Fethi Tevetoğlu; Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 94.; Atatürk, Nutuk, Ankara 1984, s. 209 – 217.

86 Uluğ İğdemir; Heyet-i Temsiliye Tutanakları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1875, s. 127–128

mektupların nasıl ve nereden ele geçirildiği Vasıf Bey'e soruluyor ve cevaplar alınıyordu.

Yine ertesi günkü 28 Teşrin-i Sani tarihli saat 2.30 da yapılan toplantıda ⁽⁸⁷⁾ ikinci oturumundaki konuşmalarda mektupların doğru olup olmadığından bahsediliyordu.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu mektupları tarih sırasıyla vererek, bu mektupların suretlerinin, Sait Molla'nın evinden ve mektupların müsveddelerinin yazılı bulunduğu bir defterden alındığını söylemektedir.

Mektupların içeriğine bakıldığında Kuvayı Milliye'nin dağıtılması için düşünülen planlar ayrıntılı bir şekilde yazılmıştı. Her çeşit propaganda hareketlerine girişilerek Meclis-i Mebusan'ın toplanmasının geciktirilmesi, Ali Rıza Paşa hükümetinin düşürülerek Damat Ferit hükümetinin iktidara getirilmesi, Anadolu'da Kuvayı Milliye aleyhinde isyanlar çıkarılması, Kürt Teali Cemiyeti ile olan ilişkisi mektuplarda açıkça görülerek ispatlanmaktadır.

Atatürk Nutuk'ta, mektupları yayınladıktan sonra Rahip Frew'ya bu faaliyetlerini durdurması için Fransızca gönderdiği mektubun Türkçesini vermiştir.

İstanbul'daki haberleri Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey'in 4.11.1335 tarihli telgrafından da anlaşılabilir. Bu telgrafta Sait Molla'nın Rahip Frew'ya yazdığı mektupların 6 nüshasına kadar olanının yakalandığı bildiriliyordu.

Mustafa Kemal'in Sait Molla, Rahip Frew ve padişah hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerden de anlayabiliriz: ⁽⁸⁸⁾

87 Uluğ İğdemir: a.g.e., s. 148

88 Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le Beraber, C.II, T.T.K. Basımevi, Ankara 1968, s. 48

".....bir papaz, hayatımızla, istikbalimizle, istiklalimizle nasıl oynuyor. Ulemadan Sait Molla da Türkiye'nin hâkimiyetini kaybederek İngiliz hakimiyeti altında girmesi için çalışıyor." diyen Mustafa Kemal Hüsrev Sami'nin kendisine Padişah'ı da sorması üzerine "Evet, o da Sait molla'yı Evvel" cevabını veriyordu. Ancak O'nun şu sözlerinden de duruma rağmen Türk Milletine olan inancını görebiliriz; ".....arkadaşlar, bu millet hiçbir zaman, bir hain padişahın, bir rahip Frew'un, bir Sait Molla'nın esiri, eğlencesi olamaz. Cihanı başlarına toplasınlar gelsinler, iş kalabalıkta değil, hak ve hakikattedir. Hak ve hakikat ve millet rehberimizdir..."

Mustafa Kemal'in 11 Aralık 1919 tarihinde Rahip Frew'e yazdığı mektup, O'nun İngiltere ve Rahip Frew hakkındaki düşüncelerini yansıtan önemli bir belgedir: (89)

"Sizinle Mösyö Marten'in aracılığıyla yaptığımız görüşmelerin hatırasını memnuniyetle saklamaktayım. Yıllarca memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan sizin, hakkımızda en doğru düşünce ve kanaatleri taşıyacağınızı beklerdim. Oysa ne yazık ki İstanbul çevresinde sizinle bağlantı kuran bazı gafil ve menfaat düşkünü kimselerin sizi yanlış yönlere sürüklediklerini pek büyük bir esefle anlıyorum. Bunlar arasında Sait Molla ile hazırlanıp uygulamasına başladığımız, güvenilir kaynaklardan alınan planın, İngiliz Milletinin gerçekten suçlanmasını gerektirecek nitelikte olduğunu bildirmeme müsaadenizi rica ederim. Milletimiz Sait Molla'nın değil fakat gerçek vatanseverlerimizin gözüyle görüldüğü takdirde, böyle planların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde uygulama alanı kalmadığı yargısına kolaylıkla varılabilir.

Nitekim daha bugünün olaylarının arasında yer alan Adapazarı ve Karacabey hadiselerinin başarısızlığa uğramış olması, sözümüzü doğrulamaya yeterlidir. Ancak buna ne gerek vardı? İngiliz subayı Nowill'in Diyarbakır bölgesinde Müs-

89 Atatürk, Nutuk, C.I, Ankara 1984, s. 207 – 208; Cengiz Dönmez, Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Ankara 1999, s.180 – 181.; Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 90 – 91.

lüman Kürt halkı kışkırtmak için pek çok çalıştıktan sonra, Malatya'da eski Elazığ Valisi Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beğlerle Sivas aleyhine yaratmaya çalıştığı olay, sonuç olarak bütün medeniyet dünyasına karşı utanç verici değil miydi?

Size bütün ciddiyet ve samimiyetimle arz ederim ki, İngiliz Milleti, milletimizin kendisine karşı gösterdiği dostluk ve güvene değer vermiyorsa, bundaki yanlışlığı pek derindir. Aksi takdirde ise kullandığınız yöntemler pek sakat olup, sonuçta ve başarıya ulaştıracak nitelikte değildir. Sait Molla vasıtasıyla Adapazarı'na gönderilen iki bin liranın yakında olumlu sonuç getireceği şeklinde verilen sözün asılsızlığını, olaylar size ispat etmiş olacağından, fazla söze gerek görmem. Özellikle sizinle bağlantı kuran sahtekârlar tarafından, ortak çalışmalarınızda ve meselelerinizde Osmanlı Padişahının da rolü varmış gibi gösterilmesi pek tehlikelidir.

Siz pekâlâ takdir edersiniz ki, Zât-ı Şâhâne sorumsuz ve tarafsız olup, millî irade ve hakimiyetimizi ilgilendiren gerçekleri değiştirmez ve bozmazlar. Memleketimizde bulunan İngiliz siyasî memurlarının, şüphesiz İngiliz Milletinin eğilim ve çıkarlarına aykırı olarak, vatan ve milletimiz aleyhinde insanlık ve medeniyet dışı ölçülerle yapıla gelmekte olan teşebbüslerini elimizdeki belgelerle İngiliz Milletinin gözleri önüne sererek, sonuç dünyaca takdire değer görülmez sanırım. Ancak, bu konuda garipliği dolayısıyla şunu da arz etmek mecburiyetindeyim ki, siz bir din adamı olarak siyaset oyunlarında ve hele kanlı çarpışmalarla sonuçlanacak işlerde rol oynamak sevdasına kapılmamalısınız. Sizinle yaptığım görüşmelerde sizi bu tür bir politika adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden, adaleti seven, faziletli bir insan gibi görmüştüm. Bunda ne kadar aldandığımı son aldığım güvenilir bilgilerin doğrulamakta olduğunu bildirmekle şeref duyarım."

İngilizlerin emelleri doğrultusunda hareket eden İngiliz Muhipleri Cemiyeti Anadolu halkının dini duygularını da istismar etmekten geri kalmamış, bu nedenle Anadolu'ya pek çok propagandacı göndermeyi başarmıştır. (90)

90 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Sıra No: 7178, Kutu No: 346, Gömlek No: 45, Tarih: 19.09.1335.

İngilizler için büyük önem taşıyan Osmanlı topraklarını ellerinde tutabilmek için istihbarat çalışmalarına büyük önem vererek, bu çalışmalar sırasında birçok istihbarat raporu bizzat İngiliz istihbarat subayları tarafından getirilip götürülmüştür. ⁽⁹¹⁾ Anadolu Hareketi ile bilgi toplamak amacıyla İstanbul'da Ermeni, Rum ve bazı Türk ve Müslümanların ⁽⁹²⁾ yer aldığı “Black Jumbo” adlı bir casusluk teşkilatı kurmuşlardır. ⁽⁹³⁾

İstanbul'da kurulmuş olan İngiliz İstihbarat Servisi Black Jumbo, faaliyetlerini yalnız İstanbul ile sınırlı tutmayarak, İstanbul dışında da bütün Anadolu'yu kapsayacak şekilde sürdürmüştür. Bu çerçevede Ankara'da bile çalışmalarını sürdüren bu teşkilat, Mustafa Kemal'in çevresindeki yakınlarına dek sokulmuş olan ajanları vasıtasıyla, Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığında alınan önemli gizli kararları ele geçirerek, İngiliz yönetimine duyurmayı başarmıştır.

Bu faaliyetleri sırasında özellikle iyi Türkçe bilen Ermeni, Rum ve Musevi asıllı casusları kullanan teşkilatın ⁽⁹⁴⁾ bol miktarda para harcadığı da bilinmektedir.

İngilizler Mister Makri, Komanyos ve Agop Alpoyan'ın idaresindeki Sahil İstihbaratı ⁽⁹⁵⁾ ile istihbarat çalışmalarını sürdürdüler.

İstanbul ve Trakya'da görev yapmış olan Mühendis Ekrem ⁽⁹⁶⁾ sandalcılar cemiyeti Reisi Ali Osman Ağa ⁽⁹⁷⁾ Hintli Doktor Mustafa Cafer ⁽⁹⁸⁾ Süvari Teğme-

91 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1732, Gömlek No:3, Tarih:6.1.1339, Katalog Sıra No:1644.

92 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1474, Gömlek No:15, Tarih: 16.5.1337, Katalog Sıra No:1098.

93 Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C.II, Ankara 1975, Belge No:74, s.201.

94 Salahi Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Teşkilatının Türkiye'deki Eylemleri, T.T.K.Basımevi, Ankara 1995, s.17.

ni Sedat Ağır Topçu Teğmeni Halil Mehmet Emin, Astsubay Muzaffer, İtalyan tebaasından Nili, Üsküdar Mutasarrıfı Lütfi Bey, Darülbedayiden Sadi Bey (99) gibi kişiler istihbaratta çalışarak cemiyete casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

İngilizlerin sürdürdüğü istihbarat çalışmalarına karşı bir istihbarat teşkilatı olarak kurulan Felah Gurubunun İstanbul'daki çalışmaları sayesinde İngilizlerin planları önceden öğrenilerek Ankara'ya bildirilmiş ve buna göre tedbirler alınmıştır. Felah gurubu tarafından düzenlenen bir istihbarat raporunda İngiliz istihbarat memurlarının fotoğraflarının dahi ele geçirilerek Ankara'ya gönderildiği yazılmaktaydı. (100)

95 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1711, Gömlek No:103, Tarih: 7.3.1338, Katalog Sıra No: 284.

96 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1710, Gömlek No:7, Tarih: 13.8.1337, Katalog Sıra No: 284.

97 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1706, Gömlek No:54, Tarih: 8.2.1338, Katalog Sıra No: 3398.

98 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1481, Gömlek No:11, Tarih: 14.3.1337, Katalog Sıra No: 356.

99 Cengiz Dönmez, a.g.e., s. 160-161.

100 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1706, Gömlek No: 46, Tarih: 03.01.1338, Katalog Sıra No:2334.

IV. BÖLÜM: İNGİLİZ MUHIPLERİ CEMİYETİ

1. Kuruluşu

Milli mücadele yıllarında gizli ve açık faaliyetleriyle önemli etkiler bırakan siyasi kuruluşlardan biri de İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi. Cemiyet, İngiliz Dostları Derneği, Türk-İngiliz Dostluk Derneği gibi adlarla anılmakla beraber orjinal adı Association of the Friends of England in Turkey dir.

İtilaf Devletleri İstanbul'da nüfuzlarını kuvvetlendirmek ve kendileri lehinde propaganda yaptırarak kamuoyu oluşturmak maksadıyla çeşitli arayışlar içine girmişlerdi. Bu maksatla İstanbul'da kendileri lehinde faaliyet gösteren bazı cemiyetler kurdurarak amaçlarına ulaşmayı planlıyorlardı. ⁽¹⁰¹⁾

Amaçlarını gerçekleştirmenin yolunu Türk kamuoyunu yanıltarak Türklere kurduracakları teşkilatlar vasıtasıyla İngilizler lehinde faaliyet gösterecek bir cemiyet kurmak isteyen İngiltere faaliyete geçmiştir. O dönemde Osmanlı Devleti'nde yayınlanan kanunlara göre bizzat kendileri bir cemiyet kuramayacaklarını bildiklerinden kendi taraftarları olan Türkler vasıtasıyla bunu gerçekleştirmeye çalıştılar.

Bu amaç doğrultusunda İngiltere elçiliği baş tercümanı Mr. Ryan tamamen kendi amaçları ve istekleri doğrultusunda faaliyet gösterecek bir cemiyetin kurulması amacıyla görevlendirildi. Bu görevle faaliyete geçen Mr. Ryan Hürriyet ve İtilaf Fırkası reisi Sadık Bey ile görüştü. Bu sırada Şura-yı Devlet üyelerinden Sait

101 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1.104, Gömlek No:15, Tarih: 12.09.1337, Katalog Sıra No:13672.

Molla öne çıkarak “istediğiniz işi ben yaparım” dedi ve cemiyeti kurmaya talip oldu. (102)

Sait Molla 1 Mayıs 1919’da İngiliz Yüksek Komiserliği Askeri Ataşesi ile yaptığı görüşmede, İngilizlerin Türklerle daha fazla ilgileniyor gibi görünmelerini böylece Türk kamuoyunda İngilizler lehinde bir hava oluşturulmasına yardımcı olunmasını istedi. (103)

İngilizler, Sait Molla’dan bir cemiyet kurulursa bu cemiyete üye olacak kişi sayısının tespitini istediler. Sait Molla üzerinde; “Aşağıda imzası bulunan bizler, adalet ve insanlığın hamisi İngilizlere muhip olduğumuzu imzamızla tevsik ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkiline karar verdiğimizizi beyan ederiz” ibaresi bulunan mazbataları üye olmak isteyenlere imzalatırdı. Fakat bu imza sayısı bir hafta içerisinde 50.000’e ulaşması İngilizler üzerinde şaşkınlığa yol açtı. (104)

Cemiyet kamuoyu oluşturma çabalarını ise basın yoluyla yapmıştır. Alem-dar, Peyam-i Sabah, Mefkure, Mesuliyet, Ulusal Kurtuluş Savaşı’na karşı olan İngiltere lehine bir siyaset güden gazetelerin yanı sıra İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin fikirleri ve siyaseti ile örtüşen Yeni İstanbul Gazetesi (105) vardı. başlangıçta gazetenin başyazarlığını Süleyman Radi yapmıştır. 8 Aralık’ta gazetenin adı

102 Celal Bayar, Bende Yazdım, C.7, İstanbul 1969, s. 2203-2204.

103 Salahi Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’deki Eylemleri, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995, s.12.

104 Celal Bayar, a.g.e., s.2204; Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s.114; Cengiz Dönmez, Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Ankara 1999, s.60.

105 9 Kasım 1918 ve 25 Eylül 1919 tarihleri arasında günlük olarak çıkarılmıştır. İlk 29 sayı Yeni İstanbul, diğer sayıları Türkçe İstanbul adıyla yayınlanmıştır.

“Türkçe İstanbul” şeklinde değişmiştir. Bu tarihten itibaren başmakalelerini Sait Molla (¹⁰⁶) yazmaya başlamıştır.

Cemiyet beyannamesini (¹⁰⁷) 20 Mayıs 1919’da Dâhiliye Nezareti’ne vererek kurulmuştur:

“İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin maksadı teşekkülünü izah eden beyannamesiyle programı berveçhi ati aynen neşrolunur.

Zeyri idaresinde milyonlarca ehli İslam bulunan İngiltere Devleti muazzamasıyla Hilafet ve Saltanatı Seniye beyninde asırlardan beri berdevam olan muhadeneti samimiyyenin idame ve takviyesi menfaii İslamiyyenin ehemî olduğu halde hükümetin yeddi gaspına geçiren serseriler tarafından bu ananeyi kadimeye ve menafi İslamiyyeye mugayir bir siyaseti sakime takip olunarak İngiltere Devleti fahimesiyle ve kecalik dostu kadimimiz olan Fransa ve Amerika ve İtalya hükümeti muazzaması aleyhine Hükümeti Osmaniyenin harbe sürüklenmesi hasebiyle bürudet husulüne sebebiyet verilmesine ve arzusu hilâfında cebren harbe sevk olunan milleti İslamiyyenin kadim dostları hususen İngiliz kavmi necibi hakkındaki muhalasat ve muhadeneti kat’iyyen tagyir etmeyip hissiyatı islamiye kemafissabık berdevam bulunmasına binaen iki millet beynindeki meveddet ve muhadeneti kadimenin teyit ve takviyesi ve İngiltere Devleti fahimesinin muaveneti hayrihahanesiyle Memaliki Osmaniyenin temin ve vahdeti hukuku için "İngiliz Muhipler Cemiyeti" namıyla bir cemiyet teşekkül etmiştir. Cemiyet mezkûre münhasıran ihtisatı milliyeyi temsile sâidir.

106 İngiliz Muhibleri Cemiyeti’nin kurucularındandır. Türkçe İstanbul gazetesinde yazdığı makalelerle cemiyetin lehinde bir hava yaratmaya çalışmıştır. Sait Molla, şurâ-yı Devlet üyeliği ve Adliye Nezareti Müsteşarlığı yapmıştır.

107 TİTE Arşivi, K.39, 14192, İngiliz Muhibleri Cemiyeti’nin beyanname ve programı. Ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya: Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul 1952, s.437-438; Kazım Karabekir: İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960, s.156-157. Alemdar, 28 Mayıs 1919, s.2.

İngiliz kavmi necibi hakkındaki muhabettini izhar ve cemiyetin maksadına iştirak etmek arzusunda bulunanlar cemiyete dâhil olabilirler. Yalnız harbi meşuma ve esnayı harpte irtikâp olunan fecayie sebep olanlar kabul olunmaz.

Kurucularından Abdullah Cevdet tarafından hazırlanan cemiyetin beyannamesinin altına basılan Türkçe mühür 23 Ağustos 1920'de cemiyetin idare heyetinin yaptığı toplantıda değiştirilerek yerine İngilizce ve Türkçe kazanmış bir mührün kullanılmasına karar verilmiştir. ⁽¹⁰⁸⁾

2. Programı

Cemiyet tarafından 22 Mayıs 1919'da hazırlanarak ilan edilen ve 28 Mayıs'ta basında da yayınlanan program beş maddeye ayrılmıştı:

1. Zeyri idaresinde milyonlarca nüfusu İslamiye bulunan İngiltere Devleti fahmiyesiyle Hilafet ve Saltanatı Cami Devleti Osmaniye beyninde minelkadim mevcut olan revabit ve muhadenetin teyit ve takviyesi ve sailinin istihsali için merkezi İstanbul'da olmak üzere "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" teşekkül etmiştir.

2. Bu gayeye vusul için cemiyet, iki milletin menafi mütekabilesini telif ve tanzim ederek esbaba tevessül edecektir.

3. Milleti mütemaddinenin, alel husus İngiliz kavmi necibinin ilmî, edebi, içtimai, iktisadi terakkiyatından Osmanlıları müstefit edecek ve Osmanlıları da İngilizlere vesair mileli mütemaddineye tanıtacak neşriyat ve tesisata hizmet eyliyecektir.

4. Beşeriyetin muhibbi şefiki, medeniyeti hakikiyenin samimi hadimi ve Osmanlıların hayrihahı olan bilcümle akvamın Osmanlılar hakkındaki malûmatını tevsî ve Osmanlıları yakından tanımamaktan yahut ilkaatı garazkâraneden tahaddüs eden zehapları izahat ve delâil ile tashih için icabeden teşebüssatta bulunacaktır.

108 Alemdar, 25 Ağustos 1920, s.3

5. Cemiyetin maksadını tasvip edenler cemiyete dâhil olabilirler. Harp ve harp facialarına sebep olanlar kabul olunamaz. ⁽¹⁰⁹⁾

Cemiyetin kuruluşu 21 Mayıs tarihli Alemdar gazetesinde Refi Cevad tarafından yazılan yazıda da bildiriliyor. "İngilizleri İstiyoruz!" başlıklı yazısında "Tekrar ediyorum ki İngiltere ile yürümek mecburiyetindeyiz"

Şimdiye kadar birçok siyasi badirelerden bizi kurtaran İngiltere bu son badireden de bizi elimizden tutmak suretiyle kurtaracaktır.

İngiltere buna mecburdur. Çünkü kendisi ufak devletlerin hamisi olmak üzere kendisini tanıtmıştır. Biz de öyle tanıyoruz.

Hakkımızdaki bu karar İttihatçıların Bab-ı Ali'de tabanca patladığı gün düşünülmüş, Karadeniz'de Amiral Suşevnk topu gümlediği zamandan imza edilmiştir.

İngiltere ile hareket ederek asri düşünce ile mücehhez bir Türkiye olalım. Çünkü kuvvet nurdur. Nur ise irfandır." diyordu. ⁽¹¹⁰⁾

Gazetenin aynı sayısında şunlar da yazmaktaydı:

"İngiliz dostluğuna azami bir kıymet ve ehemmiyet veren bilcümle Osmanlılardan mürekkebe olmak üzere İngiliz Muhipleri Cemiyeti teşekkül etmiş ve dün beyannamesini Dâhiliye Nezaretine tevdi eylemiştir.

Cemiyet, memleketin en yüksek simalarının dâhil tasvibiyle vücûde gelmiş olup ihmalimizin şimdiye kadar izhar edemedikleri bîpâyân İngiliz muhabbetinin tezahürüne hizmet edecektir. Cemiyetin başka bir gayesi olmayıp vatanını, istikbalini, düşünen her ferd âzâ olur. Cemiyetin merkezi Cağaloğlu'nda Sıhhiye

109 Alemdar, 28 Mayıs 1919, s.2

110 Alemdar, 21 Mayıs 1919, s. 1,2

Müdiriyet-i umumiyesi karşısında İstanbul idarehanesinin üst katındaki daire-i mahsusadır. Âzâ, tahriri ve şifahî müracaatlarla kaydolunmaktadır.

Şehrimizde bir İngiliz Muhipleri Cemiyeti teşekkül ettiğini bildirerek dün akşam matbaamıza tevdi olunan varakayı yukarıya derceyledik. İngiliz dostluğunun bu mülk ve millet için ne büyük bir beka amili olduğunu son zamanlardaki neşriyatımızla daima tekrar eyliyoruz. Bu dostluğun daha bariz bir çerçeve dâhilinde tecellisini gösterecek olan yukarıdaki cemiyetin kuruluşu cidden şayan-ı şükrandır. Anlamakla müsterih oluyoruz ki, hakikatin parlak ışıkları artık yollarımızı aydınlatıyor ve bütün millet böyle bir cemiyete istinad etmemiş olsa bile bu dostluğu yine sinesinde bütün hararetiyle taşıyor."

23 Mayıs 1919'da Sait Molla İmzasıyla, belediye reislerine telgraf çekilmiştir. ⁽¹¹¹⁾ Telgrafta İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurularak İstanbul'un bu tek kurtuluş yolu etrafında toplandığı, İngiliz taraftarlığı ve onlardan yardım istenmesi gerektiği bildiriliyordu. Telgrafta bütün belediye başkanları cemiyete üye olmaya davet edilmişti. Bu durum 24 Mayıs 1919'da Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine bildirilmiştir. ⁽¹¹²⁾

"Zata mahsusdur.

Samsun'da Dokuzuncu ordu Müfettişliğine,

23.5.tarih ve Sait Molla imzasıyla belediye reislerine gelen telgrafta, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti tesis ettiğini ve vilayetin dahi bu yegâne selamet ve necabet yoluna sâlik olduklarını ve İngiliz Muhip ve taraftarlığı hususundaki hayat-ı fevkalâde-i umumiyelerini ve İngiliz müzaharetini talep ettiklerini bilaist

111 Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971, s.3; Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1969, s.33,34; Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938, Ankara 1973, s.33; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s.57; Cengiz Dönmez, a.g.e., s.72; Zeki Sarıhan Kurtuluş Savaşı Günlüğü c.I, s.272- Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.II, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.589.

112 Sinan Akşin; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1983, s.313

tekmil mümessillere ve hükümet ve gazetelere derhal telgrafla işar edilmesi talep olunuyor. İstanbul'ca böyle bir şey yapılmış mı ve her tarafa yaptırılacağı emir ve işari maruz mudur?

XV. Kolordu Komutanı"

Dâhiliye Nezareti'ne verdiği beyannameyle kuruluşunu gerçekleştiren Cemiyet'in ilk adresi Beyoğlu Misk Sokağı Romanya Sefarethanesi karşısı idi. ⁽¹¹³⁾ Alemdar gazetesinin 4 Kanun-ı Sani 1920 tarihli sayısında Cemiyet genel merkezinin Beyoğlu'nda Anadolu Kulüba'ne taşındığını, bu tarihten itibaren toplantıların bu merkezde yapılacağı belirtilmiştir. ⁽¹¹⁴⁾

İngiliz Muhipleri Cemiyeti tarafından hazırlanarak, cemiyetin nasıl bir tüzel kişilik olarak işleyeceği ve faaliyetlerini ne şekilde yürüteceği, konularına açıklık getirilen ve heyet-i idare, hanımlara mahsus heyet-i faâle, heyet-i muâvenet, İstanbul ve vilayât şubeleri ile cemiyetin varidâtı olmak üzere beş bölüm ve otuz altı maddeden oluşan nizâmnâme şu şekildedir:

- 1) İngiliz Muhipleri Cemiyeti, programında muharrer maksada iştirak ve cemiyete duhul edenlerden müteşekkildir,
- 2) Cemiyetin merkezi İstanbul'dur,
- 3) İstanbul ve vilayâтта cemiyetin şubeleri bulunacaktır,
- 4) Müessirler ilk meclis-i idarenin azâ-yı tabiyyesindedir.

3. Cemiyetin İdare Heyeti ile İlgili Hükümler

5) Heyet-i idare, ilk seneye mahsus olmak üzere cemiyetin müessirleri tarafından intihab olunan, bir reis ile on iki azadan mürekkeptir. Şu kadar ki, reyle-

113 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C.II, s.472.

114 Alemdar, 4 Kanun-ı Sani 1920, s.3.

rinden istifade olunacak zevât-ı mümtâze ve muhteremenin heyet-i idare kararıyla fahrî reis ve azâlıklar intihabı caizdir,

6) Reis ve azalıklara intihab olunacak zevatın, memleketçe maruf ve vatanla alâkaları olmaları meşruttur,

7) Heyet-i İdare rüesâ ve azasının nısfı, her sene ber-vech-i âtî tebdil olunur. İstanbul ve vilayet şubelerinden intihab olunacak ikişer zat her sene Haziran'ın birinci günü İstanbul'da bilictima rüesâ ve azanın nısfını kura ile ihraç ve yerlerine münasiplerini intihab ederler. Bu suretle ihraç olunan zevatın yeniden intihabı caizdir.

Şubelerde tayin olunacak ikişer zâtın, mahallerinde yahut İstanbul'da bulunan ve cemiyete kayıt edilmiş olan zevattan intihabı mücazdır. İntihabâtın icrasına kadar inhilâl edecek reis ve azalıklara, heyet-i idarece münasipleri intihab olunur,

8) Cemiyete müteâllik her türlü mukarrerât, heyet-i idarece ittihaz olunur. Gerek müessirlerin, gerek zevât-ı sâirenin mukarrerât ve muamelâta hiç bir surette müdahaleye salâhiyetleri yoktur,

9) Heyet-i İdarenin mukarrerâtı ekseriyet-i mutlaka ile ittihaz olunur. Tesâvî-i ârâ halinde, reisin bulunduğu tarafın reyini tercih edilir. Gerek rüesâ, gerek azâ, heyet-i idarenin kararına iktiran etmedikçe, bir guna teşebbüsât ve icrâatta bulunamazlar.

a- Heyet-i Faâle ile İlgili Hükümler

10) Heyet-i Faale, bir reis ve reîs-i sâni ile lüzumu kadar azadan mürekkeptir,

11) Heyet-i Faâle rüesâsıyla intihab ve tayini ve ledel iktiza tebdili ve adetlerinin icabı maslahata göre tezit yahut tenkisi Heyet-i İdareye aittir,

12) Heyet-i Faâle, Heyet-i İdarece havale olunacak hususât hakkında tetkikât-ı lazime icrasıyla, vaki olacak mülâhazatı hâvî raporlar tanzim ve heyet-i idarenin mukarreratını icra ederler,

13) Gerek tetkikât gerek icraâtın istilzam ettiği ihtisaslara göre heyet-i faâle azası beyyinlerinde vaki olacak intihabât ile lüzumu kadar şubeye ayrılırlar,

14) Her şubeye tefrik olunan aza içlerinden birini ekseriyet-i ârâ ile reis intihab ederler.

b- Hanımlara Mahsus Heyet-i Faâle ile İlgili Hükümler

15) Hanımlara mahsus diğer bir Heyet-i Faâle vardır,

16) Hanımlar Heyet-i Faâlesi, Heyet-i İdarece intihab olunacak bir reise ve bir reîs-i sâniye ile on beş azadan mürekkeptir. Şu kadar ki, bu heyet tarafından ekseriyet-i mutlaka ile intihâb olunacak hanımefendilerin, fahri reis ve azâ sıfatıyla heyete duhulleri caizdir,

17) Hanımlar Heyet-i Faâlesinin nısfı, her sene Haziran'ın birinde beyyinlerinde çekilecek kura ile ihraç olunur. Azâ-yı mütebâkiye çıkanların yerlerine münasiplerini ekseriyet-i ârâ ile intihab ederler. Kura ile çıkanların tekrar intihabı caizdir,

18) Hanımlar Heyet-i Faâlesi on ikinci, on üçüncü, on dördüncü maddeler ahkâmına tevfikân ifâ-yı vazife ederler.

c- Heyet-i Muâvenet ile İlgili Hükümler

19) Bir müdür, bir başkâtip, bir muhasebeci, bir veznedar ile lüzumu kadar kâtipten ibarettir,

20) Heyet-i Muâvenetin intihabı ve lehe-l icab tebdili Heyet-i İdareye aittir,

21) Heyet-i Muavenet umur-ı tahririye ve hesabiye ve idariye ile meşgul olacak ve vezâifin suret-i ifâsı heyet-i İdarece tayin olunacaktır.

d- İstanbul ve Diğer Vilayetlerdeki Şubelerle İlgili Hükümler

22) İstanbul'da icab eden mahallerde ve taşralarda vilayet ve liva ve kaza ve nahiye merkezlerinde cemiyet şubeleri bulunabilir,

23) Her şube, bir reis ile beş azadan mürekkeptir,

24) Reis ile aza cemiyete kayıt olunanların ekseriyeti tarafından intihab edilir. Yetmiş zatin intihaba iştiraki kâfidir,

25) Şube reisi ile azasının nısfı, şube mıntıkası dâhilinde mukîm ve cemiyete dâhil zevat tarafından, yedinci madde ahkâmına tevfikân her sene kura ile tadil olunur,

26) Şubelerin vezâifi, İstanbul'daki heyet-i idarenin mukarreratını tatbik ve cemiyete dâhil olacak zevatı kayıt ve vaki olacak metâlibâtı tahriren iş'ar etmekten ibarettir,

27) İstanbul'daki Heyet-i İdarenin mukarrerâtı, vilayet şubelerine tebliğ olunur. Bunlar liva şubelerine, onlar kazalara, kazalardakiler de nahiye şubelerine tebliğ ederler.

Şubelerin mülâhâzâtı nahiyelerden kazalara, kazalardan livalara, livalardan vilayet şubesine ve bunlar tarafından, İstanbul'daki Heyet-i İdareye iş'ar olunur. Mutavassıt şubece tasvip olunmayan mülâhazât fevkinde şubeye yazılmaz,

28) İstanbul'daki şubeler doğrudan doğruya Heyet-i İdare ile muhabere ederler,

29) Her mahalde hanımlara mahsus başkaca birer şube tesis olunabilir.

e- Cemiyetin Varidâtı ile İlgili Hükümler

30) Cemiyetin varidâtı, kayıt olunacak zevat tarafından zarurî olan mesârife karşılık ve bir defaya mahsus olmak üzere, matbu makbuz mukabilinde vâki olacak iânât ve teberruâtından, neşredilecek gazete ve kitap ve resâil ve tertip olunacak eğlenceler hasılatından ibarettir. Vakitleri müsait olmayanlardan para alınmaz,

31) Makbuzât ve sarfiyat Heyet-i İdarece ittihaz olunacak usule tevfikân icra ve muhasebeci ve veznedar tarafından müştereken tutulacak defterlere günü gününe muntazaman kayıt olunur,

32) Mehuzât mukabilinde, muhasebeci ve veznedar mühür ve imzaları ile cemiyetin mühür-ü resmisini hâvî matbu birer makbuz itası sarfiyat için de, bayilerden senedât-ı muntazama ahzı mecburidir,

33) Makbuzât ve sarfiyat, Heyet-i İdarece tayin edilen müfettişler marifetiyle her ay tetkik ve tasdik olunur,

34) Yedinci maddede muharrer olduğu veçhile, her sene Haziran'da intihabat için İstanbul'da içtima edecek zevat tarafından intihab edilecek beş müfettiş, Şubat nihayetine kadar olan bir sene evvelki hesabâtı, tetkik ve tasdik ederler,

35) Otuz dördüncü maddede bahs olunan müfettişler tarafından tasdik edilecek bir senelik hesâbâtın hülâsası, tarih-i tasdikden itibaren nihayet, bir ay zarfında İstanbul'da gazetelerle neşredilecektir.

36) Kendilerine cemiyet nam ve hesabına bir vazife tevdi olunacaklara kısım ve şöhret ve sıfat ve sanatlarını, tevdi edilecek vazifenin mahiyetini ve müddeti devamını mübeyyin ve cemiyetin damgasıyla Heyet-i İdarenin mühür-ü resmîsi ve Heyet-i İdare reisinin imzasını hâvî bir vesikâ-i mahsûsa verilecektir.

Böyle bir vesikayı hamil olmayanların, cemiyet nâm ve hesabına hiç bir ifade ve müracaatta bulunmağa ve ianât ve teberruâtı kabza, salâhiyetleri yoktur.
(¹¹⁵)

Cemiyetin ilk nizamnamesi bu maddelerden oluşmuştur. Cemiyetin işleyişi ile ilgili bazı sorunların nizamnameden çıktığını düşünen İdare Heyeti tarafından başlatılan çalışmalar sonucunda 5 Nisan 1921'de cemiyetin nizamnamesinde değişiklikler yapmıştır. Böylece yapılan değişiklik basında da şu şekilde yer almıştır: "Cemiyetin işleyişi yeniden düzenlenerek İstanbul'daki bütün üyeler Genel Merkeze bağlanmışlardır." (¹¹⁶)

115 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 487 - 489

116 Alemdar, 5 Nisan 1921, s.4

Cemiyetin 23 Mayıs 1919'da Alemdar gazetesinde verdiği ilanda ertesi gün için yapılacak toplantıya çağrılacakların listesi şu şekildeydi:

“İngiliz Muhipleri Cemiyetinden:

Yarınki Cuma günü İngiliz Muhipleri Cemiyeti, bütün azâsını merkeze davet eylemiş ise de azânın bu iki gün zarfında kesret peyda eylemesi hasebiyle, binanın cümlesini istihaba tahammülü olmadığı gibi, o izdiham arasında müdavele-i efkâr ve müzekarat da olamayacağından yarınki Cuma günü saat bir buçukta, cemiyet azasından zevât-ı âtiyenin cemiyet merkezini teşrifleri rica olunur.

İhsan Bey Beyoğlu Mutasarrıf-ı Sabık

Ahmet Hamdi Paşa Erkân-ı Harbiye Mirlivalarından

Ekrem Bey Muhârrirîn-i Osmâniyeden

Emin Ali Bey Sabık Adliye Müfettişlerinden

Enver Bey Erkân-ı Harbiye-yi Bahriye Miralaylarından

Tevfik Cenân Bey Tüccar-ı Muteberiden

Celal Dino Bey Ashâb-ı Emlakdan

Celil Bey Kadıköy Gaz Şirketi Hukuk Müşaviri

Cemal Bey Amasya Mutasarraflığından Mütেকaid

Hakkı Bey Bank-ı Osmanî Hukuk Müşavirlerinden

Saim Bey Matbaâ-i Osmaniye Müdürü

Saffet Paşa Muş Mutasarrıfı Sabık

Ali Rıza Bey Kıbrıs İngiliz Mektebi Sabık Lisân-ı Şarkıyye Muallimi

Abdülümün Efendi Fatih Ders-i Amlarından

Abdürraif Bey Sabık Erkan-ı Harbiye Miralaylarından

Burdur Mutasarrıflığından Mütেকaid İzzet Paşa

Nazım Paşa Selanik Vali-i Esbaki

Nebil Bey Şirketler Komiseri

Nüzhet Paşa Vali Mütেকaidi

Mehmet Galib Bey Piyade Miralaylarından”

Kadın üyelere yönelik olarak verilen davet de şu isimler vardı:

“Yarın ki Cuma günü saat üçde cemiyet azâsından bulunan nisvân-ı muhteremeden ber-vech-i âtî muharrir hanımefendilerin cemiyet binasına teşrifleri rica olunur:

Belkıs Ömer Hanımefendi,

Seher Nüzhet Hanımefendi,

Ayşe Celile Hanımefendi,

Fatma Cevdet Hanımefendi,

Melek Hanımefendi, İstihlâk-ı Milli Cemiyet-i Reisesi,

Nadire Cemal Hanımefendi,

Nesibe Ziya Hanımefendi,

Naime Cemal Hanımefendi. (117)”

Ertesi gün yapılan toplantı sonucunda Cemiyetin Nizamnamesine göre yapılan seçimler sonucunda, Cemiyetin ilk idare heyeti şu şekilde belirlenmiştir:

“İngiliz Muhibleri Cemiyetinden:

İngiliz Muhibleri Cemiyeti Heyet-i İdaresi dün zevât-ı âtiyeden mürekkeban teşekkül etmiştir:

Reis-i Fahri, Adil Beyefendi Defter-i Hakân-i Emini

Reis-i Evvel, Mehmed Nazım Paşa Selanik Vali-i Esbakı

Reis-i Sâni, Hamdi Paşa Erkan-ı Harbiye Mirivalarından

Reis Vekili, Nazım Paşa Suriye Vali-i Esbakı

Aza:

117 Alemdar, 23 Mayıs 1919, s.2.

Asâf Bey, Sabık Amedî Divân-ı Hümâyûn

Subhi Bey, Sabık Şhremini

Nebil Ziya Bey, Şirketler Komiseri

Enver Paşa, Erkân-ı Harbiye Ferikliğinden Mütেকaid

Ömer Ziyaeddin Efendi, Ulema-i İslamiyeden

Abdürraif Bey, Sabık Erkan-ı Harbiye Miralaylarından

Safiyüddin Bey, İşkodra Vali-i Sabıkı ve İktisat Bankası Müdürü

Cemal Bey, Amasya Mutasarrıfı esbakı

Vahid Bey, Mülga Muhacirin Komisyonu Reisi

Mahmud Celaledin Bey, Gümüştane Mutasarrıfı Esbakı” (118)

“Edirne’de İngiliz Muhibleri Cemiyeti Edirne, 23-

Gazetenin aynı gününde Edirne’de İngiliz Muhibleri Cemiyeti’nin bir şubesi kurulduğu açıklanıyor ve şöyle deniyordu:

Bugün burada İngiliz Muhibleri Cemiyeti tesis ederek beyannamesini neşretmiş ve faaliyete başlamıştır. Bütün halk cemiyetin tesisini sevinçle karşılamıştır.” (119)

İngiliz Muhibleri Cemiyeti’nin bu ilk idare heyeti yaklaşık dört ay sonra yapılan seçimlerle değişikliğe uğramıştır. Bu durum cemiyet tarafından yayınlanan bir bildiriyle şöyle açıklanmıştır:

“İngiliz Muhibleri Cemiyeti’nin Nizamnamesinin dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci maddesinin son fıkrasına tevfikân intihâb olunan, cemiyeti idare-i hazırası ber – vech-i âtî zevattan müteşekkildir:

118 Alemdar, 25 Mayıs 1919, s.2

119 Alemdar, 25 Mayıs 1919, s.2

**Fahri Reisler: Memduh Paşa, Vüzera-i Saltanat-ı seniyyeden Cemil Paşa,
Sabık Dâhiliye Nazırı**

Fahri Azalar:

Ahmed Zülkefil Paşa, Damad-ı Hazret-i Şehriyari

Ali Rüşdü Efendi, Mahkeme-i Temyiz Reisi

Kamil Paşazade Abdullah Bey, Ticaret Nazırı Sabık

Hamdi Paşa 5. Ordu Kumandanı

Reis-i Daimi: Şevket Bey, Ziraat Bankası Müdürü

Reis-i Sâni: Sait Molla Bey, Sabık Şura-yı Devlet Azasından

**Reis Vekili: Enver Bey, Erkan-ı Harbiye-yi Bahriye Miralaylarından
Mütekaid**

Daimî Azalar:

Sadrettin Bey,

Tahran Sefiri Sabık Asâf Bey,

Divan-ı Hümayun Beğlekçisi Sabık Ressam Ahmet Paşa,

Bahriye Feriklerinden Safiyüddin Bey,

Milli İktisat Bankası Müdürü Nebil Ziya Bey,

Umum Şirketler Komiseri Abdullah Zühdü Bey,

Muharrirîn-i Osmaniyeden Halid Bey,

Sabık Maliye Veznedarı Nazif Sururi Bey,

Sabık Şura-yı Devlet Azasından Mahrukizade Cafer Bey,

Bombay Başşehbenderi Emin Bey,

Sabık Kurenâdan Nüzhet Paşa,

Mersin Mutasarrıfı Mütekaid Halil Rifat Paşazade Ahmet Rifat Bey,

Sadrazam Muhasebeci: Vehbi Bey,

Sabık Maârif Nezareti Muhasebecisi ⁽¹²⁰⁾

Abdullah Cevdet de cemiyetin kuruluşunda ve düşünce yapısının oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. ⁽¹²¹⁾ Aşırı İngiliz yanlılığı, İttihat ve Terakki aleyhtarlığının yanı sıra İngiliz mandasının savunuculuğunu yapmıştır. ⁽¹²²⁾ Cemiyet içinde sivil ya da asker her kesimden üs kademe yöneticileri ile emekli bürokratlar ve halktan çeşitli mesleklerden insanlar vardı. ⁽¹²³⁾

Osmanlı Devleti'nde cemiyetlere üyelik, kimlerin cemiyetlere üye olabilecekleri konularıyla ilgili 4 Mayıs 1910 tarihinde yayınlanan Devlet Memurlarının Cemiyetlere üye olamayacakları hakkındaki Tamim, 25 Eylül 1912 tarihli Ümerâ, Zabitân ve Erkânın Cemiyetlere Üye olamayacaklarına Dair Kanun, 8 Kasım 1917'de yayınlanan Ecnebilerin Cemiyetlerin Heyet-i İdaresine Azâ Sıfatıyla Dahil olup olamayacaklarına Dair Tamim'deki maddelere rağmen cemiyete üye olan birçok devlet memuru ve ecnebi vardı. ⁽¹²⁴⁾

Devlet memuriyetlerinde bulunan kişiler cemiyete üye olmaları yetmiyor-muş gibi bir de cemiyet içinde faal olarak çalışıyorlardı. Sait Molla ve arkadaşları halka kağıt mühürleterek üye kaydediyor ⁽¹²⁵⁾ Ankara Valisi Muhiddin Paşa, An-

120 Türkçe İstanbul, 28 Eylül 1919, s.1.

121 TİTE Arşivi K. 39, 14192, M. Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım (1905 – 1950) s. 29

122 Peyam, 25 Teşrin-i Sani 1338, s. 2. “Doktor Abdullah Cevdet Bey’le Mülakat” adlı yazıda Abdullah Cevdet kendisine yöneltilen soruya şu cevabı vermiştir; “... Biz intihab değil, kabul mevkiindeyiz ve benim ümidim İngiliz yardımına ma’tufdur...”

123 Enver Ziya Karal, Türkiye’de İngiliz Muhibleri Cemiyeti’nde 586 numaralı üyenin “Sirkeci Hamallar Kesedarı Raşid Ağa” olması bunu gösterir.

124 4 Mayıs 1910 tarihli tamim, 25 Eylül 1912 tarihli kanun ve 8 Kasım 1917 tarihli tamimin ilgili maddeleri için bkz. Cengiz Dönmez, Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri cemiyeti, Ankara 1919, s.69, 70, 71.

125 Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s.73; Uluğ İğdemir, Heyet-i Temsiliye Tutanakları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1989, s.135; Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1989, s.29; Mazhar Müfit Kansu, Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber C.II, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, s.423.

kara ili içindeki memurları cemiyete üye olmaya zorluyor ⁽¹²⁶⁾, Çanakkale taraflarındaki bir kaymakam, kapı kapı dolaşarak birçok kişiyi cemiyete üye kaydediyordu. ⁽¹²⁷⁾ Sait Molla ve cemiyete üye olanların değişik metotlarla sürdürdükleri çalışmalarının sonucunda cemiyete üye olanların sayısı 28 Ağustos 1919 tarihi itibarıyla 53.000'e ulaşmıştı. ⁽¹²⁸⁾

İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne girenlerin üye kartının sol tarafında "Assocation of the Friends of England in Turkey", sağ tarafında ise "Türkiye'de İngiliz Muhibleri Cemiyeti" yazıyordu. Açık kırmızı renkteki kartın sağında Türk, solunda İngiliz bayrağı vardı. Üstünde üyenin fotoğrafı ile beraber Sait Molla'nın imzasını, cemiyetin mührünü taşıyan şu satırlar vardı:

"Fotoğrafisi bâlâya ılsak edilmiş olan ... beyin cemiyetimizde mukayet olduğunu mübeyin vesikadır...." ⁽¹²⁹⁾

Cemiyete üyeliğe kabul edilen herkese önce cemiyet tarafından üyeliğe kabul edildiğini gösteren Kayıt Kabul Varakası veriliyordu. Bu varaka Üye Kimlik Kartı hazırlanana kadar tanıtım için kullanılan bir çeşit başlangıç belgesiydi. Bu belgeye sahip olanlara devlet dairelerinde ve İngilizlerin nezdinde büyük kolaylıklar sağlanıyordu.

Cemiyetin Kayıt Kabul Varakası şu şekilde düzenlenmişti: ⁽¹³⁰⁾

İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin Kayıt ve Kabul Varakası

126 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s.120-121.

127 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.474, Gömlek No:10, Tarih 8.5.1337 Katalog Sıra No:845.

128 Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, C.I, İstanbul 1992, s.522.

129 Kemaleddin Şahru, Mütareke Acıları, İstanbul 1930, s.132-138; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s.114-115; Celal Bayar, a.g.e., C.7, s.2204.

130 Türkçe, İstanbul, 27 Mayıs 1919, s.2.

<u>İsim</u>	<u>Sanat</u>	<u>Adres</u>
<u>Tarih</u>	<u>Kayıt Numarası</u>	<u>İmza</u>

Bu varakada, zaruri masraflar için beş kuruşluk kayıt parası alındığına dair bir açıklama da yazmaktaydı. ⁽¹³¹⁾

Kayıt Kabul Varakasını alan üyelerin isimleri kayıt sıra numarasına göre, Üye Kayıt Defterine yazılırdı. Bu defterde üyelerin isimlerinden başka adresleri, işleri, resim verip vermedikleri ve haklarında soruşturma yapıp yapılmadığı yazılırdı.

Bu aşamalardan geçildikten sonra üye olacak kişiye Üye Kimlik Kartı verilir ve üyeliğe alınır. Bu kartlar önceleri fotoğrafsız olmasına rağmen sonradan değiştirilerek yeni mühürle mühürlenmiş kimlik kartları verilmeye başlandı. ⁽¹³²⁾ Bundan sonra kimlik kartları fotoğraf yapıştırılmış, katlanmış iki yapraklı, açık kırmızı renkli bir kartondan yapılmaya başlandı.

Sait Molla ve cemiyet üyelerinin aktif çalışmaları vasıtasıyla cemiyete üye toplaması işinde basından da yararlanmışlar, verdikleri ilanlarla halkı cemiyete üye olmaya davet etmişlerdir. Gazete ilanında cemiyetin Aksaray şubesinin açıldığının ve üye olmak isteyenlerin gidecekleri yer ve zaman belirtiliyordu. ⁽¹³³⁾

Sadrazam Damat Ferit Paşa ile yakınlığıyla dikkat çeken Ankara Valisi Muhittin Paşa (Ulunay) da Ankara'da cemiyetin gelişmesine çalışıyordu. Bu durum karşısında Ankaralı yurtseverler İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne karşı Azmi Milli Cemiyeti'ni kurmuşlardı. ⁽¹³⁴⁾ 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut, kim-

131 Musa Çadırcı, İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne İlişkin Belgeler, Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Dergisi, Antalya 1984, s. 85, 87; Cengiz Dönmez, a.g.e., s.90, 91.

132 Alemdar, 25 Ağustos 1336, s.3.

133 Alemdar, 25 Eylül 1919, s.2.

134 Feridun Kandemir; İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar, İstanbul 1964, s. 9. Mahmut Goloğlu; Üçüncü Meşrutiyet 1920, s. 7. Azmi Milli Yurdu'nun tüzüğüne göre "vata-

yager Avni Refik (Berkmen), öğretmen Ayaşlı Ali Rıza, Öğretmen Mahir (İz), Yakup Ekrem ve Fevzi Beylerin kurduğu dernek müsamereler vererek halkın moralini yükseltmeye çalışmıştır. Avukat Mustafa Kemal Bey Selamet ve Operatör Vafi (öz) Bey Mefkûre adlı gazeteleriyle cemiyete karşılık vermişlerdir. Bütün bu çabaların başında, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa vardı. Ankara Valisi daha da ileri giderek İstanbul yönetimine karşı halk üzerinde etkin olabilecek kişileri tutukluyordu.

Milli Mücadele'ye inanmayan, adeta işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmış, onların buyruğu altına girmiş olan Ankara Valisi Muhiddin Paşa İngilizlerin baskısı ile Kınacızade Şakir, Aktarbaşı Sadullah, Bulgurluzade Mehmet, Hanifzade Mehmet, Haymana Eski Kaymakamı Rifat Bey, Karabiberin Hasan ve Hacı Bayram Şeyhi Şemseddin Efendilerin bulunduğu doksanüç kişiyi tutuklamıştır. Muhittin Paşa İstanbul'daki valiler toplantısından döndükten sonra baskılarını daha da arttırınca Ankaralı yurtseverler Defterdar Yahya Galip Bey'in evinde toplanarak Vali Muhittin Paşayı bertaraf etmeye karar vermişlerdi. Vali Muhittin Paşa'nın bütün çabalarına rağmen birçok memur Ankara Şubesinden ayrılmıştır.

Cemiyetin İstanbul içinde 15 Temmuz 1919'da İstinye ve Yeniköy şubeleri ile 17 Temmuz'da Kadıköy şubesi gösterişli bir merasimle faaliyetlerine başlamışlardır. ⁽¹³⁵⁾ 18 Ağustos 1919 tarihinden itibaren peş peşe açılışlarla İstanbul'da İstinye, Yeniköy, Kumkapı, Beşiktaş, Beyoğlu, Kadıköy, Haydarpaşa, Kızıltoprak, Feneryolu, Fatih, Bakırköy, Ortaköy, Vaniköy, Tophane, Kandilli, Paşabahçesi, Üsküdar, Gedikpaşa, Çamlıca, Beğlerbeği, Çengelköy ve Esenköy şubeleri ile bir-

nın Saadet ve Selameti" amacıyla kurulmuştur. Ülkedeki aktif siyaset yapan siyasal partiler yada siyasal örgütlerle ilişkisi yoktu. Vatanın saadet ve selameti ulus bireylerinin bilimsel düşünsel, duyuşsal, bedensel ve iktisaden geliştirilmelerine yardımcı olmakla elde edilebilir. Çünkü bunların gerçekleşmesiyle ulusal direnç ve ulusal kültür de yücelir. İhsan Güneş: Azmi Milli yurdu Nizamnamesi. Atatürk Yolu Kasım 1993, Yıl 6, C. 3, Sayı 12.

135 Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.I, Ankara 1984, s. 383.

likte sayı yirmiden fazla olmuştur. ⁽¹³⁶⁾ 3 Kasım 1919'da Bayazid şubesinin açılışı yapılarak ⁽¹³⁷⁾ şu kişilerin adları verilmiştir:

“İngiliz Muhipleri Cemiyeti”

Bayazıt Heyet-i Merkeziyesi İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin Bayazıt Şube-yi Merkeziyesi her vechi ati zevatdan mürekkeb olarak teşekkül eylemiştir:

Emniyet Umumiye Müdür Muavin sabıkı Ispartalı Kemal,

Polis Müdüriyeti teftişye reis sabıkı Kemal,

Üsküdar Tahrirat Müdürü Müfid,

Sabık Polis Müfettişlerinden Ayaşlı Radi,

Meşihât-ı Sicil Müdürü Atıf,

Meşihât-ı evrak Müdürü Masum Molla,

Germiyanzade Abdurrahman Paşa,

Konya Polis Müdür Sabıkı Halis,

Eskişehir Mutasarrıf sabıkı Sami,

Mülkiye Kaymakamlarından Selahaddin,

Dar'ül – Fünûn Müderrislerinden Necmeddin Beyler.”

Bu şubelerin yanı sıra Unkapanı, Eyüp Sultan, Şehremeni, Pangaltı, Koca Mustafa Paşa, Nuru Osmaniye, Aksaray ve Büyükdere'de açılanlarla birlikte şubelerin sayısı otuzbiri bulmuştur.

Cemiyet İstanbul dışında da özellikle Hürriyet ve İtilaf şubelerinin açıldığı yerlerde teşkilat kurmaya çalışmış ve çoğu zamanda başarılı olmuştur. ⁽¹³⁸⁾

136 Türkçe İstanbul, 18 Ağustos 1919, s.2.

137 Alemdar, 4 Kasım 1919, s.3.

138 Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, C.II, Mütareke Yılları 1918 – 1922, İstanbul 1986, s. 477.

Sivas Kongresinin 8 Eylül 1919 tarihli Dördüncü Genel Toplantısının üçüncü oturumunda Hami Bey konuşmasını sürdürürken İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile ilgili olarak şöyle konuşmuştur:

“İstanbul'daki İngiliz Muhibban Cemiyeti her gün her tarafa paralar sarf edip duruyor; fazla olarak Dâhiliye Nâzırı Adil Bey'in de riyaseti altında bulunduğu adeta resmen tevessü ediyor ve yine resmen icra-yı faaliyet ediyor. Hatta bendeniz Ankara'da iken Ali Fuad Paşa, Vali Muhiddin Paşa'nın mezunen İstanbul'a gidip orada Muhibban Cemiyeti azasıyla temas ettiğinden ve Ankara'ya avdetinde epeyce para getirmiş olduğunun da pek muhtemel olduğundan bahsetmiş ve Muhiddin'in o sırada Vilayette de bir Muhibban şubesi küşadıyla meşgul olduğunu anlatmıştı. Bu gibi bir takım teşkilatın entrikalarından kurtulmak için herhalde gizli teşebbüs lazımdır.”⁽¹³⁹⁾

9 Ağustos 1919'da bütün memurlara Padişah ve Hükümetin İngiliz mandasını kabul ettiğini söyleyerek cemiyete girmeye zorlayan⁽¹⁴⁰⁾ Vali Muhiddin Paşa'nın bütün çaba ve gayretleri sonucunda 11 Ağustos 1919'da cemiyetin bir şubesini resmen açmıştır.⁽¹⁴¹⁾

Cemiyetin Ankara şubesi 25 Ağustos'ta kurucuları ve idare heyetini şu şekilde açıklamıştır:

Reis: Dr. Ömer Vasfi,

Genel Katip: Dr. Muhiddin Celal,

Diğerleri: Arapzade Ziya, Dr. Adil, Dr. Osman Yaşar ve Matbaa Müdürü Nihat Bey⁽¹⁴²⁾

139 Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, T.T.K. Yayını, Ankara 1969, s. 68, 69.

140 Selahattin Tansel, a.g.e., C.II, s. 119-120; Cengiz Dönmez, a.g.e., s.101

141 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 476.

142 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 477.

Giresun'da "İngiliz dostluğuna tercüman olabilmek ve İngilizleri hürmetlerimizden haberdar edebilmek için" bir Türk-İngiliz Dostluk Yurdu kurulmasını bildirenler amaçlarını şöyle sıralıyorlardı: ⁽¹⁴³⁾

"Türkleri İngilizlere, İngilizleri Türklere tanıtmak ve Türkün en kolaylıkla temessül edebileceği kanaatinde bulunduğumuz şâyan-ı temessül Anglosakson medeniyetinin aşırı ve ta'mimine tavassut etmek."

Hürriyet ve İtilaf Partisi ile aynı doğrultuda ilerleyen Trabzon ve Havalisi Ademi Merkezîyet Demeđi, İngiliz taraftarlığı ve hayranlığını Trabzon ve civarında yaymış, bu durumu Erzurum Kongresine dahi getirmişlerdir.

Cemiyet Edirne'de de beyannamesini yayınlayarak bir şube açmıştır: ⁽¹⁴⁴⁾

"Edirne 23- Bugün burada İngiliz Muhipleri Cemiyeti te'sis ederek beyannamesini neşr etmiş ve faaliyete başlamıştır. Bütün halk cemiyetin tesisini sevinçle karşılamıştır."

24 Mayıs, Edirne mahreçli bir yazıda şunlar vardı: ⁽¹⁴⁵⁾

"Edirne 23 Mayıs - Osmanlı tarihinin buhran ve felaket devirlerinde daimi bir iyiliksever ve samimi bir dost kurtarıcı olarak ün salmış olan necib İngiliz milletine ve İngiltere Devleti'nin ünlü fazilet erbabına müracaatla milli ümit ve isteklere tercüman oluyoruz.

Milletin umûmi temâyülü ile alakadar olmayan şuursuz yılların gaflet ve hüsrânını ebedî olarak maziye gömen Osmanlılık, bugün mukaddesatını korumak gayesiyle kollarını Büyük Britanya'daki vakur ve adil dostlara uzatıyor. Mevcudiyet-i umumiyemizin muhafazası hususunda bütün Edirne ve çevresi büyük çoğunluğu adına İngiltere'nin adil yardım ve korumasını beklediğimizin Londra Hükü-

143 Türkçe İstanbul, 16 Haziran 1919, s. 2; Cengiz Dönmez, a.g.e., s. 101.

144 Alemdar, 25 Mayıs 1919, s. 2

145 İkdâm, 26 Mayıs 1919, s. 1

meti'ne derhal bildirilmesi"

Edirne'de Çorlu'da Cemiyet şubesinin kurulduğu haber verildi. ⁽¹⁴⁶⁾ Edirne İngiliz Muhipleri Cemiyeti başkanlığına Sami Paşazade Süleyman Bey seçilmiştir. ⁽¹⁴⁷⁾

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ilmi yardımcılarında ve Edirne Kongresi üyelerinden Doktor Rifat Osman Bey'in muharebeden evvelki durum hakkında ki hatıraları şöyle idi. ⁽¹⁴⁸⁾

"Trakya kolordusunun harekâtı, bidayeten, İstanbul'dan mülhem ve o zamanın bazı müteneffizanı taraflarından teşci edilen Trakya Müdafaa Heyetinin kararlarına bağlı idi. Hâlbuki müdafaa heyetinin kalbgâhı olan Edirne'de her şey burnunu sokan ve "Temin" isminde gazete çıkaran Neyyir ismindeki bir seciyesizin etrafında toplananlar "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", "İngiliz Muhipler Cemiyeti" gibi unvanlarla halk arasına iftirak ve ihtilaf tohumları saçmakta idiler. Bunların faal azalarından olup her sözün başında bir ayet ve hadis okuyan hocalar, dedeler ve bendeler de cühela ve avam kütlelerini zehirlemek için yarışa çıkmışlardı. Bunların içinde kazaskerlik, hatta şeyhülislamlık tevcihatı vaadini almışlara bile rastlanıyordu...."

Konya'daki Vali Suphi Bey'de cemiyetin İstanbul'daki heyeti idaresi azasından olsa da halk ve yurtseverler cemiyete karşı olduğu için bu cemiyet genişleyip, kuvvetlenememiştir.

Doğu Anadolu ve Trabzon'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin şube açma teşebbüsleri fark edilerek tedbirler alındı. 31 Ağustos 1919'da, Trabzon Mevki Komutanlığına yazılan cevapta, Trabzon Belediye Reisine, İngiliz Muhipleri Cemiyeti

146 İkdâm, 20 Haziran 1919, s. 2; Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 332

147 İkdâm, 27 Haziran 1919, s. 2; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 65

148 Dr. Rifat Osman; Edirne'de Yirmibeş Sene, Basılmamış Eser, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. Ayrıca bkz. Tefik Bıyıklıoğlu; Trakya'da Milli Mücadele, C.1, Ankara 1955, s. 346, 347

adına birkaç nüsha verildiği ve cemiyet lehinde konuşulduğu, bunu yapanların şimdi pişman oldukları, İngiliz Muhipleri Cemiyeti için yapılan propagandanın iktidardaki birkaç kişi tarafından ortaya atılan bir hareket olduğu, böyle bir cemiyetin "teşekkülü ve teessüsü ancak tarafeynin aynı hukuk ve salahiyete malikiyeti her hususun müsavat ve samimi bir muhabbetin mevcudiyeti ile kabil ve bu gibi şerait mevcut olmadığından, milleti kendi eliyle esarete almak için kurulmuş bir tuzak olduğu" ve bu gibi "milletin kendi kendine intihan demek olan şeylerin Trabzon muhitine" sokulmaması açıklanmaktaydı. ⁽¹⁴⁹⁾ Bandırma'da Kiraz Hamdi Paşa cemiyetin şubelerini açmak istemiştir. ⁽¹⁵⁰⁾

"İngiliz Muhipleri Cemiyeti Fesadiyesi" başlıklı yazıda şu haber vardı: ⁽¹⁵¹⁾

"İngiliz Muhibleri Cemiyeti fesad ocağı İstanbul'da Cağaloğlu'nda Hasan Fehmi Paşa'nın konağında Sait Molla'nın taht-ı riyasetinde küşad edilmiştir. Resmî Küşadda Sıhhiye Müdürü Abdullah Cevdet, esbak Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali, Hafız İsmail, Zeynelabidin, Vasfi Hoca, Harbiye Nazırı Vekili Kiraz Hadi, Şerif Paşa'nın biraderi Fuad vesair eşhas hazır bulunmuştur.

Esna-yı Küşadda Sait Molla, Mehmed Ali ve Hafız İsmail irad-ı nutuk ederek İngiliz ve Fransa'nın temadi-i ömür ve afiyetine duahan olmuşlardır."

4. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Faaliyetleri

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin yayınladığı bildiride amacı, idaresi altında milyonlarca İslam nüfusu bulunan İngiltere ile Hilafet ve Saltanatı kendisinde toplayan Osmanlı Devleti arasında öteden beri var olan bağları ve dostluğu kuvvet-

149 Kazım Karabekir; İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960, Türkiye Yayınevi, s. 165 -166. Selahattin Tansel: Mondros'tan Mudanya'ya kadar, Ankara 1978, C. II, s. 119 -120 – 147.

150 Dâhiliye Nazırı Adil Bey Bandırma'ya şube açılması için bir adamını göndermiş ve ona cemiyetin mühür ve talimatını vermiştir. Ancak bu girişim Kazım Özalp tarafından önlenmiştir. Kazım Özalp; Milli Mücadele 1919 – 1922 I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1971, s. 50

151 Açıksöz, 2 Eylül 1336, s. 3

lendirmektir.

Cemiyetin idarecileri özellikle dini motiflerle süsledikleri konuşmalarında halkın dini duygularını istismar ediyor. Cemiyeti hayır kuruluşu gibi göstererek halkı yanıltıyorlardı.

Dış görünüşü itibariyle İngilizlerin desteğini sağlamak olan cemiyetin iç görünüşü ayaklanmalar yaratmak, yabancı devletlerin özellikle de İngiltere'nin müdahalesini sağlamak, ulusal bilinci işlemez hale getirmektir. Böylece Türkiye'deki direniş kırılacak, ağır barış koşulları kabul edilecekti. Büyük paralar harcayarak, halkı kendi yanına çekerek, Milli Mücadele'ye düşman yapmaya çalışması da, bizzat halka Milli hareketi yok ettirmeye yönelik bir faaliyetidir.

Cemiyet üyeleri İstanbul'da Polis Müdürü Tahsin ile siyasi konuların görüşüldüğü toplantılar yaparak, asayişle ilgili olarak alınması gereken tedbirler hakkında görüşlerini ifade ediyorlardı. ⁽¹⁵²⁾ Bu cemiyetin İstanbul'da devlet işlerine karıştığını gösteren bir durumdur.

İngiliz amaçlarının gerçekleşmesi için alet olarak kullanılan cemiyet, bu doğrultuda yalnızca ülkede değil, ülke dışındaki İngiliz taraftarlarının işbirliği yapması gerektiğini savunuyorlardı. İngiliz taraftarı İran Şahı Ahmet Han ile Paşahın yaptıkları görüşmeyi memnuniyetle karşılıyorlar ve 21 Ağustos 1919'da, şahı tebrik etmek amacıyla üyelerinden Nebil Bey, Nüzhet Paşa ve Cafer Bey'in olduğu bir gurubu İstanbul'da İran Sefarethanesine göndererek burada kendi namına özel defteri imzalatmıştı. ⁽¹⁵³⁾

Sait Molla İngiliz temsilcileriyle yaptığı görüşmelerde aldığı talimatlar doğrultusunda ⁽¹⁵⁴⁾ Milli istiklali önlemeye yönelik davranışlarıyla rolünün icaplarını

152 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.474 Gömlek No: 6 Tarih: 2.5.1337. Katalog Sıra No: 658.

153 Türkçe İstanbul, 23 Ağustos 11919, s.2.

154 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.705 Gömlek No: 88 Tarih: 15.11.1337. Katalog Sıra No: 1030.

yerine getirmeye çalışıyordu. ⁽¹⁵⁵⁾ Çalışmalarını yaparken de Rahip Frew ile irtibat halindeydi.

Cemiyetin idarecileri sağlık personelinin halk üzerinde etkili olabileceğini düşünerek İstanbul'da Zeynel Abidin'in evinde bir İngiliz albayının katılımıyla yapılan gizli toplantıda Milli Mücadele aleyhinde, İngiliz himayesi lehinde propaganda yapması için birçok sıhhi personeli Anadolu'ya gönderme kararı alındı. ⁽¹⁵⁶⁾ Sıhhi Personelin başarılı çalışmaları ve halk üzerindeki olumlu tesiri üzerine tekrar yapılan bir toplantıda yeni doktor ve eczacıların gönderilmesi kararlaştırıldı.

Hemen hemen her gün İngiliz Muhibleri cemiyeti'nin şubelerinden birinin çalışma haberi basında yer alıyordu: ⁽¹⁵⁷⁾

“İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nde

İngiliz Muhibleri Cemiyeti Şehremini şubesinde

Bazı hususat hakkında müdavele-i efkârda bulunulmak üzere şubemize mukîd bi'l-umumu azanın bu ayın yirmibeşinci Pazar günü zevali saat ikide katib Selahaddin mahallesinde Şehremini caddesinde bulunan şubemize teşrifleri rica olunur.”

İngiliz Muhipleri Cemiyeti Anadolu'da ayaklanmalar çıkması için planlar yaparak gizli amaçlarını gerçekleştirmek istiyorlardı. Konya'da 1919 yılında çıkan Bozkır ayaklanmasında cemiyetin etkin rolü olmuştur. ⁽¹⁵⁸⁾ Bozkırlı Zeynelabidin

155 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.481 Gömlek No: 144 Tarih: 2.9.1337. Katalog Sıra No: 1030.

156 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.711 Gömlek No: 116 Tarih: 14.4.1338, Katalog Sıra No: 5323.

157 Dersaadet, 24 Temmuz 1336, s.4.

158 TİTE Arşivi, K. 39

ve cemiyetin üyesi Konya Valisi Cemal Beyler ⁽¹⁵⁹⁾ tarafından 1. Bozkır ayaklanması, yine Ekim 1919 da Zeynelabidin'in adamları tarafından II. Bozkır ayaklanması çıkarılmıştır. Cemal Bey, ordu müfettişi ve Albay Selahattin'in görevlerinden ayrılmasını sağlayarak Konya'da hâkimiyetini kurmuştur. Cemiyet, amaçlarına hizmet için çeşitli işlerde kullanılmak üzere 19 Eylül 1919 da Konya Valisi Cemal Bey'e 200.000 lira vermiştir. ⁽¹⁶⁰⁾

24 Ekim'de Sait Molla'nın Frew'a yazdığı mektupta Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Zeynelabidin ve yandaşları ile ilişkiye girmiştir. ⁽¹⁶¹⁾

İngiliz Muhibleri Cemiyeti aynı zamanda İngiliz Yüksek Komiserliği'ne yazılar göndermekteydi. ⁽¹⁶²⁾ Amiral Robeck'ın 2 Kasım'da Lord Curzan'a gönderdiği bir yazıda cemiyet adına iki yazı alındığını bunlardan birinin Sait Molla'nın 8 Ekim tarihli mektubuydu. Bu mektupta İngiliz Yüksek Komiserliğinin Cemiyeti teşvik etmemesinden şikâyetçi olduğu belirtiliyordu. İkinci yazıda ise Sait Molla'nın iç durumu İngilizlere bildirdiği bir rapordu. Sait Molla ve cemiyetin bu faaliyetlerine rağmen İngiltere olaylara ve gelişmelere temkinli yaklaşımını sürdürmüştür. Bu konuda W.S. Edwards 17 Kasım'daki yorum dikkat çekicidir: "Bu bizden ödenek alındığına dair milliyetçi gazeteler tarafından itham edilen cemiyettir.... Bu cemiyet, hiç şüphesiz İttihad ve Terakki aleyhdarı, İngiliz taraftarıdır. Öte yandan Milliyetçiler arasında da epey sempatzanı olması gerek. Ne olursa

159 İngiliz Muhipleri cemiyetine mensup olan ve Artin Cemal de denilen bu vali Konya'da bazı ileri gelenlerle Harekat-ı Milliye aleyhinde işbirliği yapmıştır. Bkz. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya kadar II, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s.124-125; Kenan Esengin, Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar, İstanbul 1975, s.55.

160 Kadir Kasalak, Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi, Ankara 1993, s.106.

161 M. Kemal Atatürk, Nutuk, C. II, s.399, Mektup Numarası 7

162 Selahi R. Sonyel, 1919 yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Milli Mukavemet, Türk Kültürü, sayı 89. yıl VIII Mart 1970, s. 317, 318.

olsun, Türkiye'nin meselesi halledilinceye kadar bu kurumla sıkı ilişki kurmak güç bir durum yaratabilir.”⁽¹⁶³⁾

Sivas ve çevresinde meydana gelen Şeyh Recep olayının arkasında da Sait Molla'nın parmağı vardı. ⁽¹⁶⁴⁾ Bunu Sait Molla'nın 24 Ekim 1919'da Frew'a yazdığı mektuplardaki şu satırlardan anlıyoruz: “Sivas vak'asını nasıl buldunuz, biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek” deniliyordu.

Cemiyet politikayla ilgisinin olmadığını belirtmesine rağmen yapılacak seçimlerde destekleyeceği adaylarını “Kadıköy Müntehib-i – sanileri” olarak açıkça yayınlamıştır: ⁽¹⁶⁵⁾

“İngiliz Muhibleri Cemiyeti tarafından Kadıköy müntehib-i – sânileri olarak gösterilen ve bir büyük ekseriyetle kabulleri kuvvetle beklenen zevâtın adlarını aşağıya dercediyoruz:

Şehremini Cemil Paşa

Kurenâ-yı sâbıkadan Emin Bey

Ziraat Bankası Müdürü Kamilpaşazâde Şevket Bey

Padişahın hususi tabibi emekli Ferik Arif Paşa

Deniz albaylığından emekli Sermed Bey

Ziraat Bankası teftiş heyetinden Cemal Bey

Şura-yı devlet azalığından emekli Nazif Sururî Bey

Erkan-ı Harb Hamdi Paşa

Eski maliye veznedarı Halid Bey

Bingazi Düyun-u umumiye Nazırlığından emekli Nuri Bey

163 Selahi R. Sonyel, a.g.e., s.318.

164 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya kadar II, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 152, 153, 154.

165 Alemdar, 4 Kasım 1919, s.2; Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 78, 79.

Sabık Şeyhülislam Cemaleddin Efendi merhumun kardeşi Meclis-i Eytam üyelerinden Sami Molla Bey

Sabık mabeyn-i Hümayun katiblerinden Hakkı Bey

Eski Ankara Defterdarı Neşet Bey

Eski şura-yı Devlet azalarından Vahid Bey

Deniz albaylığından emekli Rıfkı Bey

Beğlikçizade Mehmet Ali Bey

Eski maliye Tahrirat Müdürü Hüsnü Bey

Erkan-ı Harb Ferikliğinden emekli Enver Paşa

Muteber tüccarlardan Nuri Bey

Erkan-ı Harbiyeden emekli Cemal Paşa

Deniz yarbaylığından emekli Mümtaz Bey

Gazi muhtar Paşa'nın kayınbiraderi Sadeddin Bey

Eski Anadolu demiryolları müdürü Hayri Bey

Kadıköy adaylarını ilan eden cemiyet bundan dört gün sonra yayınladığı haberde Evrak-ı Havadis'de çıkan haberleri arasında cemiyetin namının zikr olduğunu bazı zevatın cemiyet namına müntehib-i sani olarak gösterildiğini söyleyerek, cemiyet adına aday göstermek ve ilan etmekten vazgeçtiğini, şubelerine tebligatta bulunmuş olduğunu ilan etmiştir. ⁽¹⁶⁶⁾

Yunan istihbaratı ile işbirliğinde bulunan İngiliz İstihbarat Teşkilatı zaman zaman onlarla beraber ortak çalıştıkları da olmuştur. ⁽¹⁶⁷⁾

Bazı devlet adamlarının vasıtasıyla çalışmalarını sürdüren casusluk şebekesi ⁽¹⁶⁸⁾ gönderdiği ajanlarla işlerini yapmaya çalışmıştır. İngilizler ve cemiyet adına

166 Alemdar, 8 Teşrin-i Sani 1919, s.4; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s.79.

167 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 671, Gömlek No:30, Tarih: 17.06.1338, Katalog Sıra No:14826.

şu kişiler casusluk faaliyetlerinde bulunmuştur: Ahmet Hamdi, Osman Ali, Şükrü Hasan, Mevlüt Mehmet, Zennuk, Mikdadi, Erzincan'da Artın Pekmezciyan, Rize'de Musa, Giresun'da Abdullah Ömer, Samsun'da H. Hüsnü K. Hisar'da Aseyan Bedros Kayseri'de Agop Dişadyan (¹⁶⁹), Kars'ta Ahmet (¹⁷⁰) Zile'de Hatice (¹⁷¹), Kandıra'da Eczacı Emin (¹⁷²).

Sait Molla'nın Papaz Frew'a gönderdiği 1919 tarihli mektuplarda adı geçen Hikmet'in bir takım kişilerle Adapazarı yöresinde yakalanma hareketlerine girişmesi, Gümilcineli İsmail'in ve çetesinin Kuvay-ı Milliye aleyhine ayaklanışında Muhipler Cemiyeti'nin etkisi vardı.

Cemiyetin yayın organı Alemdar'da Anzavur'un boy resminin altında "Bi-ga, Gönen ve havalisini gayr-ı milli çetelerden tathir eden Ahmet Ansavur Bey" başlığı ile bu hareketin onaylandığını bildiriyordu. (¹⁷³) Anzavur ayaklanmasında Sait Molla'nın temin ettiği paralarla atlı askerler toplanmıştır. (¹⁷⁴)

168 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1.480, Gömlek No: 103, Tarih: 07.03.1338, Katalog Sıra No: 4118.

169 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1.711, Gömlek No: 69, Tarih: 19.09.1337, Katalog Sıra No: 7590.

170 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 452, Gömlek No:18, Tarih: 19.06.1335, Katalog Sıra No: 6472.

171 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1711, Gömlek No: 97, Tarih: 18.02.1338, Katalog Sıra No: 3669.

172 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1711, Gömlek No:102, Tarih: 04.03.1338, Katalog Sıra No: 4025.

173 Alemdar, 7 Nisan 1920, s. 1

174 Fethi Tevetoğlu; Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara 1991, s. 100; Türk İstiklal Harbi c.VI. İç Ayaklanmalar, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s.35.

Anadolu'da Balıkesir, Hart, Bolu, Bursa ve Trabzon civarında çıkan ayaklanmalarda da cemiyetin ilişkisi vardı. Düzce ve çevresinde halka paralar dağıtarak, halkı isyana teşvik etmiştir. ⁽¹⁷⁵⁾

Cemiyet üyeleri Meclis-i Mebusan'ın açılmaması için büyük çaba harcamışlar, ayrıca Cemiyet'in Padişah'a başvurarak bu meclisin meşru olmadığını ileri sürüp feshini isteyeceği öğrenilmiştir. ⁽¹⁷⁶⁾

İngilizlerin desteğinde Anadolu'da bazı kişilere suikast düzenlemek amacıyla Kuvay-ı inzibatiye, Askeri Nigehban, Kızılhançer ve Cemiyet-i Ahmediye mensuplarından oluşan bir grubun kurulduğu ve bu grubun içinde 337 İngiliz Muhipleri Cemiyeti mensubu, 65 Ağır topçu Subayı, 5'i heyet-i faaleden, 8'i cemiyetin nakliye subaylarından oluşuyordu.

İngilizlerin, İstanbul'da Milli Mücadele aleyhinde yaptıkları propagandalarla Rum, Ermeni ve Kürtleri harekete geçirmeye çalıştıkları ⁽¹⁷⁷⁾ metotların ayısını cemiyet de uygulamaktaydı.

Cemiyet, İngilizlerin Milli Mücadele aleyhinde faaliyet göstermesi için Rum Patrikhanesine İstanbul'da Yunan İhtilal Komitelerini kurdurdukları sırada bu çalışmalara destek vermiş, Yunan Komiteleriyle aynı saflarda yer almıştır. ⁽¹⁷⁸⁾

Cemiyete kayıt sırasında bir defaya mahsus olmak üzere alınan 5'er kuruşa rağmen cemiyetin faaliyetleri sırasında yaptığı yüklü miktardaki harcamalar ce-

175 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:452, Gömlek No:97, Tarih: 29.04.1336, Katalog Sıra No:14610

176 Necati Akder: Milli İrade ve Ordu, Türk Kültürü, Ağustos 1972 C. X, Sayı 118; s. 998; Tayip Gökbilgin Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına (4 Eylül 1919 – 23 Nisan 1920) 2. Kitap, Ankara 1965, s.296

177 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.480, Gömlek No:95, Tarih: 3.9.1337, Katalog Sıra No:6916.

178 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1755, Gömlek No: 161, Tarih: 10.12.1338, Katalog Sıra No: 10984.

miyetin kuruluşundan itibaren İngilizlerden mali yardım alındığını göstermekteydi.

Cemiyet bu maddi yardımlar sayesinde genişleme ve gelişmeye devam etmiştir. 19 Eylül 1919 tarihli Sivas'tan Hikmet Bey adlı birisi, Necati Bey'e hitaben çekilen telgrafta "İstanbul'dan alınan mevsûk malumata göre, İngilizler tarafından İngiliz Muhibleri Cemiyeti namına Dersaadet'de Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e 150.000 lira verilmiştir." deniliyordu. ⁽¹⁷⁹⁾ 26 Şubat 1920 tarihli İngiliz Askeri İstihbaratının İstanbul şubesinde hazırlanan raporda "Şeyhülislama 40.000 lira verildiği" söyleniyordu. ⁽¹⁸⁰⁾

Cemiyet 5 Haziran 1921'de Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen bir istihbarat raporunda, İngilizlerin Anadolu'daki ricale karşı suikast düzenlenmesi için Çerkez ve Arnavut çetelerine mensup 10 kişiye 20000 lira vererek, Anadolu'ya gönderilmelerini sağlanması faaliyetine girişmiştir. ⁽¹⁸¹⁾

İngilizler, Milli Mücadele aleyhinde birtakım faaliyetleri planlayarak, çeşitli yerlerde halka paralar vaad etmişler ve halkı isyana teşvik ederek memlekette karışıklıklar çıkartmaya çalıştılar. ⁽¹⁸²⁾

İngilizler Aşiret Reisi Bedirhan'ın İstanbul'da bulunan akrabaları hakkında bilgi toplamak, düşüncelerini öğrenmek amacıyla Sait Molla'yı görevlendirmiştir. İngiliz istihbarat memurları ile Kroker Oteli'nde buluşmuşlar ve Sait Molla edindiği bilgileri onlara iletmiştir. Sait Molla'nın Topkapı ermeni Hınçak Kulübü

179 Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C.I, Belge No: 62, s. 62, TTK Basımevi, Ankara 1992,; Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, C.II, İstanbul 1986, s. 481.

180 Bilal Şimşir, a.g.e., C.I, Belge No: 143, s. 425

181 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1.474, Gömlek No:26, Tarih: 5.6.1337, Katalog Sıra No: 1930.

182 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 452, Gömlek No: 37, Tarih: 01.08.1335, Katalog Sıra No: 7774.

Başkanı Çınaryan ile ilişki kurmuş olması da onun İstanbul'da etkinlik sağlayabilmek istemesini gösterir.

Sait Molla 1920 yılında Damat Ferid'in gazete çıkarmak isteğinden faydalanarak ondan 1000 lira almıştır. Aldığı parayla "Dersaadet" gazetesini birkaç sayı çıkartmıştır. Gazetenin baş makalesi "Centilmen zat" ünvanını ve Sait Molla imzasını taşıyordu. Sadrazamı göklere çıkaran bir yazı yazmıştı. Sansürün menettiği bu yazıyı gazetesine kasıtlı olarak koyarak gazetenin kapatılmasını sağlamıştır. (183)

İstanbul gazetesinin 24 Mayıs 1919 tarihli sayısında kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bir mektup yayınlanmış ve bu mektupta cemiyetin propagandası yapılmaktaydı:

"Aldığımız Mektuplardan:

İngiliz Muhibleri Cemiyet-i Muhteremesine

Muhterem Efendiler,

Mütareke için Mondros limanına memurlarımız gittiği zaman bildiklerime birçok lakırdılarla mütareke şeraitiyle vakit geçirilmeyip İngiliz hükûmet-i fahimesinin adaletine ve himayesine iltica ederiz, deyip işin içinden çıkmalıdır dedim. Evet kuyudât-ı tarihiye nokta-i nazarından İngilizlerin bize etmiş oldukları iyilikleri biz Türklerin hiç unutmaması lâzım gelirdi. Ama ne çare olan oldu. Şimdi aklımızı başımıza alıp çaresine bakalım. İngilizlerin Türklere ettikleri iyilikler gelince (184) NapolyonBonapart'tan Mısır'ı alıp tekrar Devlet-i Aliyye'ye iade etmesi, Rusya İmparatoru Birinci Nikola'nın 1853 senesinde İngiltere'ye Memalik-i Osmaniyye'nin Rusya ile İngiltere arasında taksimi teklifine muhalefette bulunması, Kırım muharebesinde Türkiye'nin Rus istilasından halâsı için yapmış olduğu

183 Tarık Mümtaz Göztepe, Osmanoğullarının son padişahı Vahdettin Mütareke gayyasında, Sebil yayınları, İstanbul 1969, s. 360, 361, 362, 363.

184 İstanbul, 24 Mayıs 1335, s.2., Mehmet Demiryürek, İngiliz Muhibleri Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, s.37-38, Mayıs-Kasım 2006, s.77-101.

fedakârlığı doksan üç harbinde donanmasıyla İstanbul'a gelip Rusların İstanbul'a girmesine mümanaatta bulunması gibi vukuatı hiçbir vakit kalbimizden çıkarmamalıyız. Demek oluyor ki İngiltere bizi dört defa düşman istilasından kurtarmıştır. Bu nikat-ı nazardan İngilizler bizim eski dost ve müstahlisimizdirler. Bu ana kadar İngilizlerden bize hiçbir fenalık ve topraklarımıza hiçbir taarruz vaki olmamıştır. Süveyş'ten ta Babül-mendeb'e ve Bab-ül-mendeb'ten Hürmüz Boğazı'na ve oradan Basra'ya kadar Arabistan şibih-ceziresi sevhilinde bulunan adalara bahusus Eminönü'nde Valide Hanı'nın yeri kadar şerefli ve kıymetli olan ve Süveyş ile Bab-ül mendeb arasındaki cadde üzerinde bulunan Farsan adalarına ve bunlar gibi mühim noktaları teşkil eden diğer adalara tecavüz etseydi kim ne diyebilirdi. Fakat böyle ehemmiyetli noktalara tecavüz etmedi. Hatta mezkûr adaların çoğu üzerinde Devlet-i Aliyye'ye tabi olduklarına dair hiçbir alâmet de bulunmazdı. Doğrusunu söylemek lazım gelirse İngiltere hükûmeti cezair-i mezkûre gibi ehemmiyetli nikatın yabancı ellere geçmemesi için Allah tarafından memur edilmiş bir bekçi makamında idi.

Efendim, şunu arz etmek istiyorum ki: Yanlış olarak biz İngilizleri düşman telakki ettik. Pek çok yanıldık. Bari bundan sonra yanılmayalım. İngiliz dostluğuna dört el ile sarılahım. Necatımız ancak İngilizlere dost olmamızla husûle gelebilecek. Görmeyen ve gezmeyen ve tarih okumayan milletdaşlarımızı ikaz edelim. Daha söyleyecek şeyler çok ise de başımızı ağrıtmamak için bu kadar sözü kâfi gördüm. Cemiyet-i muhteremenize aşağıda isimleri yazılanları dahil etmenizi rica ederim muhterem efendilerim.

Kızıltoprak'da Kayışdağı yolu üzerindeki hanesinde mukim Bahriye Koloğalığı'ndan metekaid Bahaeddin Mümaileyhin zevcesi Zeynep ve kerimeleri Şehr-i ziya ve Hadiye ve Sıdika, Göztepe'de Kömür ticaretiyle meşgul Mehmet.”

Said Molla'nın basın yoluyla yaptığı açıklamalar ve izlediği politika doğrultusundaki hareketleri kendisi ve yanında yürüyenlere karşı bir suikastın yapılma-

sına sebep olmuştur. Yapılan bu suikast girişimi “Sahib-i imtiyazımız Said Molla Bey’e alçakça bir taarruz” başlığı altında gazetelerde yayımlanmıştır. ⁽¹⁸⁵⁾

Bu suikast girişiminin sadrazam Damat Ferit Paşa, eski Maarif ve Dâhiliye Nazırı ve Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal ve Adliye Nezareti müsteşarı Sait Molla’yı hedef alması bu kişilerin birlikte hareket ettiklerinin göstergesiydi. Bu üç kişinin ortak noktası da Milli Mücadele aleyhtarlığı ve İngiliz himayeciliğinin şiddetli bir şekilde taraftarı olmalarıydı.

Suikast dolayısıyla yakalananlar başkanlığını halk arasında bilinen lakabıyla Nemrut Mustafa Paşa’nın yaptığı Birinci İdare-i Divan-ı Harb-i Örfiye’de dava edildiler. ⁽¹⁸⁶⁾ Birkaç gün içinde sonuçlanan duruşmalarda otuzbir sanık yargılanmış ve tanıklar idam cezasının yanında değişik cezalarda almışlardır. ⁽¹⁸⁷⁾ Tutuklananlar mahkemede suikast teşebbüsü ve İstanbul’da geniş çaplı gizli bir teşkilat kurmak suçlarından yargılanmışlar haklarındaki karar 11 Haziran’da Vahdettin tarafından onaylanarak, alınan kararlar 13 Haziran Takvim-i Vekayi adlı gazete-
de yayınlanmıştır. Davanın haberleri gazetelerde “Suikastçıların Muhakemesi” başlığıyla verilerek “Suikast mürettiblerinin muhakemesine devam edilmekte ve birkaç güne kadar muhakemelerin hitam edeceği muhakkak görülmektedir.” denilmekteydi. ⁽¹⁸⁸⁾

Kamuoyunda İngiltere lehinde bir hava oluşturmak, okullarda yetiştirilecek öğrenciler vasıtasıyla kalıcı ve daha sağlam bir İngiliz taraftarlığı oluşturmak amacıyla eğitim – öğretim faaliyetlerine de önem verilmiştir. Cemiyetin idare Heyeti, 23 Ağustos 1920 tarihinde yaptığı toplantıda şu kararlar alınmıştır. ”İngilizce

185 İstanbul, 26 Teşrin-i Sani 1918, s.1.

186 Davanın metni için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, C. X, İstanbul 1949, s.2058.

187 Osman Akdere, Damat Ferit Paşa’ya Karşı Düzenlenen Bir Suikast Girişimi Nedeni ve Sonuçları, Atatürk Yolu, Mayıs-Kasım 2000, Yıl 13, C. 7, Sayı: 25–26, Ankara, s.74–77.

188 Alemdar, 10 Haziran 1336, s.1.

öğretimin mekteplerde kabulü, Galatasaray Sultanîsi derecesinde bir Mekteb-i Sultani teşkili, burada İngilizce öğretim yapılması, İngiliz düşmanlığı yapan kitapların değiştirilmesi yönünde çalışmalar yapılarak bu isteğim Hükümete bildirilme kararları.”⁽¹⁸⁹⁾

Cemiyet’in İstanbul Kadıköy Şubesi’nin bir faaliyet haberi Dersaâdet gazetesinde yayınlanmıştır: ⁽¹⁹⁰⁾

“Kadıköy’ünde İngiliz Kolejli

İngiliz Muhibleri Cemiyeti Kadıköy Şubesinden:

İngiliz dilinin yayılması ve umumileştirilmesi için Kadıköy’ünde eski Alman Mektebi binasında bir İngiliz Kolejli açılacaktır. Bu kolej, Osmanlı Dârülfünunu eski muallimlerinden Doktor Niyazi Bey’in idâresi altında İngiliz muallim ve muallimleri tarafından yönetilecektir. Bu yıllık Ana sınıfı ve ilkokul bölümü açılacak ve dil öğrenmek isteyen hanım ve beyler için haftada üç gün ayrıca dersler düzenlenecektir. Eğitim ücretinin her keseye elverişli olabilmesine gayret edilecek ve onbeş güne kadar tamamlanıp hazırlanacak ve eğitime açılacaktır. Kayıt işlemi için Yel değirmeni’nde Rasim Paşa Mahallesi İhtiyar Hey’eti’ne müracaat olunması.”

Sait Molla ve Mustafa Sabri’nin başını çektiği diğer grup, Muhalefet Grubunun yaptığı kongreyi kabul etmemiş, 6 Ekim 1921’de noter huzurunda Pera Palas Oteli’nde yeni bir kongre düzenleyerek yeni bir cemiyet başkanı yönetim kurulu ve yönetim kurulu ile üyelerini denetlemek ve tenkit etmek yetkisine sahip bir Udûle Heyeti seçmiştir: ⁽¹⁹¹⁾

189 Alemdar, 25 Ağustos 1920, s.3.

190 Dersaadet, 21 Eylül 1920, s.4.

191 Musa Çadircı, İngiliz Muhibleri Cemiyeti’ne İlişkin Belgeler, C.I, Antalya 1994, s.75 -79 - 80, Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler, C.II, İstanbul 1986, s. 479-480. Cengiz

“Yönetim Kurulu;

Fahri Başkanlar : Eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi

Daimi Başkan : Eski şura-yı Devlet Azası ve Adliye Müsteşarı Sait Molla Bey

**İdare Meclisi : Eski Şura-yı Devlet Başkanı Rıza Tevfik bay,
Eski Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi,
Eski Dâhiliye Nazırı Cemal Bey,
Islahat Komisyonu Başkanı Safiyüddin Bey,
Darülhikmetül İslamiyeden Hafız İsmail Bey,
Etfal hastanesi Başhekimi İbrahim Paşa,
Üsküdar Belediye Reisi Ahmet Rifat Bey,
Eski Mekteb-i Bahriye Nazırı Sermet Bey,
Tüccar Nemlizâde Besim Bey,**

Udûle Heyeti:

Başkan: Eski Temyiz Mahkemesi üyesi Hasan Fehmi Efendi,

**Üyeler : Eski Meşihat Müsteşarı Cevdet Molla Bey,
Eski İstinaf Cinayet Mahkemesi Başkanı Avukat Reşit Bey,
Eski Beyoğlu Sulh Hâkimi Avukat Ekrem Bey,
Eski Beykoz Hâkimi Avukat İsmail Bey,
Eski Merkez Memuru Abdi Bey,
Avukat Kamuran Bey,
Avukat Hoca Emin Efendi,
Avukat Hafız Sami Bey.”**

6 Ekim 1921 tarihli Kongrede şu kararlar alınarak kamuoyuna ilan edilmiştir:

“1- Müfettiş raporu ve hesaplar tetkik ve kabul edilip bir encümen teşkiline karar verilmiştir.

2- İdare Heyeti tarafından kabul edilen yeni nizamname tetkik edilerek onaylanmıştır.

3- İdare Meclisi ve Udule Heyeti başkan ve üyeleri yapılan seçimler sonucu belirlenmiştir.

4- Şehzadebaşı'nda cemiyetin bilgisi dışında ve kongre adı altında yapılan toplantının, cemiyetimizle asla bir ilişkisinin olamayacağını ilanı ve özellikle kuruluş anında açılan bazı şubelerin henüz kendi idare heyetlerini seçmek için nizamnamedeki şartları yerine getirmek gereği bulunduğundan yetmiş kişilik bir kadroya bile sahip olamadıkları göz önünde bulundurularak, varlıklarının bir hikmeti kalmayan bu şebekelerin, Cemiyet Defteri ve kayıtlarında bir sene önce lağv oldukları görüldüğü halde, bu lağv olunan şubelere mensup kişiler toplantı ve seçime katılmış olduklarından, sözü edilen toplantının kötülüklerin sebebi olduğu hakkında bir beyanname neşri kararlaştırılmıştır.”

"Sait Molla'nın Rezaletleri" başlıklı bir yazıda cemiyet'in şu faaliyeti yer alıyordu: ⁽¹⁹²⁾

"Sait Molla'nın riyasetinde bulunan İngiliz Muhipleri Cemiyeti, akdettiği bir ictimada Merkez-i Umûmî mührüne İngilizce ibareler ilave edilmesini ve mekteplerde İngilizce tahsilinin mecburi olmasını ve tedrisatı kamilen İngilizce olmak üzere leyli bir mektep açılmasını taht-ı karara almış ve bu kararlarını Hükümete bildirmiştir."

192 Açıksöz, 9 Eylül 1920, s. 4

İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin ilk kongresi 16 Temmuz 1920'de yapılmıştır. (193) Bu kongrede yapılan seçimlerle yeni bir yönetim kurulu seçilmiştir:

“İngiliz Muhibleri Cemiyeti 1336 senei Umumi Kongresi, İstanbul ve civarında olan bilcümle şubeleri murahhaslarından teşekkül ederek, nizamnameye uygun intihabat icra olunup, yeni yıl İdare Meclisi Heyetine ittifakla şu kişiler seçilmişlerdir:

Fahri Başkan: Ziraat Bankası Umum Müdürü Kamil Paşazade Şevket Bey,

Birinci Başkan: Adliye Müsteşarı Sait Molla Bey,

Fahri İkinci Başkan: Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Reisi Enver Bey,

Fahri Üyeler: Darül Hikmet-ül İslamiyeden Şerif Saadettin Paşa,

Adliye Nazarı, Ali Rüştü Efendi,

Ayan Meclisi İkinci Başkan Aristidi Paşa,

Ayan Meclisi üyelerinden Azaryan Efendi,

Eski Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey,

Eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey,

Padişahın Yaveri Kiraz Hamdi Paşa,

Cinayet Mahkemesi Birinci Başkanı Arifî Bey,

İstanbul Valisi Abdullah Bey,

Eski Mabeyncilerden Faik Bey,

İstinaf Müdde-i Umumisi Cevad Bey,

Darülhikmet'ül İslamiye Üyesi Hoca Rasim Efendi,

Daimi Üyeler: Eski Şura-yı Devlet Başkanı Rıza Tefvik Bey,

Ayan Meclisi Başkan Vekili Vasfi Bey,

Posta ve Telgraf Umum Müdürü Refik Halid Bey,

**Eski Selanik Valisi Mehmet Nazım Paşa,
 Eski Mabeyncilerden Reşit Bey,
 Eski İşkodra Valisi Safiyüddin Bey,
 İstanbul Belediye Başkan vekili Salim Paşa,
 Darül Hikmet'ül İslamiyeden Hafız İsmail Efendi,
 Rüşumiye Cemiyeti üyelerinden Leon Bey,
 Şirketler Komiseri Nebil Bey,
 Sadrazam Halil Rifat Paşazade Ahmet Rifat Bey,
 Medresetül Kuzât Müdürü Hoca Münir Efendi,
 Emekli Bahriye Albayı Sermet Bey,**

**Müfettiş: Beykoz ve Paşabahçe Şubeleri Başkanı Abdi Bey,
 Genel Merkez: Cağaloğlu'nda Hasan Fehmi Paşa Konağı.”**

Cemiyetin 2 Eylül 1920'de yaptığı toplantıda İstanbul ve çevresindeki şubelerin geliştirilmesi, şubelerdeki üye kayıtlarının yenilenmesi kararları alınarak cemiyetin siyasetle uğraşmaması gerektiği yönünde görüş birliğine varılmıştır. (194)

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda yaşanan iktidar kavgalarının cemiyete de yansması, seçilen bu yönetim kurulu üyelerini ve faaliyetlerinin yetersiz bulunması gibi nedenlerle cemiyet içinde iki grubun meydana gelmesine sebep oldu.

Miralay Sadık ve Gümülcineli İsmail Beylerin başını çektiği Muhalefet Grubu düzenlenen bu kongreye rağmen yeni bir kongre düzenledi. (195) 9 Eylül 1921 tarihli Kongrede Yönetim Kurulunda yer alan üyelerin isimleri şunlardı: Miralay Sadık Bey, Gümülcineli İsmail Bey, Hoca Vasfi Efendi, Hoca Rasim Avni Efendi, Mısırla Kaptan Lütfi Bey, Şebinkarahisar Mebusu Feyzi Bey, Evrenoszade Sami Bey ve Eski Beyoğlu Mutasarrıfı Sadullah Beydi.

194 Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.III, Ankara 1986, s. 193.

195 Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, C.II, İstanbul 1986, s.479

Kongrede Galatasaray Sultanisinde İngilizce öğretim yapılması, okullarda İngilizce öğretimin kabul edilmesi, cemiyet mührünün Türkçe ve İngilizce olarak değiştirilmesi, kimlik kartlarının değiştirilmesi, okutulan kitaplarda dine aykırı İttihat Terakki'yi öven, İngiliz düşmanlığı içeren kitapların değiştirilmesi kararları alındı. (196)

Cemiyet, diğer cemiyetlerle de ilişki içine girmiştir. Bunlar arasında en etkili Hürriyet ve İtilaf Fırkasıdır. Cemiyet ile Hürriyet ve itilaf Fırkası arasında yakın bir ilişki vardı. Cemiyetin yöneticileri ve üyelerinin büyük çoğunluğunun Hürriyet ve itilaf Fırkası mensuplarında olmasının yanı sıra, cemiyetin şubelerinin Hürriyet ve itilaf Fırkasının şubelerinin bulunduğu yerlerde açılmış olması da dikkat çekicidir. Sait Molla, Rıza Tevfik, Şehremini Cemal Paşa, Gümilcineli İsmail, Mustafa Sabri, Adil ve Mehmet Ali Beyler her iki teşekkülde de görevler almış kişilerdir. Bolvadin'de görev yaptıktan sonra Çanakkale taraflarına tayin edilen bir kaymakam hem cemiyet, hem de parti üyesi olarak çalışmıştır. (197) İki teşekkül arasındaki ilişki İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi olan devlet memurları kanalıyla sağlanmıştır. (198) Hürriyet ve itilaf Fırkası Reisi Miralay Sadık Bey'in şu sözlerine bakıldığında fırkanın da aynı şekilde İngiliz mandası taraftarı olduğu anlaşılmaktadır: "...yeryüzünde bir unsur-u müsalemet olmaya çalışarak zavallı milletimizden başka Hindistan'daki dindaşlarımızda menfaati namına Devlet-i Aliye'nin kadim ve tarihi hayırhahı bulunan muazzam bir devletin mevcudiyet-i milliye ve siyasiyemizi muhafaza etmek suretiyle müzaheret ve muavenetini temine çalışmanın muvafık olacağı mütalaasındayım." (199)

196 Alemdar, 25 Ağustos 1920, s. 3.

197 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1474, Gömlek No:10, Tarih: 08.05.1337, Katalog Sıra No:845.

198 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14180, 14485. TİTE Arşivi K 58 Belge No. 36'da İngiliz Muhipleri Cemiyetine mensup olan Hasköy merkez memuru ile baş komiserinin Hürriyet ve İtilaf Fırkası Hasköy şubesiyle irtibat görevini yerine getirdikleri görülmektedir.

199 Kadir Kasalak, Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi, Ankara 1993, s.102; Tayip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne, TTK

Ağustos 1921’de Hoca Halid Bey ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyelerinden Hürriyet ve İtilaf Şubesi Başkanı Hafız Halid Bey ve Bafıralı Yüzbaşı Ali tarafından kurulan Himaye-i Vatan Cemiyeti hakkında M.M. raporlarından başka bilgi bulunmamaktadır.

Sait Molla'nın Robert Frew'a 4 Kasım 1919 tarihli mektubunda birkaç gün sonra verilen talimatlara uygun olarak gerekli tertibat alacaklarını, yalnız Kürdistan'a gönderilecek çeşitli arkadaşlar için büyük bir ödeneye ihtiyaç duyulduğu bilgileri aktarılmaktaydı. İngilizler böylece İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nden yararlanarak Kürt komitelerine yardım etmeye ve kendi ajanları ile Kürt direnişini örgütlemeye çalışmışlardı. ⁽²⁰⁰⁾

İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Karakol Cemiyeti'nin içine de girmiş ve bunların sayesinde casuslarını Anadolu'ya geçirmiştir. ⁽²⁰¹⁾ İngilizler Milli Mücadele döneminde görevlendirdikleri casuslarını dahi cemiyet vasıtasıyla Anadolu'ya geçiriyordu. ⁽²⁰²⁾ Anadolu'da devam eden Milli Mücadele üzerinde sürdürdükleri istihbarat çalışmaları sonunda Karakol Cemiyetince İstanbul'dan Anadolu'ya gideceklere verilen itimatnameleri ele geçirmişlerdir. ⁽²⁰³⁾

Sait Molla'nın durmak bilmeyen bu faaliyetleri karşısında onu cezalandırmak görevini üstüne alan Karakol Cemiyeti, İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin bina-

Basımevi, Ankara 1959, s. 111 – 113; Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919 – 1920, Giresun 1972, s. 51- 52.

200 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14295, 14302, 10895/140.

201 Cengiz Dönmez, a.g.e., s.182

202 Cengiz Dönmez, a.g.e., s.183M. Sagir'in faaliyetleri için ayrıca bkz. Feridun Kandemir. İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar, İstanbul 1964, s. 142–143.

203 Mesut Aydın, Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, İstanbul 1992, s.41.

sının Fehmi Paşa'ya ait olması nedeniyle bu bina yerine, Sait Molla'nın evini yakmışlardır. (204)

204 Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara 1991, s. 127, 128, 129.

V. BÖLÜM: İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ'NDEKİ ÇÖZÜLME VE CEMİYETİN SONA ERİŞİ

1- İngiliz Muhipleri Cemiyetinde Çözülme

Cemiyet 1920 yılının sonlarından itibaren İstanbul'daki etkinliğini kaybetmeye başlamasıyla birlikte diğer cemiyetlerle olan ilişkilerinin artmasını sağlamıştır. Bu cemiyetlerden biri de İla-yı Vatan Cemiyeti'dir. ⁽²⁰⁵⁾ Kasım 1919 da kurulan İla-yı Vatan Cemiyeti'nin başkanlığına Yahya Adnan Paşa, İkinci reisliğine ise Meclis-i Maarif-i Kebir azasından Rasih bey getirilmiştir. Cemiyet mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yardımı ile kurulmuştur. Kurucuları arasında Kiraz Hamdi Paşa, Sait Molla, Kürt Fehmi, Yüzbaşı Ali Gazi, Şinasi Kolağası Yasin Bey, Levazım Reisi Binbaşı Arap Asım vardır. Padişahla işbirliği içinde çalışan cemiyet yalnız saltanat ve hilafete faydalı olacak bir veya birkaç devletle iyi ilişkiler kuruluncaya kadar çalışacağını belirtmiştir. ⁽²⁰⁶⁾

9 Eylül 1921'de İla-yı Vatan Cemiyeti Şehzadebaşı'ndaki genel Merkezinde İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin bir toplantısı yapılmıştır. ⁽²⁰⁷⁾ Bu toplantıda üyeler İngiliz bayrağını ayakta selamlamıştır. Toplantıda yapılan görüşmeler sonucunda yönetim kuruluna Sait Molla seçilememiştir. ⁽²⁰⁸⁾ Bu da cemiyetin İngiliz Muhipleri ile iç içe yer aldığını göstermektedir. Sait Molla'nın görev yaptığı bu cemiyette etkili olamaması ile birlikte İngiliz Muhipleri Cemiyeti üzerindeki etkisini de kaybetmesine neden olmuştur.

205 TİTE Arşivi, K. 39 F. 14321 İla-yı Vatan Cemiyeti'nin kurulması sarayda yapılan bir toplantıda kararlaştırılmış, ancak tarihi kesin bir şekilde belli değildir. Sarayda yapılmış olan bu toplantıya Kiraz Hamdi Paşa, eski Bursa valilerinden Ziver Bey, Yahya Adnan Paşa, İsmail Hakkı Bey katılmıştır. Toplantıda Cemiyetin adı kararlaştırılarak, katılanlar padişaha bağlılıklarına yemin etmişlerdir.

206 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14316

207 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14326

208 TİTE Arşivi, K.39, F. 14325.

Sait Molla'nın başkanlığında Yahya Adnan'a bağlı siyasetle uğraşması için bir hayır cemiyeti kurmayı planlamışlardır. ⁽²⁰⁹⁾ İla-yı Vatan Cemiyetine ait son rapor 17 Kasım 1921 tarihlidir. ⁽²¹⁰⁾

Bu gelişmeler devam etmekle beraber cemiyetin ve çalışanlarının propagandaları da devam etmekteydi. Örneğin Rahip Frew İstanbul'da İngilizler lehine bir hava yaratılması için Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ni kurarak her hafta 20 koyun kestirip fakirlere dağıttırmıştır. ⁽²¹¹⁾

Cemiyetin ittihatçı düşmanlığı had safhada olmuştur. ⁽²¹²⁾ Sarayla sürekli yakın ilişki içinde olan Sait Molla, Damat Ferit'in haberi olmadan Prens Sebahattin'i sadrazam yaptırmak istemiştir. Ancak Prens Sebahattin'in görüşlerinin cumhuriyetçiliğe yönelmesi onu başarılı kılamamıştır. ⁽²¹³⁾

Sait Molla, Kiraz Hamdi ve Levazım Reisi Arap Asım'ın İla-yı Vatan'dan ayrılması cemiyetin 1921 Eylül ve Ekim aylarında yapılan kongrelerinin olaylı geçmesine neden olmuştur. ⁽²¹⁴⁾ 9 Eylül 1921'de yapılan toplantıda yönetim kuruluna Sait Molla seçilemedi. ⁽²¹⁵⁾ Bunun üzerine Sait Molla kongreden şube reislerinin haberi olmadığını söyleyerek Dâhiliye Nezareti'nden yeni bir kongre yapılmasını istemiştir. 6 Ekim 1921'de Perapalas salonlarında noter huzurunda yapılan oylama ile Cemiyet'in yönetim kurulu seçildi. ⁽²¹⁶⁾ Bu seçimlerde Adliye Müsteşarı Sabıkı Sait Molla 39 oyla reis-i daimi olarak seçilmiştir.

209 TİTE Arşivi, K. 39, F. 10887

210 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14354

211 Selahattin Salışık, Kurtuluş Savaşı'nın gizli örgütü MM. Grubu Hürriyet, 5 Eylül 1972

212 Alemdar, 27 Mayıs 1335, s. 1

213 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14304

214 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14305

215 TİTE Arşivi, K. 39, F. 14325, 10.9.1921 tarih ve 455 nolu yazı.

216 TİTE Arşivi, K. 39 F. 14190, 14468–14469, 16454 Yönetim kuruluna seçilen üyeler, aldıkları oylar ve görevleri için bkz. TİTE Arşivi, K. 39, F. 14178

Cemiyet 6 Ekim tarihli kongresinde Eylül kongresinin fasid olduğunu, kongredeki bazı şubelerin heyet-i idarelerini intihab etmek için nizamnamede bulunması gereken 70 kişiye dahi sahip olmadıklarını belirtilerek, bu şubelerin cemiyetin defter ve kayıtlarında lağv oldukları bildirilmekteydi. (217)

Cemiyetin 6 Ekim tarihli kongrede seçilen yönetim kurulu saray tarafından kabul edilmemiş, Kasım 1921'de yapılan toplantılara Sait Molla'nın başkanlığı kabul edilmemiş onun yerine Beyoğlu mutasarrıfı Saadettin bey başkanlık etmiştir.

İlâ-yı Vatan Cemiyeti Reisi Yahya Adnan Paşa'nın söylediği gibi (218) İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile tam bir fikir birliğindeydi.

İlâ-yı Vatan Cemiyeti yöneticileri 17 Ekim 1921'de Padişaha müracaat ederek, Anadolu Hareketine karşı birlikte mücadele etme teklifinde bulunmuştur. (219)

Programını 5 Kasım 1919 günü Harbiye Nezaretine vererek kuruluşunu gerçekleştiren Askeri Nıgehban Cemiyeti'nin kurucu ve idarecileri arasında Kiraz Hamdi Paşa, Erkan-ı Harb Miralaylarından Refik Bey, Topçu Binbaşı Çopur İsmail Hakkı, Kiraz Hamdi Paşa'nın yaveri yüzbaşı Kemal, Filibeli Tahsin, Köse Muhittin, Mütেকaid Tayyar Paşa bulunmaktaydı. (220) Üyelerine ve yaptıkları faaliyetlere bakıldığında bu cemiyetin de İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin faaliyetleri arasında paralellik olduğu görülmektedir. Cemiyet mensubu bazı üyelerin adları Bozkır ayaklanması, Aznavur isyanı ve Düzce olaylarında da geçmiştir. (221)

217 TİTE Arşivi K.39, F. 14178/2

218 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.481, Gömlek No:176, Tarih:20.11.1337, Katalog Sıra No:9497.

219 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1.480, Gömlek No:71, Tarih: 17.10.1337, Katalog Sıra No: 8721.

220 TİTE Arşivi, K. 39, F. 16504

221 Bülent Çukurova, M.M. Grubu Haberalma raporlarında grup faaliyetleri ve bazı zararlı cemiyetler, Doktora Tezi, Ankara 1989.

İngilizlere baskı yaparak Damat Ferit ve Kiraz Hamdi'yi sadrazam yapmak amacıyla olan cemiyet ⁽²²²⁾ yine 1919 yılı sonlarında İngiltere'nin isteği ile 30 kadar Nigehbana subayın Trabzon ve Samsun'da Hıristiyanlara karşı bir mezalim hareketi yapacağı bahanesi yaratarak İngilizlerin burayı işgal edeceği tertibatı Heyet-i Temsiliye tarafından XI. Kolordu Kumandanlığı ile Canik Mutasarrıflığına bilgi verilmiştir.

Askeri Nigehban Cemiyeti giderek etkinliğini kaybetmiş ve 1922 Mayısında cemiyetin bazı önemli üyeleri tutuklanmışlar ve bu üyeler “hükümeti değiştirme” amacıyla cemiyet kurmalarından dolayı yargılandılar. ⁽²²³⁾

İngiliz Muhibleri cemiyeti ile gerek politika gerekse yaptıkları faaliyetler doğrultusunda benzerlik gösteren cemiyetlerden biri de 19 Şubat 1919 tarihinde kurulan Teali İslam Cemiyeti'dir.

Teali İslam Cemiyeti 14 Mart 1921'de yaptıkları toplantıda İngiliz istekleri doğrultusunda kararlar alınmıştır. ⁽²²⁴⁾

Cemiyet mensupları Yunanlı ve İngilizleri göstererek “galip silahların arkasında bir uygarlık dehası bulunduğunu, bu deha ile İslamiyeti birleştirmenin en önemli ödev olduğu” söyleyerek ⁽²²⁵⁾ sulh konferansında İngilizler İslam Dünyası üzerindeki amaçları doğrultusunda karar alınmasını politika olarak benimsemişlerdir. ⁽²²⁶⁾

222 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1988, s. 504-505.

223 Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, C.I, İstanbul 1986, s. 344-345

224 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:1745, Gömlek No:104, Tarih: 14.03.1337, Katalog Sıra No:127.

225 Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, C.II, İstanbul 1986, s. 382-385

226 TİTE Arşivi, K.39, F. 14710.

İngiltere'nin politika ve amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı İngiliz Muhibleri Cemiyeti bu doğrultuda Falhiyat Cemiyeti ⁽²²⁷⁾ emniyet mensuplarınca kurulmuş olan Türk Zabıta-i Hususiye Teşkilatı ⁽²²⁸⁾ ile ilişkilerde bulunmuştur.

Said Molla'nın Rahip Frew'e yazdığı 4 Ekim 1919 tarihli onbirinci mektubunda "Kürt Teali Cemiyetindeki yakın dostlarımızla görüşüm. Birkaç gün sonra verilen talimat çerçevesinde Kürt Aşiretlerini harekete geçirmek için doğu illerine gideceklerdir." ibaresi bu cemiyetinde İngilizlerce amaçları doğrultusunda kullanıldığını gösteren bir kanıttır.

2. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin Sona Erişi

Son kongrelerini Miralay Sadık ve Gümülcineli İsmail hizibinin 22 Eylül 1921'de yaptıkları kongreye karşılık, 1921 de Mustafa Sabri ve Sait Molla hizibi yönetiminde olan ve fahri başkanlıklarına eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Kamil Paşazade Şevket Bey'i, Daimi başkanlığa Sait Molla'yı, Yönetim Kurulu üyeliklerine: Rıza Tevfik Bey, Darü'l-hikme üyelerinden Hafız İsmail Efendi, eski şehremini Selim Bey ve tüccardan Nemli-zâde Besim Beyleri seçen İngiliz Muhipleri Cemiyeti milli mücadelenin başarısı ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın akıbetine uğramıştır.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin giderek etkisini kaybetmesi üzerine Rahip Frew son bir çırpınışla İngiltere'nin propagandasını yapması için "İncil Cemiyetleri" ve "Genç Hıristiyanlar Birliği"ni kurmuştur. 1921 Aralık ayında da "Genç

227 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1745, Gömlek No:86, Tarih: 20.11.1336, Katalog Sıra No:39.

228 ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 1.474, Gömlek No:4, Tarih: 28.04.1337, Katalog Sıra No:547.

İslamlar Cemiyetini” Çarşıkapı'da Medrese Sokağı'nda 2 numaralı bina merkez olarak kurmuştur. (229)

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması üzerine özellikle Ali Kemal'in 18 Kasım 1922'de linç edilmesinden sonra bir kısmı İngilizlere sığınmışlar, bir kısmı da yurtdışına kaçmışlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından vatana ihanetleri sabit görülen "Yüzellilikler" listesinde İngiliz Muhibleri Cemiyeti yöneticileri de bulunuyordu. Bu yöneticiler: Sait Molla, Hafız İsmail Efendi, Rıza Tevfik, Miralay Sadık, eski Şeyhülislam Mustafa Sabri, eski Evkaf Nazırı Vasfi Hoca, Yaver-i Has Kiraz Hamdi Paşa, eski Dâhiliye Nazırı Adil ve Mehmed Ali Beyler, Çerkez Ragıp, Refik Halit (Karay), Refi Cevad (Ulunay), Gümülcineli İsmail Ali Rüştü ile Cemiyetin işbirlikçilerinden Çerkez Ragıp ve Zeynel Abidin. (230)

M.M. grubu Hamid Bey adlı elemanını bu cemiyete girmeyi başarmıştır. Cemiyet propagandaya yönelik kurulmuştur. Rahip Frew'un bu çırpınışlarına karşın Sait Molla'da "Yüzellilikler" listesine girdikten sonra Romanya'ya kaçmış, yurt dışında da çeşitli olaylara karışmıştır. (231) Aynı zamanda Recep Peker'e Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi muhalifleri yararına Mısır'da gösterilen faaliyetleri haber vererek kendini temiz göstermeye çalışmıştır.

Sait Molla yurtdışına sürgüne gönderilmesine rağmen faaliyetlerine devam etmiş, buradan Recep Peker'e Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na Mısır'da gösterilen faaliyetlerini anlatan iki mektup göndermiştir. (232)

229 Cengiz Dönmez, Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.181.

230 İsmail Soysal, 150'likler, Gür yayınları, İstanbul 1988, s. 25 – 32.; Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 132 – 137., Cengiz Dönmez, Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 183, 184.

231 İlhami Soysal: 150'likler, İstanbul 1985, s. 152.

232 Mektupların metni için bkz. Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 141 – 143.

SONUÇ:

Batılı devletlerin emperyalist politikaları sonucu başlattıkları I. Dünya Savaşı sonucunda zaten yıpranmış olan Osmanlı İmparatorluğu müttefikleriyle birlikte yenik sayılmış ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekenâmesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Bir ateşkes anlaşmasından çok barış anlaşması niteliğinde olan bu anlaşmanın şartları çok ağırdı. Anlaşmanın uygulanmasıyla başlayan işgaller karşısında çözüm çareleri aranmaya başlandı. Milli direnişi anlayamamış ve kaderlerini İngilizlere bağlamış olanların başında Sait Molla vardır. Sait Molla, 20 Mayıs 1919'da beyannamesini Dâhiliye Nezaretine vererek İngiliz Muhibleri Cemiyeti kurmuş bulunmaktadır.

Kurulmadan önce Rahip Erew ile Sait Molla'nın işbirliği içinde çalışarak bir ön çalışma yapmışlar, çalışma sonucunda da aldıkları talimat doğrultusunda harekete geçmişler, dönemin Cemiyetler Kanununa uygun olmamasına rağmen Cemiyeti kurmuşlardır.

Çalışmanın giriş bölümü İngilizlerle ilk ilişkilerden başlayıp Mondros Mütarekesine kadar olan kısmı içermektedir. I. Haçlı Seferi ve Niğbolu Muharebesi ile başlayan ilk ilişkiler, ilerleyen zaman boyunca meydana gelen işgaller ve bu işgallerde İngiltere'nin yaptığı faaliyetleri kapsamaktadır.

Birinci bölümde Mondros Ateşkes Antlaşması doğrultusunda başlayan işgaller karşısında ülkede meydana gelen kurtuluş arayışları incelenmiş ve bu arayışlar doğrultusunda ortaya çıkan manda ve himaye konusunun basında yarattığı tartışmalara da ikinci bölümde değinilmiştir.

Üçüncü bölümde Mustafa Kemal'in İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne bakışı ve ilişkisinin değerlendirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin, üyeleri, tüzük ve yönetmeliği, faaliyetleri konularını içermektedir.

Son bölümde ise Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasıyla birlikte cemiyet içindeki görüş farklılıkları , çözüme ve dağılma süreci incelenmiştir.

Yayınladıkları bildiri ile amacının milyonlarca İslam nüfusu bulunan İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında öteden beri var olan bağları ve dostluğu kuvvetlendirmek olduğunu söyleyen Cemiyet İngiliz himayesi için propaganda yaparak kamuoyu oluşturarak İngiliz himayesini getirmeye çalışıyordu.

Anadolu Hareketi karşısında İngiliz himayesi altına girilmesini isteyen İngiliz Muhibleri, bu amaç doğrultusunda Kürt Tebalı Teali İslam, İla-yı Vatan Hürriyet ve İtilaf Partisi gibi birçok cemiyet ile de işbirliği yapmıştır. Özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubelerinin bulunduğu yerlerde şubeler açarak, bu fırkayla cemiyeti bağımsız düşünmek mümkün olamamıştır.

Gerek İngiltere'den aldığı maddi yardımlar gerekse önemli devlet adamlarının cemiyetin üyesi olması kısa sürede cemiyetin genişlemesine, kök salmasına ve üyelerinin sayısının artmasına yol açmıştır. Bir yandan genişlemeye devam ederken bir yandan da halkın olumsuz etkilenmemesi için “İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin manda ve himaye taraftarı olmadığını” söyleyerek açıklamalarda bulunuyorlardı. Hâlbuki cemiyetin asıl amacı İngiliz himayesini getirmektir.

Ülke içerisinde birçok ayaklanma ve karışıklık çıkararak İngiliz himayesini gerçekleştirmek düşüncesi önünde engel olarak gördükleri Anadolu Hareketinin başarıya ulaşmasında sadece zaman içinde aşılacak bir engel olmaktan öteye gidememiştir. Oldukça stratejik noktalarda meydana gelen ayaklanmalar Anadolu Hareketinin sadece dışarıda değil içeride de zaman ve güç kaybının yaşanmasına sebep olmuştur. Sivas, Bozkır, Balıkesir, Bolu, Bursa, Trabzon gibi memleketin dört bir yanındaki bölgelerde çıkan ayaklanmalarda cemiyetin parmağı vardı.

Cemiyet, Anadolu Hareketi karşısındaki duruşunu sadece ayaklanmalar çıkartarak değil, siyasi ve eğitim öğretim alanlarıyla da sürdürmüştür. Padişah ve birbiri ardına kurulan hükümetlerle yakın ilişki içine girerek son Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılmasında da rol oynamıştır.

Milli Mücadele aleyhinde yayın yapan Türkçe İstanbul, Alemdar, Peyâm-ı Sabah gibi gazeteler yoluyla propaganda çalışmalarını devam ettirmiştir. Böylece bu gazetelerde Ref'i Cevat, Refik Halit, Sait Molla imzalarıyla yazdıkları etkili yazılarıyla dönemin etkili kitle iletişim aracı olan basını kendi lehlerinde kullanmak istemişlerdir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda yaşanan iktidar kavgalarının cemiyete yansması ve Milli Mücadelenin başarıya doğru ilerlemesi sebepleri gruplaşmalara sebep olmuş, yıkılma sürecine giren İngiliz Muhibleri cemiyeti 6 Ekim 1921 tarihinde son kongresini yaparak bir daha toparlanamamıştır.

Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasıyla birlikte üyelerinin bir kısmı İngilizlere sığınmış, bir kısmı yurtdışına kaçmıştır. İstiklal Mahkemelerinde yöneticileri ve bazı üyeleri vatana ihanet suçuyla yargılanarak çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır. Bu yargulanmalar sırasında suçlu bulunarak "Yüzellilikler" listesine giren Sait Molla'da Romanya'ya kaçıp faaliyetlerini sürdürmüşse de bir etkinliği kalmamıştır.

ÖZET

20 Mayıs 1919’da Sait Molla ve beraberindekiler ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşulları fırsat bilerek, üstelik dönemin “Cemiyetler Kanununa” uygun olmamasına rağmen Dahiliye Vekaletine beyannamesini vererek İngiliz Muhipleri Cemiyetini kurmuşlardır.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyelerinin temel fikri, vatanın içinde bulunduğu olumsuz koşullardan çıkarmanın öz kaynaklarla mümkün olmayacağını; kurtuluşun ancak dönemin güçlü bir devletinin (İngiltere) himayesi ile mümkün olacağı idi.

Cemiyetin savunduğu görüşler Milli Mücadeleye gönülden inananlar ve katılanlarca ilgi görmemiştir. Ancak himaye meselesi basın hayatında yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar kısmen de olsa toplumda çalkantılara neden olmuş ve Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasını engelleyememiş, lakin geciktirmiştir.

Milli Mücadelenin başarısı ile ters orantılı olarak, İngiliz Muhipleri Cemiyeti günden güne güç kaybetmiş; 6 Ekim 1921 tarihinde son kongresini yaparak bir daha toparlanamamıştır. Daha sonra ki dönemlerde kurulan İstiklal Mahkemeleri ile “Yüzellilikler” diye tabir edilen cemiyetin kurucu, yönetici ve üyeleri yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmış, bir kısmı da başta Said Molla olmak üzere ülke dışına kaçarak çalışmalarına devam etmiş olsalar da bir etkinlik sağlayamamışlardır.

ABSTRACT

In 20th may 1919, Said Molla and his friend by help of inconvenient circumstance the country in, despite the Associations Law at the time against it, founded the England Friends Association by giving their declaration to Domestic Attorneyship.

The main idea of the England Friends Association members was that the only salvation way of the country is the dominance of a powerful country (England) of the era , but the way of salvation with the self sources would not be able to be enough for them in such hard circumstances.

The people who believed and joined the national struggle by heart didn't show interest to Association's ideas. But the matter of Dominance took part in disputes of the Press for a long time. These disputes caused uneasiness and discussions in society even if it was in a law rate and these couldn't hinder the National Struggle's success but delayed it for a short time.

In reverse rate with success of National Struggle, the England Friends Association lost power and after the last congress in 6th October 1921, it couldn't recover once more. In later times so called "Yüzellilikler" (people with 150) Association and its members and founders were judged by the help of Independence Courts. They got different punishments and some of them escaped to abroad to go on their studies but they couldn't show any efficiency.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi

Gazete ve Dergiler

Türkçe İstanbul

Yeni İstanbul

Alemdar

İleri

Dersaadet

Açıksöz

İkdam

Tarih incelemeleri Dergisi

Belleten

Atatürk Yolu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Tarih ve Toplum

Belgelerle Türk Tarih Dergisi

Kitaplar ve Makaleler

ABALIOĞLU, YUNUS NADİ, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul 1978

ADIVAR, HALİDE EDİP, Türkün Ateşle imtihanı, İstanbul 1962

**AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat, Atatürk Komutan İnkılapçı ve Devlet Adamı Yön-
leriyle, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988**

**AKDER, NECATİ, Milli İrade ve Ordu, Türk Kültürü, Ağustos 1972 C.X, Sa-
yı:118.**

**AKDERE, OSMAN, Damat Ferit Paşa'ya Karşı Düzenlenen Bir Suikast Girişimi
Nedeni ve Sonuçları, Atatürk Yolu, Mayıs-Kasım 2000, yıl 13, C.7, Sa-
yı:25-26, Ankara**

**ARMAOĞLU, FAHİR, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, c.I, (1914-1990), Türkiye İş Ban-
kası Kültür Yayınları, Ankara 1991.**

AKŞİN, SİNA, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1983

ARIBURNU, KEMAL, Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri, Ankara 1951

**ARMAOĞLU, FAHİR, 20. yüzyıl Siyasi Tarihi C.1, 1914-1990, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, Ankara 1991**

AŞKUN, VEHBİ CEM, Sivas Kongresi, İstanbul 1963

**ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL, Nutuk, C.1, 1919-1920, Türk Tarih Kurumu
Basımevi, Ankara 1989**

ATAY, FALİH RIFKI, Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919, Ankara 1965

AVCIOĞLU, DOĞAN, Milli Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e I, İstanbul 1974

AYBARS, ERGUN, İstiklal Mahkemeleri, C. I-II 1920-1927, İzmir 1988

**AYBARS, ERGÜN, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, 2. Baskı, Dokuz Eylül Üversi-
tesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayını, A.Ü.Basımevi,
Ankara 1990.**

- AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA, Tek Adam, Mustafa Kemal (1919,1922), C.II. İstanbul 1964**
- AYDIN, MESUT, Milli Mücadele döneminde Anadolu, Atatürk Yolu, Mayıs 1990, Yıl 3, Sayı 5, C. II**
- AYDIN, MESUT, Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Guruplar ve Faaliyetleri, İstanbul 1992**
- BAĞIŞ, ALİ İHSAN, III.George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki ekonomi Siyaseti, 1760-1815**
- BAYAR, CELAL, Ben de Yazdım, C.VI, İstanbul 1967-1968**
- BAYKAL, BEKİR SITKI, Heyet-i Temsiliye Kararları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1989**
- BAYTOK, TANER, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1970**
- BAYUR, YUSUF HİKMET, Atatürk, Ankara 1963**
- _____ Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri 1- Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Güven Basımevi, Ankara 1963**
- _____ Türk İnkılap Tarihi, C.III, 1914-1918, Genel Savaş, Kısım 4, T.T.K. Basımevi, Ankara 1983**
- BELEK, MEHMED, ORHUN, HAYRI...., Meşhur Valiler, Ankara 1969**
- BIYIKLIOĞLU, TEVFİK, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, Ankara 1955**
- BURÇAK, RIFKI SALİM, Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, 1791-1941, İstanbul 1946**
- BURİAN, ORHAN, Türk – İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1951**
- ÇADIRCI, MUSA, İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne İlişkin Belgeler, Akdeniz Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Dergisi, Antalya 1984**
- ÇUKUROVA, BÜLENT, M.M. Grubu Haber Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler, Ankara 1989, A.Ü. İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi**

- ÇUKUROVA, ÜFTADE, Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz Muhibleri Cemiyeti, İnkılap Tarihi Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, Ankara 1988**
- DEMİRYÜREK, MEHMET, İngiliz Muhibleri Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, s.37-38, Mayıs-Kasım 2006**
- DERELİ, HAMİT, Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler, Anıt Matbaası, İstanbul 1951**
- DÖNMEZ, CENGİZ, Milli Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Ankara 1999**
- EMRE, AHMED CEVAD, İki Neslin Tarihi, İstanbul 1960**
- ENGİNSOY, CEMAL, İngiliz Kaynaklarına göre Atatürk, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.7, Kasım 1990, Sayı:19.**
- ERDEHA, KAMİL, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.**
- EROL, MİNE, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, 1919–1920, Giresun 1972**
- GİRGİN, CEMAL, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, T.T.K. Basımevi, Ankara 1994**
- GOLOĞLU, MAHMUD, 3. Meşrutiyet 1920, Ankara 1970**
- GÖKBİLGİN, M. TAYYİP, Milli Mücadele Başlarken, 2. Kitap, Ankara 1965**
- _____ , Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına (4 Eylül 1919-23 Nisan 1920) 2. Kitap, Ankara 1965**
- GÖZTEPE, TARIK MÜMTAZ, Osmanlıların Son Padişahı Vahdettin Mütareke Gayyasında, Sebil Yayınları, İstanbul 1969.**
- GÜNEŞ, İHSAN, Azmi Milli Yurdu Nizamnamesi, Atatürk Yolu Kasım 1993, yıl 6, C.3, Sayı:12**
- HANIOĞLU, ŞÜKRÜ, Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, İstanbul 1981**
- İĞDEMİR, ULUĞ, Sivas Kongresi Tutanakları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1969**

- _____Heyeti Temsiliye Tutanakları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1975
- İNAL, İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, C. X, İstanbul 1949**
- İNAN, AFET, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1959**
- JAESCHKE, GOTTHARD, Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, Çeviren Cemal Köprülü, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991**
- KANDEMİR, FERİDUN, İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar, İstanbul 1964**
- _____, Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler, İstanbul 1964
- KANSU, MAZHAR MÜFİT, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber, C.II., T.T.K. Basımevi, Ankara 1988**
- KARABEKİR, KAZIM, İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960**
- KARAL, ENVER ZİYA, Osmanlı Tarihi C.V.: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, 1789-1856, T.T.K. Yayını, XIII. Seri No:16/5, Ankara 1947**
- _____, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918–1944), İstanbul 1945
- KASALAK, KADİR, Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993**
- _____, Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Komutanlar Arasında Yazışmalar, Atatürk Yolu, Kasım 1992, Yıl 5, C. 3, Sayı 10
- KELEŞYILMAZ, VAHDET, Bir Kuva-yı Milliye Gazetesine Göre Türk Barışı ve İngiltere, Atatürk Yolu, Mayıs 1997, Yıl 10, C. 5, Sayı 19**
- KIRZIOĞLU, FAHRETTİN, Amerikan Mandasını Kimler İstiyor ve Nasıl Öneriyorlardı, BTDD, 1972-1973, Sayı 67-68, C. XII**
- KISAKÜREK, N. F., Vahidüddin, İstanbul 1968**
- KOCABAŞ, SÜLEYMAN, Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere, Vatan Yayınları, İstanbul 1985.**
- KOCATÜRK, UTKAN, Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-1938, Ankara 1973**

- KURAN, A.B., Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele. İstanbul 1956**
- KURAT, AKDES NİMET, Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952), T.T.K. Basımevi, Ankara 1952**
- _____ ,Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi(1553-1610) T.T.K. Basımevi, Ankara1953**
- KUTAY, CEMAL, Etniki Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı, İstanbul 1980.**
- _____ , Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, İstanbul 1963**
- _____ , Tarih Konuşuyor, Mart 1964, C.1, Sayı 2.**
- KÜRKCÜOĞLU, ÖMER, Belgelerle Türk – İngiliz İlişkileri 1919 – 1926, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara 1978**
- LEWİS, BERNARD, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, T.T.K. Basımevi, Ankara 1994**
- MERAM, ALİ KEMAL, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul 1969**
- MİTHAT, A.H., Hatıralarım 1872-1946, İstanbul 1946**
- NUR, RIZA, Hayat ve Hatıratım, C. III, İstanbul 1968**
- ÖKE, Mim KEMAL, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu, 1918-1926, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.**
- ÖZALP, KAZIM, Milli Mücadele 1919–1922, C. I, Ankara 1971, C. II, Ankara 1972, C.III., İstanbul 1968**
- ÖZKAN, HÜLYA, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetler, (4 Mart 1919-16 Ekim 1920) Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994**
- ÖZKAYA, YÜCEL, Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. IV, Kasım 1987, Sayı 10**
- PRESLAND, JOHN, Deedes Bey, London 1942**

- REY, AHMED REŞİD, Gördüklerim-Yaptıklarım 1890–1922, İstanbul 1945**
- SARIHAN, ZEKİ, Çerkez Edhem'in İhaneti, İstanbul 1984**
- _____, Kurtuluş Savaşı Günlüğü C.1, Ankara 1984
- SELEK, SABAHATTİN, Milli Mücadele 1 Anadolu Harbi, İstanbul 1963**
- _____, Anadolu İhtilali, İstanbul 1981
- SERTEL, M. ZEKERİYA, Hatırladıklarım (1905 -1950), İstanbul 1968**
- SKİLLİTER, SUSAN, William Harborne: İlk İngiliz Elçisi, Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. yıl dönümü), Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 1985**
- SONYEL, SALAHİ R, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I. T.T.K. Basımevi, Ankara 1995**
- _____, İngiliz Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Anlaşması, Belle-ten C. XXXIV, Temmuz 1970
- _____, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995
- _____, 1919 Yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Milli Mukavemet, Türk Kültürü, Sayı 89, Yıl VIII, Mart 1970
- SOYSAL, İSMAİL, 150'likler, Gür Yayınları, İstanbul 1988**
- SÖYLEMEZOĞLU, GALİP KEMALİ, Başımıza Gelenler, İstanbul 1739**
- ŞAHRU, KEMALETTİN, Mütareke Acıları, İstanbul 1930**
- ŞİMŞİR, BİLAL N. Malta Sürgünleri, Ankara 1985**
- _____, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. II, T.T.K. Yayınları, Ankara 1975
- TANSEL, SELAHATTİN, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973**
- TEVETOĞLU, FETHİ, Milli Mücadeleye Düşman Bir Kuruluş, İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı 1, Şubat 1972**
- _____, Gizli Gruplar, Türk Ansiklopedisi, C. XVII

- _____, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991
- TOPUZLU, CEMİL, 80 Yıllık Hatıratım, İstanbul 1951
- TUNAYA, TARIK ZAFER, Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952, İstanbul 1952
- TURAN, ŞERAFETTİN, Türk Devrim Tarihi, 1. Kitap, Ankara 1991
- _____ Türk İnkılabı Tarihi, C.III, 1914-1918, Genel Savaş, Kısım 4, T.T.K. Basımevi, Ankara 1983
- TÜRK – İNGİLİZ İLİŞKİLERİ 1583 – 1984 (400. Yıldönümü), Başbakanlık Basın – Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 1985
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C.II., Kısım 1. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, C.VI., Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974
- TÜRKGELDİ, ALİ FUAT, Görüp İştiklerim, T.T.K. Basımevi, Ankara 1969
- _____Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara 1948
- UZUNÇARŞILI, İSMAİL HAKKI, 19. Asrın Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebetlerine Dair Vesikalar, Belleten, C.XIII
- WALDER, David, Çanakkale Olayı, Çeviren: M. Ali Kayabol, İstanbul 1970
- YALMAN, Ahmet Emin, Gördüklerim ve Geçirdiklerim, C. II, İstanbul 1970
- YAVUZ, ÜNSAL, Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete, T.T.K. Basımevi, Ankara 1990.
- _____, İngiliz ve Fransız Resmi Belgelerinde İstanbul'un İşgalini Hazırlayan Gelişmeler, Belleten C. LVI, Sayı:215-217
- YÜCEKÖK, AHMET, Emperyalizmin Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1838

Ansiklopediler

İslam Ansiklopedisi

Meydan Larousse

Türk Ansiklopedisi

انگلتره و بز

۱۰۰

پوتاه قدر پاشنده كان پوتون ملاكتاره ملكى و منافع وطنى بر علم اداره ايه جهيز دنامه دوشوئمه ملكمزدن نفاذ ايشدر . بر ملكت آمال خصوصى و شخصى تاليف ايدن هر هانكي بر حسك سوبله دكله قضا قلم و علم سياست ايه اداره اولور . باخامه اوزرنده موجود اولان برچوق ماهدات دوله ايه مخصوصى ناميشل اكسپانداين بوغازلر و شرق مسالى اوردو ايه برچوق ديپلوماتلر بشدر برچوق قدر ماميت نهمى حاراكين اوبوغازلر ديهلن اوشدر . ملكلى اولان دولت خاينيك پوتون بر مسالى نظر دته آهوق اداره اولنى منافع حقيقي من ايجابدن دكل ايدى . پوتاه قدر بوغازلر قبال قائلده انگلتره ملك منافع خصوصى اولدىن كابلان نكاه نكاه . قضا عين مسلكه كن منضموده مشرك و ميدانمادى . بز نومان انگلتره ملك بوغازلر و شرق مسالمر اوزرنده كن منافع اهل ايدرسك دانما ايك ضرر فارشوسده قايروق برخيلى : و لك همى كدى شمت حقيقي موى يوق يره فدا ايش اولق و ايكنجيسى : اولورق استانبول گيور . بوندن بوز اوتوز سنه اولده اميرال دوقوروك قوملده اسنده اولورق استانبول گيرمده . اوزمان تليپتده روسه ايجراطورى ايه كورده رك ملكتوزك ادرلنده قسيسنى قرارلديبران تاپولون . استانبولده سنرى بولان سلسلتاي واسطيسه قلسين آماله جاليشوردي . بولونلك صبح وياكلن بر چوق مواجده فارشوسده چار علكسادوك تسليم شان ايدن كورلشدى . استانبولده انگلتره سفيرى سيرا پوتونلك تصاص و تائيتاي ديكلشوردي . آرقى انگلتره باطبع سكوت ايدمزدى .

حاليوك بز هم ليسته كي ايجراطور ملاقتك عايمزده اولهنته بايقوق تاپولونك سفيرى روسيه يي باشزده ماشوروق و حمده منتظر موزدي . اشتراكه رخا انگلتره ملك منافع قيرمه جاليشوردي و اوزرنده بولدهننزا آماجى كسك قائلن قيلدن اولان شوهر كوزك تيجيستنن شكره ك مغلوب و خلسر جيق . حاليوك انگلتره حكومتى بوغازلر ديه بو حركتك سوه مال اولمشدن چكبارك ۱۸۰۹ سنه تاكون تايستنده پوتون دولترك و عايت ايجنى شرطيه حركت واقف مسلك تكرر ايجيكنكي بوغازلر مسعوديه باذات دينايت ايدجيكى بر مقاله نامه ايه قهده ايدنى .

باقى و علم سياسته جهيز بر دماغ و ادارتك راس كارده اولمشدن طولاي اول : او زمان بى تحميم ايجك البقيان دولترك منافعه خدمت ايجنى بولدى . تايبا : بو حركتزه انگلتره دوختاسك بوغازلر گيرمته سيبت وردك . تايبا : بوغازلر مسعودى : او تاريخده منافع ايجابندن اولقه برابر بولك بر ماهده ايه تايبته سيب اولورق عجز موى اعلان ايش بولدى . حاليوك بر ملكته مانده اولان بوغازلر دولر ماهدات ايه دكل و قضا او ملكتك بقوق طبيعى ايجابليه آجيلوت قباير .

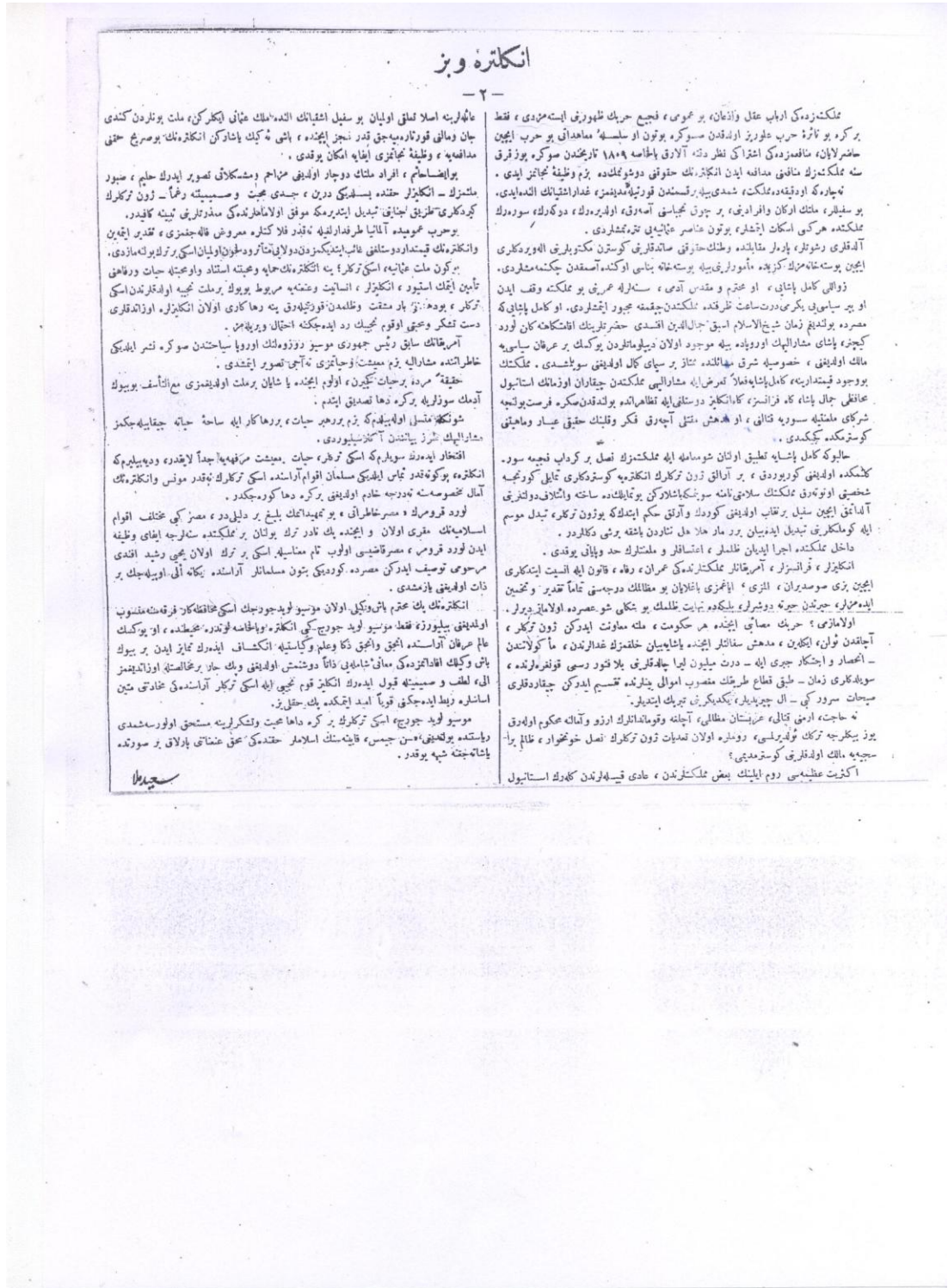
خوسر كدشتن سكره حكومت خاينيك روس ايه عتد ايدنكي خشكار اكسيسى ماهدسى ؛ طبيسته بوغازلر و استانبول روسيه ملك حايسته بر اقدن يته برشكل ساژ كلفدى . قضا انگلتره بنامه ايجز يقدى . لورد پلرستون ۱۸۱۵ مؤخيتك اونيشده چار موى نيولاييه ماهدات ايجي لوندرو مقاله نامه ملك بر ماهدته بوغازلر ملك هر دولت ايجين مسعودى حقوق دول قاعدسى اولق اوزره ملاتيردى و خشكار اكسيسى ماهدتلك حكمتى قلع ايدنى . بر سنه سكره كيزو زمانده فرانسلك ده اشتراك و امنا ايجيكى بو لوندرو مقاله نامه موى بوغازلر مقاله نامه موى تايبه توسم اولورق منافع ايجكانه دينايت ايدن دنك ميجل و عجزم بر شخصيت اولان بويوك وطن پرود ديشه ايشا من حويلك هنيه ۱۸۵۸ مارشلك اوتوزنده امضا اولان پارس ماهده مده بوغازلر مقاله نامه موى تايبا دوج اولورق ايجي روسيه ملك قرد كزده مفاطى حريه بولده بر ماسى و ترسانه انسا ايجامسى نقر ايدن حكومت خاينيك آژ زمانده انگلتره موى كوشوردي سيبتن تيجيه مفيد و خارجه ايكشاف ايشدى . حتى پارس مؤخره انگلتر موشورى ايك نيولايى استحكامات و ترسانه ايجي مدم ايشى ييه كلفه قائلدي . فقط بريدت سكره بوشويتن پنه دكشدى . اوزمان برنيس غورچاقرف فرشتن استفاده ايدرك

قره دكزده كيتداي رف ايشدر ميبلى . شوقدرك انگلتره بوغازلر مقاله نامه ملك حكمتى بكار دولتره قبول ايشدردي . كوريلوروك بز علسر بر ميرات بدى كي كوزلك ايشديكي و ايدلورده قوشارق برشان اولور كن دانما انگلتره بى تخليه ايشوردي انگلتره ملك سوك مهم موقوعه طقس اوج عايمز سنده پك باوز اولورق قبال ايدنى . ايجوله امضا ايدن ماهده نامه ده حدود موى آياستلوسدن كسك راضى اولدازن حاله برين قولفر وسنده انگلتره و بى زدن چوق مفاقه ايدرك او آياستلوسده كيسان حدودى ايشوردرله و بوست هر سكره قدر اوزلدى . قولفرده لورد ساليشوردي و بيقولفدى كوزلر و انگلتره دن زاده حكومت خاينيك مرضى نلن ايدلردى . بز بر ماولوتلرده قدرى بيه ملك و لك سوكر ا بر نهاد اسلامه ذهنى ايه اورتيه چقان زون ترك و انگلتره ملك حياسته و قاته صوصامشاردى . لكن بو قسطه بيقوق ايدلدره كه اوله انگلتره عايمه حركتمز منضمرا جهيل و صوفوتك ايجاسيه ختلف سترلك و باخوس سوك زمانده بارون مارشلك ايفالايه وقوعه كلفدى . چونكه اوردو ايجي موده يمان و سى كورن ادر ايدى . اوزمانلر بوراده پشته بر عيط ايجنده موى رحايت كيجيروردي . قضا زون ترك راسيا سى بولده كلفدى . انگلتره مابه تيمده اوردو بويوردي . بو خولق ترك حرب زمانده ديدمعل ايشدين علم و اعشارى ايه چالغقرى بارلره پك كوزل كوسيدى كه بو سياستى منافع شخصه تايبن قسدا ايشار ايدلدر . بو مدهش و قيب اجراس و زون تركلر عقالنده بر شوش حصوله كيت مشدى . بوقدر ماهدله تحكيم و تايبن ايدن بوغازلر آياستلوردي و قوملده اسى بر آده لمان فون زاندرسه تسليم ايدورديلر و ده طوعه موى بوغازلر استانبول ايه برابر آانتره بركم جرائنده بولديلر . كند بويته بر آز عاقلانه نصيحت ايدلره انگلتره ملك دشمن حيايت اولان روسيه ايه ائاق ايدنكي سوبلديلر . حاليوك زمان و روسيه كيرت ائايتاي جيقار مشدى . مقدراتى به انگلتره دن آريه مازدى . ذرا آلتايا ملكتوزده تايبن ايدنكي شمشور فر ايجازيه قويه بغداد ايشازرى ده بو لورجه ايشازت و مساعدا ت ايه ملكتوزدن جيقامى اوزره چكركا موى اكه آشفدى و ائان تحكمنك باشنده روس شهكسى نظر دته آله موزدى . بى ايجيزه كيزد هر آن قايىر ايكده بولان بردش و ديكرى آيا كلسى لمحوظ اولان بر خصم . بويه اولقه برابر نلقه بر نظره روسيه توسع ايدن ايكشافات و ترقيه كوره عناصر مختلفه دن ميشكل اولان بويولنده بر اقرايب و ايجلايك طيلو و ايدجيكى كومر كده پك كوچلك چكيزدى . خصوصيه اوقدر واسع بر روسيه اويوكاكي و اوچكى ايه ايشالامزدى .

غرضت سوبلوروم . بز زون ترلاره كي دماغ هر مدول فكر اداردن محروم ايدى . قوجه خليل پك توفانلر قسطه سده كي مهود نلقه ت ايدى . انگلتره ملك بز اولان ماولتلىرى و كدى منافع متضامن اولدني سويك جشارتنده بولدى . بوى بر خارجه نظرى دكل و اوردو اوتوزلر ديه كي بر متر دوله ميه سوبلدمزدى . بز دولتك كدى منافع قسطلندن حرك ايجى و اومتقنر اشتراك اولان دولترده او دولته توحيد و تترك مساعى ايجك ميجوروتده قلسى لك ايسط بر قاعده دوليدور . بو ذمئيلره اوردو ايجلر حيت ايسه ييه بز ايجيزه ايسه ادماره افسندينز ايجين كوزلر كيز . نهايت ايش بر درجه كلسيك بوزون موى ملكتك بون شميل قرا . اسامه حكوم ايدنك شكره ايجي جنونلره كورين بر جرات و اشتهاي سامانه ايه حربه آتليلر . نهايت ملكلى اقتاض حاله كيردي و طالعك تصادفه بايك سوك تقعه امداد موى بختلر ايجنده . يه انگلتره بولسيور و شايد ائانلر حرق قازانويده پوتون دنيا ايه برابر بى دخي تحكلىرى آده آلسه بيلر بو دوت سنه طرفه كوردكلر منله تايبدره كيجار موى . پاز موى . اخلارقى و حيايتى ائزون آلاجق و ملكتولرته سينا بوق چكركه كي ائالوقيه آين ايدن ائانلر ائى نهايت سكان سنه سوه اوه كرايه ترك عرفتى كركدن قلع و باغ ايش اوله بيقردى . انگلتره بى مغلوب ايدرك ايجازيه كيرش ايسه بى بى بومايت مدهش من قوزلومشدر .

سجده

Said Molla'nın Yeni İstanbul Gazetesinde 9 Kasım 1918 tarihinde yazdığı "İngiltere ve Biz" başlıklı makalesi.

Said Molla'nın Yeni İstanbul Gazetesinde 11 Kasım 1918 tarihinde yazdığı "İngiltere ve Biz" başlıklı makalesi.

نومرد ۸۱۱۱

مؤنوردن [۰]

انگاتره وتورکيا

۲

برنجی مساله مترك سوکارنده (Mandati) نيابت ووكالت مساله سندين بر نيده بحث ايش ، بونك دولت عثمانيه ايچون قابل تطبيق اوله به چيني بيان ايله مشي ايدك . پارسده انشاء ايش اولان قوميبيون ، خلافت اسلاميه ي حائز اولان دولت عثمانيه نك تشكيلات عضو و اداره مساله اليه وانف دكل ايلدي . آنك ايچون مسالك عثمانيه ده نيابت وياخود و كالتله اداره امور ماده سني موضوع بحث ايتديلي . حالوكه بونك نك مضايف حقيقيسي ، هئاي ظاهر سندين دهنا فنا ايدى . عادتاً برفراغ اتصال ديك ايدى . قوميبيونو شو ايشامان برفراغ ، خلافت اسلاميه ماده سي ، نيابت ووكالتله ديك بر دولت مداخله مسه اصلا و قلعاً منعمل ديكور . يسه خلافتك شرالطندين ايكنبيسي ده نيافته نك مصالح و منافع اسلاميه ي حفظ و مبيات بده بيله بلك بر قدرت و افوت مالك اولاسيدور . بو ايچ شرمط بر برينك لازم غير مفاريدور . زيرا نيابت ووكالت اولان برده قدرت و قوت اوله مازك مصالح مسلمين حفظ و مبيات ايديله بلسون . يسه خلافتك اوچنچي شرمط خليفه نك بالئس مالك ادراك و اهليت اولاسيدور . بو شرمط ايسه ديكور ايچ شرمط اتمام و اكامل ايدور .

خلاندن سوكره برده حاكيت اهالي و ملت اصامي واردور . بوساس دخ اسلاميه مؤاتقدور ، اجماع ايت نيابت بوئدين يسه برشي دكادر . تورك ملتك دولت عثمانيه نك بائيدور ، نه هرلردن بري استقلال تام ايله باشمش بر ملتندور ، اداره سنده كما كان استقلال ايله باشامنه طاليدور . حكومت مجازيه بيله Mandati ي قبول ايتدى . نصل اولورده خلافت اسلاميه دولت عثمانيه بو قبول ايديه بيلير . بوديك اولوركه حكومت مجازيه مستقل و حكومت عثمانيه ايسه بم مستقل ... دولت عثمانيه نك قبول نيابت ووكالت ايتسي موجودسي ايچون حالا و استقباليه تيككي موجودور .

دولت عثمانيه هر هئانكي بر دولندن جلب ايديه چكي ارباب اختصاصه لزوم كورين و طانتب اصلاحيه ي توديع ايله اجرا ايتدور بر . بو كي ارباب اختصاصك خدماتي كال عموميت و شكر ايله قبول ايدور . دولت بونك ايچون بلك و ده بيش قوانين و نكلامات وضع ايدور .

ميسوك يترو ايله آنك خاني اولان قاترينه دولت عثمانيه نك حضور و راحتي سلب ايله آق دوچار صفت ايتك ايچون ملكتمزده كي خريستيانلرك حيايه سي مساله سي بيچاره بيلير . استانبول بطريرقاري ايچنده روسيه چارلته مترك ايدنلرده واردى . فقط اول زمان هئاي دولتي ايچنده مريلر و رومانيا ليلر ، يانارلر ، قره ملاغليلر ، يونانيلر و سائر و ايدى . آرتق پر كورن بزم ملكتمز ، اكترت قاهره سي اعتباريله تورك و مسلمان اولوب قالمدر . ديديكتر كي برنجييون كور غير مسلمك بالذات و بالخاصه و نه بزم لوس تسوياتيله حقوقزي باعمال ايتلر نه انگاتره دولتي نظر مساعده ايله بانه ماز . بو آدملر بزدن متفر ايسه لر بزي بر اقريب كيتسونلر . بو طريقي اختيار ايتلر ايسه حقوق ايتيك عافله سي ايچون نه كي تدابير متوله اخذ ايتي لازم كابلر ايسه بزي كا صس چيقاره جق دكلر . دولت خريستيا . نلرده كي حقوق ايتليك عافله سي ايچون دهنا اسكيدن نه قدر قوانين وضع ايتدى . بطريرخانلر ايچون وضع اولسان قوانين حريستكارانه هيچ بر دولنده و قدر . اوروك مؤنلر بيله بطريرخانلره « دولت ايچنده دولت » تدبير لايق كوريبورلر . دول اجنبيه اداره سنده ده بو قدر اهل اسلام وار . هيچ بريستك و شيس ديج اسلاميه سي بزه كي بطريرقاري نه وضعيتنده ، ناده حركت و ذهنيتمده بولونا بورلر . واجبي دولتلرك مداخله سني دعوت ايتيه بورلر . كينلرده ژورنال دوژه نه و استانبول مكاتبوي ده برشي نشر ايتدى .

بو مكاتبويك ايچنده طوغرى

موزلرده واردى . ديور ايدى كه مالك عثمانيه ده حوسه تيان بولونديكيه شرق مسله سي بيش . اون و تورك و قاترينانك هئايي ملكنه قويدني آتسي بو آنه قدر دوام ايديبور . اما يترو زماننده توركيانك يكرى ميلوئولون زياده نيجه خريستيايه سي واردى . روس سفيرليك و طيفه سي ده هپ چونلر حريك ايتك ايدى . بناء عليه دولت عثمانيه [۰] اسويچرده بولنان صاحب امتياز من طرندن كونولندور .

داخلا راحت بوزي كوروبده كتيفي طوبلايه ميوردى . بوكون ايسه اوجاق برعيطه ميقيصديق و خريستيان خلق توركلرك همدينه نسبتاً اقل قليل ايكن ملتريك بتيكي ايجه قدر دشمن پارمانلري صوفله يني كوريبوروز .

استانبوله كيمش اولان آمريكا هيسته توركلر اري سويله متلر : ارميلر تحديدا ايديله چك ازمي جمهوريتنده اسكان ايدلمولر . اوراده كي مسلمانلر ده بزم ملره حيرت ايتسونلر . « حق ايت خيولسي هيچ بر مئام بنده بولونيم » .

آمرىقالي هييت پارس كونفرانسنه كونلديكي مطالعه نامه ده توركلره حقتلرني وعدالترلك ايد . لسيكي احساس ايديه چك اجرا آتمن حذر ايديك لازم كله چكي بيان ايله مشن . اوپله ايسه آرتق برارده حق بوزي كوريم .

انگلتره و بز

لارنى اوزون قارند برمه
 عجاج انگلترن يلكر مشروطيته
 قندم اين زرق مشروطيته
 و حرب خوي به م اين زمانى شوله چه
 خاطر من كچور ايسك انگلتره سياستك
 حق استهفك اينديكى كوره سيليز .
 هر شهيد اول بلغار حركت احوال كلورنى
 هر حاله زدن چوق اول حس و ادراك
 اين انگلتر اولاجه فلانت و قدرت له
 چالشمسار و و حرف كوروكلن آمال
 واقفكارى تايسر برافق به متوقفايه
 آ كا باقل ثقت ايشلرور .
 فقط عاتن ملكي اوزمانكي ذميتا به
 حافظه منده دوشمن اولانلر هر جركل
 اوكله قايدهق و رطبه مطولش باراكى
 مختلف استقامتله جيره سندن نه برش
 بايامشركى ، ملكيكايه مروض قله چى
 ضرر بارى برتوشان كوييه قاريلامقن
 بنقه منم و حيات آكارى كوسته منم
 اولان سياست به ركون منفعت اوزينه قائم
 اولان و موازنه دوله نيسلن هولانك
 برتبه ينى قدر ايدم مشور .
 ملكيكاريك اولونديك ديك اوله ارياطنى
 تاين ابدجك و ساقل مانقن به ايجاب
 سياسته اولدير ينى و آورو وادهق رقابت
 دوله كيك بولك باشليجه ساتي اولدينى كون
 كي استكار اين بزه استدامه حكوم
 سياست نوزده دام اينك ، دول مركزيه
 ايله دول اشرافيه آرمسته دول ايشانقه
 سياستق .

خاطر زدهدك روال ملاقاتي مناسب
 انگلتره مشوق ترال اوارده و اوم قارمنده
 ما كورنيا مستلحه جل ايدليركن بو بدعت
 ملكنده بياين و هيدجه اقلنده بولمقان
 عصر اسلامده بر حق حياق اولدينى
 و بو حركت حافظه ملكه انگلتره ايجون بر
 و طرزه اساتيه بولوندينى و سوشلردي .
 او ملك و هر حاله بركونه نيشته ملك بارلاق
 اعتبار ايدم به سكر كورنده آورو وده
 علسيه يون كرسيلرله نواي مسلمانان
 ايجون تيمدير ، اهارم قنر ريدني و آلتايده
 ديسار ك شرق مسله ي بره مرآتياي نرك
 قورقه كيكه چكي نظريه ي اولاجه
 شدتله برودم بولوندينى صرمده نجيب بر
 قومك مدبر بر ملك عالي نژاد بر حكامدارى
 اولان و حرب عرومه كنديسى كوستن
 آلمان تملكسى ك اول وقت اوارداك ايش
 بولسان قرال اواردهك مسلمانلر له نه
 ديماندن چكيدى سوك بو يوكلكى
 و اصافقن دها اوزمان ادراك ايدجك بر قنابه
 ملك اولد ايفوز ايجون احوال مشروطيته
 دوال ملاقاته مانع اوله چمنزى ظن اينديك
 بولده بسكه پردرجه به قدر حذر و اردي .
 فقط بزم مشروطيته ، اعلان اينديك
 قرداشقه و بايقن بلندي اوارا له چى استمداد
 كوستمدى و كوسته مدي ، بزا ايش باشه
 چن تجربه سوز و ددنيك نومسوز اصرار
 ايشكارى موقت و زواله حكوم شهرتلى
 واقع اله توبه به پلنددير . بوسته مسلمانلر
 ما كوتيايه هجرت ايشرورمك ثقت نه قدر
 و خيم تايچ و بره چكده روسيه مسلمانلر له
 حستان مسلمانلر آياقلا ندر ابراجه مشر
 كي ايلناه تصورات اودرجه و خيم برعائى
 قنصق ايدى . انگلتره داراب قنل و ولاك

طرابلس غرب حادثاتي

زده ، ٢٩ مائس - ١٩١٩ آورو وده
 جرك اين خذات ميه زده منده مسلمان
 طالي ايجون يك پويك بر امين حاز اولان
 و بكر خذات نظريه چل ايجون چكده .
 بو من مضمون بتازي و طرابلس اسلام اهلالي
 بتا ناظر طرفدن ويران واده امتياز اده .
 بو امتيازات نيجه منده بوون غير قابل مطاوع
 ايجن و نه ككته سكون ااده ايندلمر .
 طرابلس غرب حكوم شيعه سياسه روسيه
 جرك قوردي طرفدن اداره ايجون مذكراتي
 متعاقب فرقه آرمسته بر ايكاد حصوله كشمور .
 ايشاليا كرسى طرابلس بتنازيه و امع
 بر عتاريت اداره عني ايه مشور . مسالطه
 آيايا ايلرله ساوازه و طائفه حوسا كرسيت اشراف
 چن حاز اولاجلرور . حاكم ، اداره حافظ
 اولاجدر ، سخته يالده بوون مسال و دليه ،
 اوره و ايلر ، سخته اشراف حصر حاكم
 شريمه طالي ايجون ، و ملك اوارده و طيه
 مسالطوئي اقراره ايلرور . مسالط چن مقلده
 ساوازه بياي حياق اقراره ملك اولاجلرور ايايا
 پارلامنتيه صيرت بو ايلرور . بو صرته
 حصل اولان انگلتره و ديال تاين شكلي
 اكناف ايله جلس ميولان طرفدن تصديق
 اولده . ايايا سياست اواره ايدري و اكا
 عجره ايله ايجن قور امله عرت طرفداري
 زده كي باي حاكمده الك ارايلرورن
 اولد قورني و بر طرفن ترك ايند مختلف
 و انساني چيترك همري بر طيه پيشنده
 چالشمق انسانيك حق بر ايريه مرهامل
 عجر ايشكارى عجر كوروردي . ما كورنياده
 خرمسايلر ك سادتي ارايل اين انگلتر
 بر اده قيزمق قوجم و انگلتر حكومه
 كوچن يورده بايووردي كه انگلتر بر عجر
 ايجن ايلرور . اواره انسانيك دوشور نمكند
 من ايدجك بر قانون و اداره بو قدر .
 انگلتره حكومتي نه خذات مسلمانلر نيك
 خاطر ، نه قدر بزم كوزنر ايجون
 انگلتر منور ايشا چي عني تعطيل ايزدي .
 قنصق ترال اوارده يك حاز ايلان سوزلرني
 اسير كده مندى . آلتايده اناطولى خطى
 اوزورده بر آلمان مستملكسى احداق
 دوشورلوركن انگلتره انسانيك حق
 حياق حافظه ايدجك تاير ندور و نولدين
 ايديلوردي . بوكون كورديك بزم قويه ايته
 بودر انگلتره ملك سياست هيج بر ايت
 در اولاماز ، اولاييله ايدى اركاز
 بوكونكي انگلتره ايله ارايل اولامازدي .
 مشروطيته استاير به كان ايك انگلتر
 ستريه ملك احماق رو خذاتن تولاق بخش
 ارايل اقليت طوقلارنى شهم سز چل
 كندى . بوك نتايج مستسقى بجه ، كده
 ملك چن و ايدى . بو حن اقبال و تاخر
 عجر به قدر اواره اولوندى . آورو ودي
 تيد ايدن جرمانللك اساعه حال اوله چى
 هر دو توراويه ترسده بو طيقه مدنيه كورن
 انگلتره زدن كيا تومد ايددى . ايته
 اوزمان انگلتره بزم عليه سزده اوله ،
 روسيه ملك اذولورنى اطين چيورنده
 قلدى . بركنا هر مري اوزن بزم چى برده
 انگلتره دن كندى دذات حياقيه بزم
 ايجون قن ايجسته انتشار اينديك ، دها
 دوشمسي ايشرورديك ريداي اناطلى ،
 آلمان اذولورن زمانده دده بر صوقلر آلتنه
 صر صر ايردي ، حرب خوي به قدر بو بولده چه
 سسور بولوك ، سسور ككنديك و ايسته
 اولد برلك .
 باقان حريش متعاقب احوال چرك اناطلى
 منقشه اولورق ايدقري اذو تملكلى
 زمانده سلطان محمد خامه عرض نظريات
 ايجون اذو طرفدن تقديم ايدان اركان
 عسكريه پادشاه صالح و مسالمت ، اخوت ،
 استقامت و عدالت توبه ايدكي هيج بر
 حل و سبب اولاديني حالمه شياريق حربه

تكرى ساهنده ايايا حكوم طرفدن ويران
 بر مسلمانان بوون طرابلس عجره بووك
 تكس حصار ايكوشمور . (سويت اوز اوزان)
 قدر داخلدى بوون ايايا ناييه طرابلسكار
 عيش مناوت ايشرور . بووك آرمسته
 باربارك روسي حصار يك اوزور ، ما كورنيده
 روسي حليل يك اصرار ، حيل طرور و ما كورني
 سوت ايتياي ، ميورا قيايرى روسي شيع
 سوي امدان مسال و ميايل اوزور و ايله دور .
 بو شيع حصار طرابلس و اياي حيل
 غاريق چاري طرفدن بووك اهرامك ايله
 قول اولوندرور .
 وقاي نامه حصار يك سوز اذولور شرف
 ايايا باراي آنته ، طرابلس ايجون اهرام
 بي دوردن طرول بوون شكس حس ايشكارى
 منورن بيليرسي و عني اوتون مساهت
 قرال طرفدن - فراز توير ايله - تصديق
 عجره ايله ايجن قور امله عرت طرفداري
 و صرته سلاسلرور .
 بوشلاف تيبه منده بوون ايايا اذولورنى
 سرست بر ايلرور . بو وقهر بوون مسلمان
 قائم بووك بر تاير حيله كير مشور . بزا
 ايايا اوزورده مسالطه اسلاميه بايده شيعه
 حياق ايشكارى و ايلرور و ايايا ايشكارى
 نامري نصرا ايجون اركون ديشانلورن
 انتقام الله چن پادشاه و عد ايديلوردي .
 دذات اذولوك اناطلى چر ايايا بو بولده چي
 اشراف ايديلوردي . اوزمان هيج كسك
 نظر دقتي چلبا ايجون بو حياق و ايلرور
 قارنى كورن بر ايايا بو اناطلى اناطلى
 تالميه منك و زورديه اكناف ايشدي .
 اناطولى ايشدن باشه اناطلى حربه
 چورمكي عزم اينديك اركان حربه هيتبه
 بر جاهل مفروك دلاليه وضع و ايلرور
 ايدى .
 شيو نصرايلن يك واضح مسورده
 اناطليه چي اوزوردمكديل قسور و باحت ،
 ملك ايشه چياف و چيافاريلن چاهلورده
 ايدى . بونلك ايشه چيافاريسى ، اناطلى
 دوشورلورده ، اركونك ائنه كندى .
 بزا عكس حال ملكنده اركون اوجني
 اخلاق اوله چيدى . كندى طولا منه
 جايشان اذو بو اخلاق ايلمزدى ، ايشه
 ايدى شمدى ايشور . بنرلى اوزمان
 دعوت ايجن اولاجدى . اناطلى و وح مشن
 دوفه چيدى ، دوفه مادي ، خذات ، بر
 روش غشوس ائمدى . باقان حردن
 صورك كندى حياق ايشرورن و اناطلى شرق
 مستلحه و روسيه ملك اناطلى اناطلى
 ملكنده اناطلى اناطلى خال قاندى .
 ديپلومسي حياق ايشرورن نخير اولان ملت
 ظاهريات اوزورده سكرت ايديلوردي .
 بوسوك ماني فلا كنه سسوروكه نيك
 واقف اولانلر حياق ايشرور ايدم ايلرور .
 چونك مطولان بوئى . بو ملكك
 مقدا ايله اناطلى اولان كنديلر نه مساهد
 بزمين مطولان بولشردى . اينده واقع
 بوياش و دندير چي اناطلى نتايج مشرورن بزم
 باشلاش اولان اناطلى طرفه سندن
 عيارند .
 حكومت شاهيه دامعا عدل و حق ،
 و ح و شفقت ، و قانون ادمنده مشروطي
 بر طرز حياق لطيف و توكسده مراه
 مياث ايند و يكاه دوست اولان انگلتره
 بوكونده بزم شو و مشنن قور اناطلى
 يكاه بر خاسكار ايله ايلور . فقط ظن
 ايدركو بوكونكي مشوش ائله ، اناطلى
 اذولوك دذات شها ميا ايجون كوزنرمي
 دذت دكل ، سكر اناطلى . آلتا ايجون
 بزه لازم اولان مشور سياست ؛
 اولان حمايت و استقلايل و اذون صورك
 انگلتردن طلب حياق و مواوت .

Alemdar Gazetesi 30 Mayıs 1919 tarihli "İngiltere ve Biz" başlıklı makale.

عید ملی

آجیق سوز ، محترم قارئینیه عید ملی تبریک ایدر . وسونجلی ملی پارامک یاقین اولاسنی تخی ایلر .

عید ملی تبریکاتی

تجوز عید ملیسته تصادف ایدن دونکی چه کونی زوالی ساعت اون برده حکومت پیشکاهنده ذات سانی ولایتیهای ایله ذات عالی قومانداتی ولایه سومین ماکیه و عسکریه ، عالی و مشایخ و اشرف مملکت حاضر اولدینی و نظایه زمه افرادی صفت سلام بولک بی حالده ، قق و کبی شیخ عطاء ائدی طرفدن اولوبان دغان متعاقب حاضر اولدینه ایله رؤسای روحانی و متبران بلده ، مقام ولایه بالزیمه والی مشاوره حضرتلرینه عرض تبریکات ائتمش سبک ختاندنه والی بک ائدی حضرتلرله ارکان و مامورین حکومت عسکریه ده قوماندان بک ائدی زبارت و انای رساله تهنیت ایله شد . عید ملی تسبیحاً قلمدن طوبیلا آیدلینی کبی دواتر رسمیه سنجاقلرله اولوبتیدر .

مدی ده انگلیز حمایتیه سنی ایستیه یورلر!

حب وطن حسندن معرا اولان رؤسای مملتدن آ بریشلر و یکی برفره تشکیل ایشلدر ؛ فقط موقع و سوز ساحی اسکسی اولدینی ایچون درک یکسنگ بو اشتراق و تلیق تدبیر ایدین دولاب ملتی طور در امانده در . (متذلل اشلاف و حریت) ک تلمینه رغماً اسکی حریت و اشلاف ، یونان ایلری حرکتی آفتیشلاق حیاسلرله چکینه دیکی کبی (انگلیز حامیسی) ن قبول ایشدیرمک ایچون چایشمقدن ده فارغ اولماقده در . مائک انضمام حسلانندن نمون ، وطنک استیلاستندن مسرور اولان بو تا کسلر آ راسته دونه قادر وجدانلری تنظیم ایدن بر حال تصور ایلدیه موز . فی الحقیقه بوملک مبعوثلری آ راسته بولوشش ، درمه چاقه معلوماته هر کسی قصیده خون ائتمش و ک نهایت (ایمانلق) . ارتقالباش اولان (رضاتوقیق) کیلرک برطاق ناموسنلرله ، منعت شخصیفری سلامت عمومیه مرجح طوتان اسالنه یشوا اولماسی جدا آغلانلق برسالر و فقط انگلیز پارسی یوقسوق ساوسکده ایانسه حاکم اولدینی ایچون درک انگلیز حامیسی ایسته هجک قادر کس تاخلفه میدان وردیرمشد .

(علمدار) نمانده و قیاره سفیک ۱۳ تجوز لرغلی نسخه سنک باش مقاله - سنده بو ملک ایک یوز سنه اول اشتقاقی ضایع ایشدیکتی ، داماد باشانک کین سنه کی ایلک صدارتنده انگلیز ویا آمریقا حمایتیه کیرمسک جهتی تقریر

ریاسته ایچیمی بو کسک ملتر آ راسته کسک ایلری حریت سیاسیستک شدن عد ایلدیکمه ، افرا ک قاعت دایرلری محترم طایفه قده در . چونکه بولرک حدی قالی ، وطن ، قاضیکر بلمی سادات مایدر . بزه ایسه انانسنر فطر قیلرک مملکت خصوصت ، کک اعات کلنده تجلی ایشکده در . کک ابراهیم جوتمسی ایچون استابول بحریت و اشلاف ، مسکوری ایله ایشلرینک تارک حاضره مواجه سنده ایلری سوک وضعتیدر .

آ تا طویلده ملک اتحاد و اتفاقدن و غش اولان (قوای ملیه) ن کسند لرینه بر دشمن تالی ایدن حریت اشلاف غزیه لرلی ماهیت ردیه لرلی بولک تعرض مناسیبه میدانه چیقارمقده آرتیق بر باس کورمه دیلر . فی الحقیقه و دان تعرضی کندیلری طرفدن قازا - بلش بویوک بر نظریه بویوک قزله غلان و قوای ملیه تک بو عقورانه سولتر قارشینده رجعتی نمونیتیه قید ایشان ایدن استابول غزیه لرلی بر طرفدن حریت و اشلافک یونان قهرمانلق آفتیشلارین بیانشاملری تشر ، دیگر طرفدن انگلیز حمایتیه سنی قبولی لازم کلدیک فکرشی سرد و آتبان ایشکده درلر . وطنی محافظه ایچون فدای حیات ایدن اولاد وطنی (دشمن) طایفق ، ملنک ذوال واقرا ایشندن نمون اولوق حیاسلرلی اوله اوله حریت و اشلافک وجدانسنر منسوبلرینه خاص اولایبیلر . انگلیز پارسی ، انگلیز مائتی ایله حرکت ایدن برفره ک ناموسک ممتوبلری واقعا

ایله مکن بوفکرک قوای ملیه مک جلانی مواجه سنده عقم قالدینی انشا ایدن بوفلسوف ، انگلیز حمایتیه ایسته مکده مک مقصدلری صافلا یابور و قوای ملیه مک استابوله حاکم اولدینی کون کندیلری جزا دیده ایدجکینی سوله بولرک بوفکرکی ایلری سورویور . کورولوبورک بوفرید باشا ایمانی ، شمیمیه قنار یادیلری حیانتلرک جزاسز قلساسی ایچون وطنی دشمنه تسلیم ائتمی ، مائتی دشمنلرینه چیکه تخی ایسته بولر . خلقت آدمدن بری بو درجه ده بر عاقلک هنوز بر قومک تاریخنده بر بولاماشدر .

انگلیز حمایتیه مدح و ثنائسنده بولونان بو ساحت قلسوق سوزلری بالکیز بر تئیدن عبارت اولسه بیدی امریت و بریلریدی ؛ فقط اوراده بولونان ائدیسی داماد ایمانی بویله بر امر خطیرک اجرانسته تشویق ائتمی اوراده اوشانان قاجیه مک ماهیتی جیزیل جیلاق بر صورتده میدانه قوبعده در . چونکه داماد باشانک اولدیه نیری انگلیز حمایتیه طرفدار اولدینی و حق کین سنه سرای هابونده طوبیلا دینی (شورای سلطنت) ده بوفکرکی ایلری سورویورک معلومدر . بنا علیه ملنک اقرانلق حاضره اقمده دشندن زیاده ابراز مساعی ایدن داماد باشانک انگلیز حمایتیه طلب ایشدیک ایشیدیلرسه بوکا هیچ نهمجب ایشیلدر . زرا آرتیق کندیلری ایچون استابوله او طور موق احتیالی قلمادینی ، ملت مقدراته صاحب اولدینی کون باشانی و اعوانی بسایه جک انگلیز اولاقده .

حیاسلرک درجه سنه بائیکیزک انگلیز استیلاستنسیرل ایچون قوای ملیه علیه انگلیزلرله برابر حرکتیه بر باس کورولوشش و طرف ، طرف حرکت تعرضیه قیام ایدن انگلیز و یونانلرله استابوله طوبیلا سلال اساللق ترقیق ایدیشدر .

یونان تعرضندن نمون و انگلیز حمایتیه طلبده مصر اولان بوسقلر بیاسیلرک آ تا طولی ، دائما حر و مستقل یاشلق عزمندهدر . آ تا طویلک ایمانی انگلیز پارسی ، انگلیز ملتی ایله خلصکار اولاماز .

س : ز

Açıksöz Gazetesinde 26 Temmuz 1920 tarihli “Şimdi de İngiliz Himayesini İstiyorlar” başlıklı makale.

پاکووه مناسر (قومونوست) غزانه سناك باش، ناله سیدر :

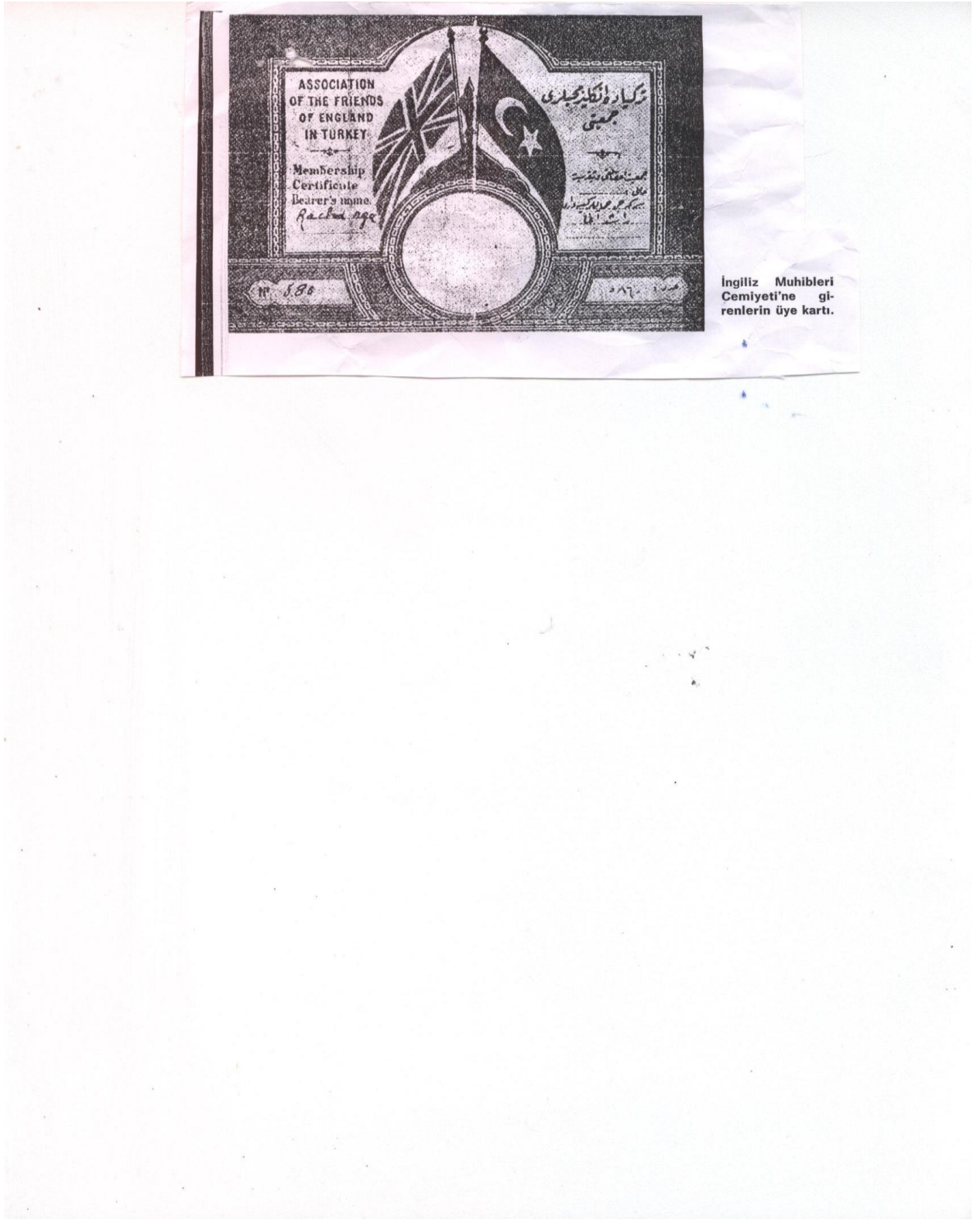
انگلتريه قارشى آسيانك قىمامى

بلكه مويزم جريانى نالغ محروسى سياتى
 كاه صافه ، كاه صوله ايشله نكده ، الك
 دوشمى ترونت سياست حاضره سى
 مسخره ايجكده در ، عصر مريك برى
 ديكريه طوقونال قانى سياستى دنيامزده
 اوله بيلدريمز ، كودونلور دجسوده
 كتور بيورگه انا نلر كندلر نى بوقامت
 كبرى ميدانده كوي بيورلر ، دنيامريك
 اتقى مختلف سياستلر كجوده كتور ديكى
 سپاه بلولاردن بر ساعت يبه نيزلديكى
 بوقدر ، بولولار كاشرقة ، كاشماله ،
 بهشاده جنوبه يورومكده وساي جهانى
 درماتلر ، نلمنلر ايجنده براقده در .
 انگلتريه كى دنياك عظيم ومهيب
 برساتلى ديورگه : دنياك انگلتريه
 سيرايدن بلولار كاشخار نى زمازده در .
 بواسته نيكوز وقت دنيا نى نورانى و خيادار
 بركون يازار ، ايشيد بكمز زمانده
 قضيه زله ظلمتلى بركجه نكلنسه
 قوازلر .
 بالسه مويزم جريانى بوكن اعزاز
 كولاور ، آجى استيزار باغيد بريور .
 دويورگه : زده ايشيد ديكوز وقت
 انگلتريه كى ايلديكى قوه بلولار نى اتقى
 بيشردن عو وزاله ايدم بيايلر .
 بولسه مويزم ايله انگلتريه سياستى
 مياننده بيسوك بر مسافه اچيليش ،
 عصر من حيرت انگيز برتسا نساغته
 دوغمشدر . نمانا خان مريك بر طرفنده
 بون دنيا نى قيتال آتونلر ، خيزلر ،
 آتشر صايجن طولر ، ناكلر دولمشدر .
 جولانكلك ديك طرفه مده برساتلر
 زحتكشدر . آنك تريله كوزن همله
 وفترا طولايشدر . بونزده ايله نه
 طوب واردر ، نه آتون ، ندمه جيبالار
 وحشمت ، بونلر كهيج برسى بوقدر .
 بونلر ك الله بوقوت وارسه اولدولكلر
 بولاشاقى و محبت شمارلر در . بو شعار ايله
 مسابقه ميدانلر ندمه قارشو جىدى
 و قوتلى بويوكه ايلر اولوب ميايزده
 ايجكده در . بومسابقه ايجى بيقى سنه در
 دوام ايدم كادىكي حالده نه انگلتريه ، ندمه
 بالشويزم برتجه استحصال ايدمه مده در .
 آرده بوقوت وارسه اوله بالشويزم
 جريانى طرفنده اولديتته شيه بوقدر .
 ايلك حمار بيلر و قتمه بالشويزم بوسه در
 اوجيوز ستلك نيغولا يتاشى ، نيغولا
 اساسى بيقه لهيدى بلك ستلك كاش
 بوقودولوشى ناماراچش ، برت قومونا
 اسولى قوشدر ، هر نه قدر بواصولى
 قويدق نكلر ادا خلدن عيانتلر ، كودونلور
 جيتيش ايشده بالشويزم بوكنى داخلى
 حركاتى خارجسدن اقوب داخلدن
 نكلر ائك ايشين بر قلمر حساب
 اچش . و لك ايجونلر كده نالواكى قنلر ائك
 دامالار نى طوقنى تشييدن نارغ اولامشدر .
 بالشويزمك ميدان مسابقه قزانديكى
 بوقوت وارسه اوله انگلتريه كده صبر
 حدستان ، ازلاندا ، ايران مستله سى
 اورنهفه جيباسلر سى ؛ انگلتريه كى بو
 بولردن - ورولك بالالار نى بوقوشى در .
 بوزارك همسى اولوب بچش ايلدر در .

شومديكى حالده ميدان مبارزه ده انگلتريه
 طرفدن آيلوب دوشمكده اولان مغلوب
 ويرانكل ، اورمستان ، برده كورجستان
 واردر . بالشويزم طرفنده ايشه جدى
 بوجريان ايتابه ، بيسوك بوقوه مننويه
 كودونلور .
 ايشته بوجريان بو منوشيدن كده
 مصطفي كمال و شوق قريپ ميسال سى و جوده
 كتور مشدر . مصطفي كمال اردولر نيك
 برلنديكى موقع اوله بر اهرت حريه نى
 ساردر ك انگلتريه ك آزاره حسوقديكى
 مسئوللرى بيسوك متكازه اوغرا نكده
 و تويد ايجكده در . جنوب شرتييدن
 قاقازده يورومك ايجون نجهيز ايدان
 طاشناق قوتلر آرقده ن مصطفي كمال
 شريه نى كروه چك ، شمال غيب
 بيه نلر ندى ققاز نى تويدلر نته آرقده
 اولان ويرانكل قوتلر نيشده مصطفي
 كمال بون قركوزى تويدلر نى ، مول
 اوله حق درجده دوشوشو بوجله
 دوشورومكده در . بوكنى حار نى ملا غظه
 ايدن انگلتريه بون قوتلر له مصطفي كمال
 اردوسى اولوزده يورويور . بونلار اردوسى
 ايشه بون شونه اولك علمه برك ايدىور .
 ديك طرفدن فرانسوز قوتلر ده آلمده
 مصطفي كمال اردوسه هومو بكمشدر .
 اوج حصه آيرلش اولان مصطفي كمال
 اردوسى بوقوتى قول ايله امستانبول ،
 ازير ، بوسه حواليشده بونلر فرانسوز
 انگلتريه قارشو حركت ايشيدىكي حالده
 ديك ايجكى اردوسى ايله طلر بون
 قوه كز ساحل نى تويد ايجكده در .
 مصطفي كمال اوجى براردوسى ايشه
 بين الهيرن بولرى وارمستان منطقه نلر ندى
 حركت ايدوب جوده انگلتريه نى اتقيق
 ايشيدىكى نى نبال شوقده طاشناق قوتلر نيه
 قارشو نكلر بركنجه عظيمه تشكيل
 ايلكده در . بونلر شوق نبال و غرله
 قرار و يرلش اولان ميدان مبارزه بوئش
 بوئش شوق قارب و ققازده كوجور اولور .
 انگلتريه ك ماجراجو سياست بونون عالى
 طولاشش ؛ هر يره جانلر ، مصيانتلر ،
 حمار بيلر قورش ؛ فقط بيه مقصد بيه
 نائل اوله ميدن بون بوقوه تكرر ققاز
 مللر ندى استفاده خلكه دوشمشدر .
 اورمستان كورجستاندن بالستفاده
 ققازده بيسوك برجه اچوب وقتى
 اوزاق ، اولهجه بر سست قازانق
 ايشيدىكى . فقط باقنده آناطولى
 قهرمانلر نى ارمنستان مستله سى قشى
 صورده حل ايدم كچلدر .
 محمد سعيد اوردو بادى

شيان نوري بك
 بيان آيد شيه ديشى بىكاشى شيان
 نوري بك ، آذونآ شهر مزه كلسيدر .
 حين نازدهه طابور نيك اسلمه سى
 انگلتريه و برمه ريك بوى ايد شيه سنسه
 قاجيروب تسليم ايشيدىكى دن اولان
 ناعده سوق ايدلش اولان بوى ايله اوج
 آى اول وظيفه به دعوت اولونار قى بيان
 ايشيدىكى ايشيدىكى ايشيدىكى اولونار قى
 ايشيدىكى ايشيدىكى ايشيدىكى ايشيدىكى
 ايشيدىكى ايشيدىكى ايشيدىكى ايشيدىكى

Açıksöz Gazetesinde 5 Kasım 1920 tarihli "İngiltere'ye Karşı Asya'nın Kıyamı" başlıklı makale.

İngiliz Muhipler Cemiyeti üyelik kartı